

IOHANNIS CASSIANI
DE INCARNATIONE DOMINI
CONTRA NESTORIUM
LIBRI VII.

N = cod. armamentarii Parisiensis 483 saec. X—XI.

M = cod. musei Britannici 16414 saec. XI uel XII.

p = cod. Parisinus 14860 saec. XIII ineuntis.

a = cod. bibl. Coloniensium Augustinianorum, cuius lectiones selectas
Cuyckius in appendice editionis suae (pag. 211 sqq.) proposuit.

v = editio Cuyckii a. 1578.

PRAEFATIO.

Absolutis dudum collationum spiritalium libellis sensu magis
 quam sermone insignibus, quia alto sanctorum uirorum sensui
 sermo nostrae inperitiae impar fuit, cogitaram et propemodum
 constitueram post illum proditae inscientiae pudorem ita me
 5 in portu silentii collocare, ut excusarem, quantum in me esset,
 per taciturnitatis uerecundiam loquacitatis audaciam. sed ui-
 cisti propositum ac sententiam meam laudabili studio et im-
 periosissimo affectu tuo, mi Leo, ueneranda ac suspicienda
 caritas mea, Romanae ecclesiae ac diuini ministerii decus, pro-
 10 ducens me ex illo praemeditati silentii recessu in publicum
 formidandumque iudicium, et noua subire cogis adhuc de prae-
 teritis erubescensem, cumque etiam minoribus impar fuero,
 par maioribus a te esse compellor. ego enim ne in illis quidem 2
 opuseculis, quibus per ingenioli nostri oblatiunculam deo sacri-
 15 ficauimus, moliri aliquid aut usurpare temptassem nisi epi-
 scopali tractus imperio. creuit itaque per te oris nostri ac
 stili dignitas. nam qui iussi antea de dominicis studiis locuti
 sumus, nunc id exigit ut de ipsa incarnatione domini ac maie-

Incipit praefatio (prefacio *p*) cassiani pr̃bi (presbiteri *p*) contra nesto-
 rium *Np*: de *M* cf. *Prolegomena*

1 iamdudum *p* 2 insignibus *om. M* alta *p*¹ 3 noster *M* cogi-
 taueram *p* 4 scientiae *M* inscitiae *av* me] ut *M* 5 silentii me
 collocarem *M* excussarem *N* 6 audacia *M* uicit *p* 8 tuo] o *M*
 suspicienda *av*: suscipienda *NM* suspienda *p* 9 mea] tua *p* ac]
 meae *N*: *om. p* diuinique *p* 12 in minoribus *M* fuero *Npv*:
 fuerim *M* cf. *Paulin. Pell. Eucharist. u. 150, ubi euasero idem ualet quod*
 euaserim 13 par *om. p* a te esse] p̃resse *Np* nec *M* 15 mili-
 tari *N* militare aut aliquid *p* 16 tactus imperitiae *N* 17 loquuti *M*
 18 exigit *N* exigimur *p* magestate *M*

state dicamus. ita qui prius in sancta templi uelut per sacerdotalem manum introducti sumus, nunc ductu tuo atque subsidio
 3 quasi in sanctorum sancta penetramus. magnus honor, sed
 periculosa professio, quia obtineri sacrorum penetralium ac
 diuini praemii palma non potest nisi hoste superato. exigis
 itaque ac iubet aduersus recentem haeresem ac nouum fidei
 hostem conserere inbecillas manus et contra pestiferi serpentis
 graues hiatus aperto ut aiunt ore consistere, scilicet ut in-
 surgentem in ecclesias dei sinuosis tractibus draconem uis
 prophetica et sermonis euangelici diuina uirtus me quasi in-
 cantatore disrumpat. pareo obsecrationi tuae, pareo iussioni.
 4 malo enim de me ipso tibi quam mihi credere, maxime quia
 id tecum amor Iesu Christi domini mei praecipit, qui hoc
 ipsum etiam in te iubet. superest ut effectum imperati negotii
 ab ipso postules per quem imperasti. tua enim iam hic magis
 causa quam mea uertitur, tuum magis iudicium quam meum
 officium periclitatur. me enim, siue par sim tuo imperio siue
 non sim, ipsa aliquatenus oboedientiae ratio atque humilitatis
 excusat, nisi quod plus hoc meriti est in obsequio meo, si
 5 minus est in possibilitate. facile enim cuiuslibet iussioni ex
 abundantia satisfacimus: illius officium grande est et mirabile,
 qui etiam id in uoto habet quod in uiribus non habet. tua ergo
 haec res, tuum negotium, tui pudoris opus est. ora et obseca, ne
 imperitia mea periclitetur electio tua, et opinioni tantae nobis non
 respondentibus, etiamsi ego per oboedientiae ueniam bene pareo,
 25 tu tamen per inconsiderantiam iudicii male imperasse uidearis.

1 ita qui] interim *N*: om. *p* 2 ducatu *M* 3 set *p* (*saepe* f; *per comp.*) 4 progressio *Mpv* optineri *p* 6 heresem *M*: heresim *Np*
 7 inbecillas *ex* inbecillitas *N* inbecilles *pv* 8 grauis *M* 9 spinosis
Npa 10 per me *M* incantatorem *N¹M* 13 praecipit *Mp* 14 etiam]
 et *M* 17 plectitur *M* imperio tuo *p* 19 hoc plus *Mv*: cf. *III*, 13,
 1. *V*, 14, 2. *VI*, 1, 1. 23, 2. *VII*, 2, 4 est in obsequio non meriti si
 (om. meo) *M* 20 est impossibilitate *p* 21 habundantia *Np* satis-
 fecimus *p¹* 22 quod . . . non habet om. *p* 24 in impericia *M* peri-
 clitatur *p¹* opinione *M* 25 oboedientiae *ex* oboedientiam *N* 26 uidearis.
 Explicit praefatio *NMp* Incipit liber primus (primus liber *p*) de incarna-
 tione xpi dñi contra nestorium *Np* Incipit liber de incarnatione dñi nri
 ihu xpi *M*

LIBER PRIMUS.

I. Tradunt fabulae poetarum desectis quondam hydram capitibus numerosius renascentem per sua damna creuisse, ita ut nouo inauditoque miraculo multiplicato mortibus suis monstro
 5 luci genus esset amissio, scilicet dum, quidquid ferrum secantis abscideret, totum id fecunditas prodigiosa geminaret, donec laborans atque aestuans coeptae illius desectionis industrius appetitor cassatis totiens inefficaci opere uirtutibus fortitudinem belli armaret arte consilii et admotis, ut aiunt, ignibus multi-
 10 plicem portentuarii corporis prolem feruenti gladio desecaret, ac sic ambustis intrinsecus medullis, cum rebelles uenas improbae fecunditatis exureret, tandem parturitio monstrosa cessaret. ita ergo etiam haereses in ecclesiis illius quam poetarum commenta finxerunt hydrae similitudinem gerunt. et
 15 istae enim aduersum nos linguis feralibus sibilant, et istae uirus letale iaciunt, et istae sectis capitibus renascuntur. sed quia resurgente morbo non debet cessare medicina, et quanto maior fuerit aegritudo, tanto instantior debet esse curatio, potens est dominus deus noster, ut, quod de morte hydrae illius
 20 gentilium falsitas finxit, hoc in ecclesiarum bellis ueritas peragat, et ignitus sancti spiritus gladius ita in extinguenda nouella haeresi omnes penitus medullas perniciosae generationis exurat, ut tandem prodigiosa fecunditas emorientibus uenis parere desistat.

25 II. Non noua enim sunt haec in ecclesiis monstrosi seminis germina. semper has dominici agri seges lappas sentesque tolerauit et assiduum in ea suffocatricis zizaniae germen emerisit. hinc enim Hebionitae, hinc Sabelliani, hinc Arriani, hinc

2 condam *M* ydram *M* hydrae *Np* 3 dampna *Mp* 5 amissio *N*¹
 quicquid *Mp* 6 generaret *M* 9 ammotis *N*¹*p* 10 portentosi *N*
 (non *p*) 12 cessaret monstrosa *p* 13 hereses *NMp* 14 comenta *N*¹
 et ante istae *ter om. M* 15 ista enim *N* 17 et *om. M* 19 est
 enim *Mv* 20 libellis *M* 22 heresi *NMp* poenitus *N* peritiosae *N*
 generationis *om. M* 25 monstrosi *N* 26 lapsas *M* 27 zizanii *N*
 28 hinc denique Eunomiani *om. M*

denique Eunomiani et Macedoniani, hinc Photiniaci et Apollinaristae ceterique ecclesiarum uepres et enecantes bonae
 2 fidei frugem tribuli pullularunt. quorum primus Hebion, dum
 incarnationem dominicam nimis asserit, diuinitatis eam con-
 iunctione nudauit. Sabelli autem post hunc ex dissimilitudine
 haereseos superioris schisma prorumpens dum in patre ac filio
 et spiritu sancto distantiam nullam esse contendit, sacram et
 ineffabilem trinitatem, quantum in ipso fuit, blasphema con-
 fusione permiscuit. secuta est deinde hunc quem diximus
 Arrianae peruersitatis impietas, quae, ne uideretur sacras mi-
 scere personas, diuersas esse dixit atque dissimiles in trinitate
 substantias. Eunomius autem post hunc quidem, sed eiusdem
 admodum prauitatis, licet similem sibi diuinam esse asseruerit
 trinitatem, diuersam tamen a se contendit, admittens simili-
 3 tudinem, excludens parilitatem. Macedonius quoque inreme-
 diabili in spiritum sanctum impietate blasphemans, licet eiusdem
 substantiae patrem et filium dixerit, sanctum tamen spiritum
 creaturam uocans reus totius diuinitatis fuit, quia laedi in
 trinitate aliquid non potest sine totius trinitatis iniuria. Pho-
 tinus autem quamuis Iesum qui ex uirgine natus est deum
 20 dixerit, male tamen cum principio hominis principium dei esse
 confinxit. Apollinaris uero hominem unitum deo inconsiderate
 intellegens humanam eum non habuisse animam male credidit,
 quia non minoris erroris est domino Iesu Christo inpropria
 addere quam propria derogare. quidquid enim de illo non ita
 25 4 dicitur ut est, etiamsi honor uideatur, iniuria est. ita singuli
 ex dissimilitudine haereseon haeresin procreantes omnes quidem
 a se diuersa, sed omnes tamen fidei aduersa senserunt. nuper
 quoque, id est in diebus nostris, emersisse haeresim uene-

1 machedoniani *N* Photiniaci *scripsi*: phitoniaci *N* futiniani *M*
 photiniani *pv* 3 pulularunt *p* 5 sabellii *Mp* ^{dis}similitudine *N* 6 here-
 seos *NMp* scisina *Mp* et filio *M* 8 blasphemie *p* 9 est *om. p*
 12 eonomius *M* 13 ammodum *N*¹ sibi trinitatem in diuinitate esse
 concedat equalem tamen non esse contendit *M* 14 ammittens *N*¹
 15 machedonius *N* 19 fotinus *Mv* phatinus *p*¹ 23 intelligens *Mp*
 credit *N* 25 quicquid *Mp* 27 similitudine *Nv* (*non p*) hereseon
NMp heresin *Np* heresim *M* 29 heresim *NMp*

nosam ex maxima Belgarum urbe conspeximus, certi erroris,
 incerti nominis, quia, cum recenti capite ex antiqua Hebioni-
 tarum stirpe surrexerit, dubium admodum est antiqua magis
 dici an recens debeat. noua enim assertoribus, sed uetusta
 5 erroribus fuit. solitarium quippe hominem dominum nostrum
 Iesum Christum natum esse blasphemans hoc, quod ad dei
 postea honorem potestatemque peruenerit, humani meriti, non
 diuinæ asseruit fuisse naturae, ac per hoc eum deitatem ipsam
 non ex proprietate unitae sibi diuinitatis semper habuisse, sed
 10 postea pro praemio laboris passionisque meruisse, cum utique
 dominum saluatoremque nostrum non deum natum, sed a deo
 blasphemaret adsumptum, confinis scilicet huic haeresi quae
 nunc extitit et quasi germana et consanguinea, quaeque tam
 Hebionitis quam his recentibus consentanea tempore quidem
 15 fuit inter utrosque media, sed utrisque tamen peruersitate con-
 iuncta. sint quamuis eius nonnulla alia his, quae iam diximus,
 consimilia: sed longum est uniuersa memorare. neque enim
 nunc ad dicendum commemorationem praeteritorum, sed con-
 futationem nouorum sumpsimus.

20 III. Illud sane unum praetereundum non arbitramur, quod
 peculiare ac proprium supra dictae illius haereseos quae ex
 Pelagiano errore descenderat fuit, quod dicentes quidam soli-
 tarium hominem Iesum Christum sine ulla peccati contagione
 uixisse eo progressi sunt, ut adsererent homines, si uelint, sine
 25 peccato esse posse (consequens enim existimabant, ut, si homo
 solitarius Iesus Christus sine peccato fuisset, omnes quoque
 homines sine dei adiutorio esse possent, quidquid ille homo
 solitarius sine consortio dei esse potuisset), ac sic nullam

1 e M belgarum p: uelgarum NMa 2 ebionitarum Mv 3 am-
 modum N 4 asertoribus N¹ 5 solitarium quippe] addit N¹ in mar-
 gine: INCAVT EXPRESSISTI HERESES. 9 unitate N 10 itaque p
 12 heresi NMp 13 ac consanguinea Mv 14 ebionitis Mv 15 utrisque ex
 utriusque N 16 sunt p¹ eius om. Npa: de interpunctione cf. IIII,
 13, 2 17 commemorare M 19 sumsimus N 20 sane] se N 21 here-
 seos NMp 22 pelagiano M quod dicentes] incaut expressisti margo N
 quidam ex quidem N 23 peccati om. p 24 uellent M 26 sola-
 tarius M 27 possint v quicquid Mp 28 ac si Np

facerent inter omnem hominem ac dominum nostrum Iesum
 Christum esse distantiam, cum idem utique homo nisu atque
 industria sua mereri possit, quod Christus studio ac labore
 2 meruisset. quo factum est ut in maiorem quoque ac monstruo-
 sorem insaniam prorumpentes dicerent dominum nostrum Iesum 5
 Christum in hunc mundum non ad praestandam humano generi
 redemptionem, sed ad praebenda honorum actuum exempla
 uenisse, uidelicet ut disciplinam eius sequentes homines, dum
 per eandem uiam uirtutis incederent, ad eadem uirtutum prae-
 mia peruenirent: euacuantes, quantum in ipsis fuit, omne sacri 10
 aduentus donum, omnem diuinae redemptionis gratiam, cum
 idem dicerent homines consequi posse uiuendo, quod prae-
 3 stitisset deus pro humana salute moriendo. addiderunt quoque
 dominum saluatoremque nostrum post baptisma factum esse
 Christum, post resurrectionem deum, alterum adsignantes un- 15
 ctionis mysterio, alterum merito passionis. unde aduertit nouus
 nunc iam non nouae haereseos auctor, qui dominum salua-
 toremque nostrum solitarium hominem natum esse contendit,
 idem se omnino dicere quod Pelagianistae ante dixerunt, et
 consequens errori suo esse, ut, qui utique sine peccato soli- 20
 tarium hominem Iesum Christum uixisse asserit, omnes quoque
 per se homines sine peccato posse esse blasphemet nec necessa-
 riam quoque exemplo illius dicat redemptionem domini fuisse,
 cum ad caeleste regnum suo tantum homines nisu, ut aiunt,
 4 ualeant peruenire. nec dubium id est re ipsa penitus declarante. 25
 hinc enim illud est quod intercessionibus suis Pelagianistarum
 querellas fouet et scriptis suis causas illorum asserit, quod
 subtiliter his uel ut uerius dixerim subdole patrocinator et
 consanguineae sibi improbitati improbo suffragatur affectu,
 sciens scilicet eiusdem se esse sensus, eiusdem spiritus, et ideo 30

4 maiore *N*¹ 9 eadem uiam *M* 10 omne . . . 11 donum *om. M*
 omnes sacri *N* 11 donum et omnem *av* 12 pose *N* 13 addiderunt]
 nota quod (quid *m.* 2) heretici sentiant *margo N* 14 factum fuisse *M*
 16 misterio *p* 17 hereseos *NMp* 20 ut] et *N* 23 illius] *intellege*
 haereseos dicant *Npv* fuisset *M* fuisse domini *p* 24 hominē *N*
 nisi *N*¹ 25 ualeat *N*² id est] idem *M* poenitus *N* reclamante *M*
 27 quaerellas *N* querelas *Mpv* 28 uelud *M*¹ patrocinator *N*

dolens cognatam sibi haeresim ab ecclesia esse disiunctam, quam scit sibi utique peruersitate coniunctam.

III. Sed tamen quia illi, qui de hac pestilentium spinarum stirpe descenderant, diuina ope iam ac pietate sanati sunt, 5 orandus quoque etiam nunc dominus deus noster est, ut, quia consentaneae sibi in quibusdam sunt pristina illa haeresis et haec noua, similibus malorum initiis similem bonorum exitum largiatur. Leporius enim, tunc monachus, modo presbyter, qui 2 ex Pelagii ut supra diximus institutione uel potius prauitate descendens apud Gallias assertor praedictae haereseos aut inter 10 primos aut inter maximos fuit, a nobis admonitus, a deo emendatus ita male conceptam persuasionem magnifice condemnauit, ut non minus paene admiranda sit correctio illius quam inlaesa multorum fides, quia primum est errorem penitus non in- 15 currere, secundum bene repudiare. is ergo in se reuersus non solum in Africa, ubi tunc erat atque nunc est, tam errorem suum cum dolore quam sine pudore confessus est, sed etiam ad omnes admodum Galliae ciuitates flebiles confessionis ac planctus sui litteras dedit, scilicet ut, ubi deuiatio eius prius 20 cognita erat, illic etiam emendatio nosceretur, et qui testes erroris antea fuerant, idem postea correctionis essent.

V. Ex cuius confessione uel potius deploratione nonnulla inserenda existimauius duplici ex causa, ut correctio eorum et nobis testimonio et his qui nutant exemplo esset, quorumque 25 errorem sequi non erubuissent, eorum emendationem sequi non erubescerent, ac sicut simili aegritudine infirmarentur, ita simili remedio sanarentur. is ergo agnita opinionis suae peruersitate et inspecta fidei luce scribens ad episcopos Gallicanos ita ex-

1 dolet *M* heresim *NMp* 2 quam . . . coniunctam *om. Npa, del. v* 4 diuine *M* 5 quia] quia nunc *M* 6 heresis *NMp* 8 Leporius] de leporio *margo N* prbr *N* presbiter *p* 9 pelagiana *M* 10 discedens *M* hereseos *NMp* 11 ammonitus *Np* 12 persuasionem *N* condemnauit *NMp* 13 pene *NMp* ammiranda *Np* 14 poenitus *N* 15 secundo *M* bene *om. M* 16 affrica *Mp* 17 quam] quā *N* 18 ciuitatis *N¹* flebilis *M* 23 duplici *p* ut correctio eorum et *Mv*: et correctorum et *N* ut correctio eius et *p* 24 testimonium *M* essent *M* quorum qui *N²*

- * 2 orsus est: quid in me primum, o domini mei uenerandi
et beatissimi sacerdotes, accusem nescio, et quid in
me primum excusem non inuenio. sic inperitia et
superbia, sic stulta simplicitas cum persuasione no-
xia, sic feruor cum intemperantia, sic, ut uerius 5
dicam, cum sui deminutione debilis fides, simul in
me omnia recepta uiguerunt, ut tot et tantis simul
sit et oboedissee confusio et haec eadem ab animo po-
tuisse reicere mihi stupenda gratulatio. et post pauca
* subiungit: si ergo minime percipientes hanc poten- 10
tiam dei, sensu nostro et propria ratione sapientes,
quasi inferiora se deus agere uideatur, ita hominem
cum deo natum esse dicamus, ut seorsum quae dei
sunt soli deo demus, et seorsum quae sunt hominis
soli homini deputemus, quartam manifestissime intro- 15
ducimus in trinitate personam et de uno filio dei non
unum, sed facere incipimus duos Christos, quod a
nobis iam ipse dominus et deus Christus auertat.
3 ergo confitemur dominum ac deum nostrum Iesum
Christum unicum filium dei, qui sibi ante saecula 20
natus ex patre est, nobis a tempore de spiritu sancto
et Maria semper uirgine factum hominem, deum na-
tum: et confitentes utramque substantiam carnis et
uerbi unum eundemque deum atque hominem insepa-
rabilem semper pia fidei credulitate suscipimus, et 25
ex tempore susceptae carnis sic omnia dicimus quae
erant dei transisse in hominem, ut omnia quae erant

1] Gennad. catal. uir. inlustr. cap. LX: Leporius . . . scripsit emenda-
tionis suae libellum, in quo et satisfacit de errore et gratias agit de emen-
datione: simul et quod male senserat de incarnatione Christi corrigens
catholicam sententiam tulit dicens manentibus in Christo duabus naturis
unam credi filii dei personam.

1 quid] de ep̃la leporii *margo* *N* 4 persuasione *N* 5 et *p*¹
6 diminutione *N*²*Mpv* 8 odisse *p* 9 recedere *M* 10 subiungitur *p*
hanc] ac *M* 15 reputemus *Mv* 17 incipiamus *M* 19 ergo confite-
mur] nota confessio lepori *margo* *N* deum ac dominum *p* 20 secula
Mp 21 ex patre natus *M* 23 post. et] ac *Mv* 25 suscepimus *Mp*¹

hominis in deum uenirent, et hac intellegentia uer- 4
bum caro factum sit, non ut conuersione aut muta-
bilitate aliqua coeperit esse quod non erat, sed ut
potentia diuinae dispensationis uerbum patris num-
5 quam a patre discedens homo proprie fieri dignaretur,
incarnatusque sit unigenitus secreto illo mysterio
quo ipse nouit (nostrum namque est credere, illius
nosse): ac sic ipse deus uerbum totum suscipiens quod
est hominis homo sit, et adsumptus homo totum ac-
10 cipiendū quod dei est aliud quam deus esse non
possit, non tamen, quia incarnatus dicitur et in-
mixtus, diminutio eius sit accipiendā substantiae.
nouit deus sine sui corruptione misceri et tamen in 5
ueritate misceri, et ita suscipere, ut nihil ei crescat
15 augmenti, sicut se ipsum totum nouit infundere, ut
nihil ei accidat detrimenti. non ergo ad intellegen-
tiam inbecillitatis nostrae secundum experimentorum
uisibilia documenta facientes coniecturam de aequa-
libus se inuicem ingredientibus creaturis putemus
20 deum hominemque commixtum et tali confusione
carnis et uerbi quasi aliquod corpus effectum. absit 6
ita credere, ut conflati quodammodo genere duas
naturas in unam redactas arbitremur esse substan-
tiam: huiusmodi enim commixtio partis utriusque
25 corruptio est. deus enim, qui capabilis, non capax
est, penetrans, non penetrabilis, implens, non im-
plebilis, qui ubique simul totus est et ubique diffusus
est, per infusionem potentiae suae misericorditer na-
turae est mixtus humanae. et post pauca: nascitur ergo 7 *

1 et hac intellegentia] incaũ: loqueris *margo N* intellegentia *Mp*
2 factum sit] caro *Mpv* 4 nunquam *M* 5 propriae *N* designaretur *p*¹
6 misterio quod *M* 10 dei] deus *M* post deus *addit p*: qui natus
est ex maria 11 mixtus *M* 12 sit] est *Mv* 13 nouit enim *v* cor-
ruptione *p* 14 et ita *Np*: nouit in se ita *Mv* 16 accedat *M*
intellegentiam *p* 20 comixtum *p* 22 conflati aliquo modo uel
genere *M* 25 capabilis non capax est *Nv*: capax non capabilis est *Ma*
capax est non capabilis *p* 27 difusus *N*

nobis proprie de spiritu sancto et Maria semper uir-
gine deus homo Iesus Christus filius dei, ac sic in
alterutrum unum fit uerbum et caro, ut, manente in
sua perfectione naturaliter utraque substantia, sine
sui praeiudicio et humanitati diuina communicent et
diuinitati humana participant, nec alter deus, alter
homo, sed idem ipse deus qui et homo, et uicissim
homo qui et deus Iesus Christus unus dei filius nun-
cupetur et uere sit. et ideo id agendum nobis semper est
et credendum, ut dominum nostrum Iesum Christum
filium dei deum uerum, quem cum patre semper et
aequalem patri ante saecula confitemur, eundem a
tempore susceptae carnis factum deum hominem non
negemus, nec quasi per gradus et tempora profi-
cientem in deum alterius status ante resurrectionem,
alterius post resurrectionem fuisse dicamus, sed eius-
dem semper plenitudinis atque uirtutis. et item paulo
post: sed quia uerbum dei in hominem dignanter ho-
minem suscipiendo descendit et per susceptionem dei
homo ascendit in uerbum, totus deus uerbum factus
est totus homo. non enim deus pater homo factus est
nec spiritus sanctus, sed unigenitus patris. ideoque
una persona accipienda est carnis et uerbi, ut fide-
liter sine aliqua dubitatione credamus unum eun-
demque dei filium inseparabilem semper, geminae
substantiae, etiam gigantem nominatum, in diebus
carnis suae et uere semper omnia gessisse quae sunt
hominis et uere semper possedissee quae dei sunt,
quoniam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit
ex uirtute dei.

30

26] Ps. 18, 6. 29] II Cor. 13, 4.

1 propriae *N* 5 communicent *p* 11 deum *om.* *p* 12 secula *Mp*
13 hominem deum hominem *M* 14 ne *M* 16 alterius post resurrec-
tionem *om.* *Mp* credamus *Mv* 17 item] idem *M* 18 uerbum deus
Mv: cf. *III*, 6 homine suscipiendo *N* 21 totus *om.* *M* 25 insepa-
bilem *p* 29 etsi] si *p*

VI. Hanc ergo eius confessionem, id est catholicorum omnium fidem et omnes Africani episcopi, unde scribebat, et omnes Gallicani, ad quos scribebat, comprobauerunt, neque ullus adhuc omnino extitit cui fides haec sine infidelitatis crimine displiceret, quia professae impietatis est probatam negare pietatem. sufficere ergo solus nunc ad confutandam haeresim deberet consensus omnium, quia indubitatae ueritatis manifestatio est auctoritas uniuersorum et perfecta ratio facta est ubi nemo dissentit, ita ut, si qui contra hoc sentire nitatur, huius a prima statim fronte non tam sit audienda assertio quam damnanda peruersitas, quia praeiudicium secum damnationis exhibet qui iudicium uniuersitatis impugnat, et audientiae locum non habet qui a cunctis statuta conuellit. confirmata enim semel ab omnibus ueritate, quidquid contra id uenit, hoc ipso statim falsitas esse noscenda est quod a ueritate dissentit, ac per hoc sufficere ei etiam id solum conuenit ad sententiam damnationis, quod discrepat a iudicio ueritatis. sed tamen quia rationi non obest sermo rationis et semper ueritas uentilata plus rutilat meliusque est errantes disputationis curatione corrigi quam censurae seueritate damnari, curanda est, quantum in nobis est, per diuinam opem in nouis haereticis uetus haeresis, ut recepta per sacram misericordiam sanitate medella potius eorum det sanctae fidei testimonium quam damnatio iustae seueritatis exemplum. adsit tantum disputationi ac sermoni de se habito ipsa ueritas, et pietate illa, qua deus ad homines uenire dignata est, humanis erroribus opituletur, quia ad hoc se uel maxime in terris atque in homine nasci uoluit, ut falsitati amplius locus esse non possit.

2 affricani *Mp* 5 quia . . . est *om. M* professio *av* 6 heresim *NMp* 8 ratio *M* 9 dissensit *Me* si quis *M* 10 tam sit] transit *N* 11 dampnanda et dampnationis *Mp* 14 simul *M* quicquid *Mp* 15 noscendum *av* 19 rutilat *p* errantis *p*¹ 20 dampnari *Mp* curandum *p*¹ 21 nouis] nobis *p* hereticis et heresis *NMp* 22 receptas *N* per *om. N*¹ medulla *N*¹ medela *N*²*Mpv* 23 dampnatio *NMp* 24 assit *M* 25 quae *p*¹ quae dei ex homine dignata est *M* 26 dignatus *pav* 28 possit. Explicit de incarnatione dñi liber primus contra nestorium *N* Explicit liber primus *Mp* Incipit liber secundus *NMp*

LIBER SECUNDUS.

I. Quoniam libello primo quaedam praemisimus, quibus nouum haereticum ex antiquae haereseos stirpibus pullulare adprobaremus, sufficere quidem ei ad excipiendam iustae damnationis sententiam debet priorum haeticorum iusta damnatio, quia, cum easdem radices habeat atque isdem scrobibus emergat, satis iam in auctoribus suis ipse damnatus est, maxime cum id ipsum, quod isti asserunt, etiam hi, qui proxime ante hos male secuti sunt, bene condemnauerint, ut sufficere his abunde iam in alterutrum suorum exempla debeant, uel horum sci-
 2 licet qui emendati uel eorum qui condemnati sunt. si enim corrigi queunt, habent in suorum correctionibus medellam, si corrigi nequeunt, habent in suorum damnatione sententiam. tamen ne praeiudicio magis aduersum eos quam iudicio uti uelle existimemur, ipsam eorum in medium pestiferam pro-
 15 positionem uel potius blasphemantem amentiam proferamus, sumentes in omnibus scutum fidei et gladium spiritus, quod est uerbum dei, scilicet ut resurgens uetusti draconis caput idem diuini sermonis gladius etiam nunc in nouis anguibz secat, qui prius in antiquis serpentibus ampu-
 20 3 tavit. nam cum idem horum error sit qui illorum fuit, pro desectione istorum haberi debet desectio illorum, et quia renascentes colubri pestiferos in ecclesia domini flatus agunt et tabescere quosdam sibilis suis faciunt, iungenda est propter nouas infirmitates antiquis curationibus recens medella, ut etiam si
 25 illud, quod prius actum est, non ualet ad languoris curationem, hoc tamen, quod nunc agimus, ualeat ad languentium sanitatem.

17] Eph. 6, 16—17.

3 hereticum et haereseos NM (*p passim*) antiquis v antiqua et stirpe M
 4 dampnationis NMp 6 eisdem M iisdem a 8 hii Mp 9 condemnarint M(v) habunde p 12 medullam N medelam Mpv 13 non queunt Mv dampnationes N¹ 15 extimemur M 19 ca|capud p
 20 seccet p desecet Mv: cf. I, 1, 2 sectis capitibus renascuntur 22 illarum p¹ 25 medulla N medela Mpv 26 ad] a N langoris dampnationem M(v) 27 ualeat ex ueleat N

II. Dicis itaque, quisquis es ille, haeretice, qui deum ex uirgine natum negas, Mariam matrem domini nostri Iesu Christi theotocon, id est matrem dei, appellari non posse, sed Christotocon, hoc est Christi tantum matrem, non dei. nemo enim inquis antiquiorem se parit. ac de hoc quidem tam stulto argumento, quod natiuitatem dei carnali intelligentia aestimandam putas et mysterium maiestatis humanis credis censendum esse rationibus, postea, si deus annuet, disputabimus: nunc interim et Christum deum et Mariam matrem dei diuinis testibus approbemus. audi itaque loquentem ad pastores de dei ortu angelum dei: natus est, inquit, uobis hodie saluator, qui est Christus dominus, in ciuitate Dauid. ne solum utique in Christo hominem intellegeres, et domini tibi et saluatoris nomen adiecit, scilicet ut, quem saluatorem esse cognosceres, deum nequaquam esse dubitares, et cum saluandi uirtus non nisi diuinae competeret potestati, diuinae esse eum potentiae non ambigeres, in quo potentiam saluandi esse didicisses. sed hoc incredulitati tuae parum fortasse uideatur, quia eum angelus dominum potius et saluatorem quam deum aut dei filium nominarit, cum utique impiissime deum neges quem saluatorem esse fatearis. audi quoque archangelum Gabrihelem Mariae uirgini praedicantem: spiritus, inquit, sanctus ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi: ideo et quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius dei. uides quemadmodum natiuitatem dei indicaturus diuinitatis opera praemisit. spiritus enim sanctus inquit ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi. pulcherrime loquens angelus diuinitate uer-

11] Luc. 2, 11. 22] Luc. 1, 35. 26] l. c.

2 natum ex uirgine *p* 3 appellari *M* 4 matrem tantum *p* 6 quod *NMp* quo *av*: cf. VII, 18, 1. 22, 4 domini *M* 7 estimandum *Np* existimanda *M* misterium *NMp* magestatis *M* 8 annuerit *M* disputauimus *N* 9 maria *N* 11 natus est] *τεσν* docet mariam matrē dei *margo N* 13 intelligeres *Mp* (*p passim*) 15 cognoueris *M* 18 didicisses *M* 19 potentius *N* 20 nominauit *av* 21 saluatore *N* 22 gabrielem *Mp* 24 ideoque et *N* et *Uulg.*

horum maiestatem diuini operis explicauit. spiritus enim sanctus
 uirginis interiora sanctificans et in his potentiam diuinitatis
 suae spirans humanae se inseruit miscuitque naturae atque id,
 quod alienum a se fuerat, suum fecit, uirtute id sua scilicet
 4 ac maiestate praesumens. ac ne ad introitum diuinitatis hu- 5
 mana fortasse infirmitas non subsisteret, uenerandam omnibus
 uirginem uirtus altissimi roborauit, ut corpoream inbecillitatem
 circumfusa umbrae suae protectione firmaret et ad consumman-
 dum conceptus sacri inenarrabile sacramentum humana infirmi-
 tas non deficeret, quam diuina obumbratio sustineret. spiritus 10
 ergo inquit sanctus ueniet in te, et uirtus altissimi ob-
 umbrabit tibi. si nasciturus itaque de sancta uirgine homo
 tantummodo solitarius erat, quid tanto agebatur sacri aduentus
 nuntio? quid tanto diuinitatis ipsius apparatu? si utique homo
 ex homine et caro tantummodo nascebatur ex carne, iussio 15
 quippe tantum ad id potuerat aut uoluntas diuina sufficere.
 5 si enim ad fabricandos caelos, fundandam terram, creandum
 mare, sedes denique et thronos et angelos et archangelos et
 principatus et potestates, si ad creandam postremo omnem
 caelestem militiam et ad illa innumera diuinorum exercituum 20
 milium milia sola sibi tantum uoluntas dei imperiumque suf-
 fecit, quia ipse dixit, et facta sunt: ipse mandauit, et
 creata sunt, cur id ad conceptionem, ut tu ais, unius hominis
 parum uisum est, quod satis ad procreationem diuinorum om-
 nium fuit, et id potentia ac maiestas dei in ortu unius infantuli 25
 parum credidit, quod ad conditionem terrenorum omnium cae-
 6 lestiumque sufficit? sed illud utique est quod illa omnia opera
 acta fuerant per iussionem dei, natiuitas autem agenda non
 erat nisi per aduentum, quia et concipi ab homine deus nisi

10] l. c. 22] Ps. 32, 9.

1 magestatem *M* explicuit *Mv* 3 id] ita *M* 5 magestate *M*
 8 circumfusam *M* consumandum *NM* 12 de *om.* *M* 13 tantu-
 modo *M* sacro *M* 14 apparatu *N*¹ 15 tantummodo *M* 16 poterat *M*
 ut *p* 17 creandumque *M* 18 et ante principatus *om.* *M* 20 exer-
 citum *N* 21 sufficit *M* 25 magestas *M* 26 condicionem *M* 27 suf-
 ficit *M* opera acta] peracta *M* 28 fecerant *N*

se donante et nasci nisi se inlabente non poterat. et ideo
archangelus superuenturam uirgini maiestatem sacram in-
dicabat, uidelicet ut, quia agi tanta res per humanum officium
non ualebat, ipsius adfuturam diceret maiestatem in conceptu,
5 qui erat futurus in partu: et ideo descendit uerbum filius,
adest maiestas spiritus sancti, uirtus obumbrat patris, utique
ut in sacramento sacrae conceptionis omnis esset cooperatio
trinitatis. ideo, inquit, et quod nascetur ex te sanctum
uocabitur filius dei. bene addidit ideo, ut ostenderet sci- 7
10 licet ideo haec secutura, quia fuerant illa praemissa, et quia
deus superuenisset in conceptione, ideo deus futurus esset in
partu. rationem ergo tantae rei puellae reddidit nescienti, di-
cens utique: quia sanctus spiritus superueniet et quia
uirtus altissimi obumbrabit, ideo et quod nascetur
15 sanctum uocabitur filius dei. hoc est dicere: ne ignores, 8
inquit, hunc tantae rei apparatus, hoc tanti mysterii sacra-
mentum, ideo in te tota ueniet maiestas dei, quia ex te na-
scetur filius dei. quid hic ultra adhuc ambigi aut quid amplius
dici potest? deum dixit superuenturum, dei filium nasciturum.
20 tu quaere nunc, si placet, quomodo aut dei filius deus non
sit, aut quomodo, quae deum edidit, theocos, id est dei mater
esse non possit? sufficere ergo haec tibi sola, immo sufficere
haec tibi summa deberent.

III. Sed quia testimonia sacrae natiuitatis abunde suppetunt,
25 utpote quae ideo omnia scripta sunt ut ipsius testes essent,
inspiciamus ex pusilla aliqua portione etiam adnuntiationem de
deo ueteris testamenti, ut intellegas futurum ex uirgine dei

8] Luc. 1, 35. 13] l. c.

1 se *ante* donante *om.* *M* poterant *p*¹ 2 archangelus *M* in uir-
ginem *p* magestatem *M* (*passim*) 3 agitanda *N*¹ 4 affuturam *Mp*
6 obumbrabit *p*¹ obumbravit *av* 7 omnis *om.* *M* 8 et *om.* *Np* in
te *M* 9 scilicet ostenderet *p* 10 premis *N* 12 puella credidit *Np*
nuntianti *p* 13 sanctus *om.* *M* spiritus sanctus *pv* et *om.* *M* 14 ob-
umbravit *N* obumbrabit tibi *p*¹ 16 misterii *Mp* 17 nascitur *M*
21 quæ ex quem *N* 23 deberet *N*ⁿ 24 diuinitatis 25 ut puta *M*
sunt scripta *p* 26 ex] in *Mv* pauxilla *v* 27 intellegamus *M*

ortum non tunc tantum cum actus est nuntiatum, sed etiam ab ipso admodum mundi ortu esse praedictum, re uera ut, quia ineffabile opus agendum erat, tolleret quandoque incredulitatem rerum praesentium praemissa semper annuntiatio futurorum. ait itaque Esaias propheta: ecce uirgo concipiet, et pariet 5 filium, et uocabunt nomen eius Emmanuhel, quod est 2 interpretatum: nobiscum deus. quis est hic, incredule, ambiguitati locus? concepturam propheta uirginem dixit, uirgo concepit: filium nasciturum, filius natus est: uocandum deum, uocatur deus. hoc enim appellatur nomine, quod natura. unde 10 cum uocandum eum dei spiritus deum dixerit, probat se a spiritu dei uacuum, qui se a consortio reddidit diuinae nuncupationis alienum. ecce ergo inquit uirgo concipiet, et pariet filium, et uocabunt nomen eius Emmanuhel, quod est interpretatum: nobiscum deus. sed illud est 15 forsitan quo se infidelis uertat tergiuersatio, ut dicat hoc, quod uocandum eum deum propheta dixerat, non tam ad maiestatem diuinitatis quam ad appellationem nominis pertinere. sed quid facimus quod appellatus hoc nomine in euangeliiis Christus omnino non est, et tamen mentitus esse per 20 prophetam dei spiritus dici non potest? quid ergo illud est? ut intellegas utique prophetiam illam deitatis nomen tunc praedixisse, non carnis. nam cum aliud in euangelio homo unitus deo nomen acceperit, necesse est utique hoc uocabulum hominis fuisse, illud diuinitatis. sed pergamus ulterius et alia 25 ad ueritatem probandam ueritatis testimonia conuocemus. ubi enim de deo agitur, nulla re diuinitas melius quam suis testibus approbatur. ait ergo idem propheta alibi: filius natus

5] Esai. 7, 14 et Matth. 1, 23. 13] Il. cc. 28] Esai. 9, 6.

1 actum *M* factus *v* 2 ammodum *N* praedicatum *M* 5 ysaias *p*
6 hemmanuhel *M* emanuel *p* 7 nobiscum deus] esaias prophete
margo N qui *Np*: cf. §. 7 incredulae *v* 8 prophetam *N* 10 apel-
latur *N* quo *M* 11 eum *om. p* ab spiritu *Mv* 12 reddidit *Np*:
reddit *Mv* 14 hemmanuhel *M* emanuel *p* 19 euuangeliiis *p* (*passim*)
22 intelligas *p* intelligamus *Mv* prophetam illum *M* diuinitatis *v*
25 f; *p* (*saepe*) 26 probanda *M* 28 alibi] esaias propheta *margo N*

est nobis, paruulus datus est nobis, cuius principatus super umerum eius: et uocabitur nomen eius magni consilii nuntius, deus fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis. sicut superius utique uocandum eum 4
 5 Emmanuhel propheta dixerat, ita hic uocandum eum et magni consilii nuntium et deum fortem et patrem futuri saeculi et pacis principem dicit, cum utique nullo loco eum in euangeliiis uocatum his nominibus legerimus: ut intellegamus scilicet non
 10 carnis esse haec uocabula, sed diuinitatis, atque illud in euangeliiis nomen esse suscepti hominis, hoc ingenitae potestatis, et quia nasciturus in homine deus erat, ita nomina ipsa per dispensationem sacram fuisse diuisa, ut et carni hominis nomen inderet et diuinitati dei. uocabitur ergo inquit magni consilii nuntius, deus fortis, pater futuri saeculi, princeps 15
 20 pacis. non hic, quisquis es, o haeretice, non hic propheta ille diuino spiritu plenus exemplo assertionis tuae illum, qui natus est, conflati statuatae et figmento insensibili comparauit. filius enim inquit natus est nobis, paruulus datus est nobis, cuius principatus super umerum eius: et uocabitur nomen eius magni consilii nuntius, deus fortis. ne hunc, quem deum adnuntiabat, alium quam illum qui in carne natus est intellegeres, nomen natiuitatis adiecit dicens: filius natus est nobis, paruulus datus est nobis. uides 6
 25 quot cognominibus ad demonstrandum corporalis ortus proprietatem propheta usus sit. et natum enim eum et paruulum nominauit, scilicet ut euidentius significationem natae subolis nomen exprimeret paruitatis. praeuidens absque dubio diuinus spiritus hanc blasphemantium haereticorum peruersitatem his

13] l. c. 18] l. c. 23] l. c.

1 principatum *N* 2 humerum *NMp* eius ante magni *om.* *N*
 3 nuntius] angelus *Mv* 5 hemmanuhel *M* emanuel *p* 6 feli *N*
 seculi *Mp* 10 nomini ex non *N* 12 carnis nomen inderet et diuinitatis
 deus uocaretur. Ergo *M* 13 inquit ergo *p* 19 principatum *N* hu-
 merum *NMp* 21 deum *om.* *Mv* incarnatus est *M* 22 intel-
 gere *N* intelligeres *Mp* 23 filius] paruulus enim *Np* et *Uulg.* par-
 uulus] filius *Np* et *Uulg.* 24 quod *Np* demonstrandam *Mv* 26 signi-
 ficatione *M* sobolis *NMp* 27 exprimeret et *M*

omni mundo deum qui nascebatur rerum ipsarum uocabulis
demonstrauit, ut etiam si blasphemare haereticus quaereret,
blasphemiae tamen locum penitus inuenire non posset. filius
ergo inquit natus est nobis, paruulus datus est nobis,
cuius principatus super umerum eius: et uocabitur
nomen eius magni consilii nuntius, deus fortis, pater
7 futuri saeculi, princeps pacis. paruulum hunc, qui natus
est, et pacis principem esse docuit et futuri saeculi patrem et
deum fortem. quis est tergiuersandi locus? separari paruulus
hic, qui natus est, a deo, qui in eo natus est, non potest:
hunc enim, quem natum dixit, patrem futuri saeculi nominauit,
hunc, quem paruulum nuncupauit, deum fortem esse praedixit.
quid est, haeretice, quo te conferas? saepta et conclusa sunt
omnia, non est usquam penitus exeundi locus. superest ut
errorem, quem uoluntas noluit intellegere, tandem incipiat uel
8 necessitas confiteri. sed non contenti his, quae sufficiunt, quid
etiam per alium prophetam spiritus sanctus dixerit inquiramus:
si affiget, inquit, homo deum suum, quia uos affigitis
me? ut euidentiora utique fierent quae prophetabantur, quod
de passione domini nostri propheta cecinit, quasi ipsius, de
quo dicebat, ore praedixit: si affiget homo deum suum,
quia uos affigitis me? nonne tibi, quaeso, dixisse hoc do-
minus deus noster quasi ad crucem ductus uidetur: cur, quaeso,
redemptorem uestrum me non agnoscitis? cur deum indutum
pro uobis carnem nescitis? saluatori uestro necem paratis?
auctorem uitae ad mortem ducitis? deus uester sum quem
suspenditis, deus uester quem crucifigitis. quis, rogo, hic error

3] l. c. 18] Malach. 3, 8. 21] l. c.

1 omnibus *N*¹ deum *v*: dñm *M*, *om.* *Npa* 3 blasphemiae *N*
4 paruulus . . . nobis *om.* *M* 5 humerum *NMp* 6 nuntius *ex angelus*
N m. 1 7 scilicet *Np* saeculi *M*, *item infra* 12 esse *om.* *Mv* 13 here-
ticae *N* septa *NMp* 15 intellegere *Mp* 17 aliam *N* 18 affigit *M*
si affiget] heremiae prophete si affiget homo deum suum *margo N* 20 qua-
si] quia *Na* 21 affigit *NM* 23 uideretur *M* uidetur] nota deus
crucifigitur *margo N* quoniam *bis M* 25 carne *v* 26 auctorem . . . du-
citis *om.* *M* 27 uester sum quem crucifigitis *M*: *cf. cap. 4, 8*

aut quae insania est? si affiget homo deum suum, quia
 nos affigitis me?' uides quomodo uox haec ipsarum quodam- 9
 modo quae actae sunt rerum uox sit. numquid expressius
 quicquam aut manifestius quaeris? uides quomodo testimonia
 5 sacra natum in carne dominum Iesum Christum ab ipsis
 quodammodo incunabulis usque ad crucem quam pertulit pro-
 secuta sint, cum utique illum, quem alibi legis deum in carne
 nasci, hic deum in cruce uideas affigi. et ideo a propheta et 10
 illic, ubi natus est, deus dicitur, et illic, ubi crucifixus est,
 10 deus euidentissime nominatur, ne scilicet in aliquo dignitati
 diuinitatis praeiudicaret carnis assumptio et honorem maie-
 statis infringeret uel humilitas corporis uel contumelia passionis,
 cum utique augere in nobis affectum eius et cultum debeat
 uel dignatio tam humilis natiuitatis uel pietas tam benigna
 15 patientis, quia maximum utique et inmanissimum scelus est,
 ut ideo apud nos minus honoris habeat, quia plus amoris im-
 pendit.

III. Sed his omissis, quae explicari ideo nullo modo possunt,
 quia, sicut immensitas beneficiorum illius, ita et relatio modum
 20 non habet, tempus est ut fortissimum de eo ac manifestissimum
 testem eius Paulum apostolum consulamus: fidelissime enim
 nobis omnia de deo potest dicere, de cuius semper pectore
 locutus est deus. testatur ergo in hunc modum de gratia atque
 aduentu domini dei nostri missus ad destruendum gentilitiae
 25 superstitionis errorem electus gentium magister: apparuit,
 inquit, gratia dei saluatoris nostri omnibus hominibus,
 erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia
 desideria sobrie et pie et iuste uiuamus in hoc sae-
 culo, expectantes beatam spem et aduentum gloriae
 30 magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi. apparuit, 2

1] l. c. 25] Tit. 2, 11—13.

1 affigit <i>N</i>	affigē <i>M</i>	4 quaeres <i>M</i>	5 dūm nrm <i>M</i>	8 et illic
post propheta <i>om. N</i>	9 prius illic <i>om. a</i>	12 humanitas <i>p</i> ¹	16 amo-	
ris] honoris <i>Npa</i>	22 dicere potest <i>Mv</i>	de] hē <i>M</i>	e v	24 disti-
tuendum <i>M</i>	gentilitiae <i>N</i>	gentiliacē <i>p</i>	25 apparuit]	apostoli pauli
testimonia <i>margo N</i>	26 nostri <i>om. M</i>	28 scō <i>Np</i> :	mundo <i>Mv</i>	
30 aparuit <i>N</i>				

inquit, gratia dei saluatoris nostri. bene congruo ad ostendendum nouae gratiae et generationis aduentum sermone usus est. dicens enim apparuit ortum nouae gratiae ac natiuitatis expressit, quia exinde apparere donum gratiae nouae coepit, ex quo deus in mundo natus apparuit. digna ergo et
 * congrua hanc nouae gratiae lucem uerbi proprietate quasi digito indicante monstrauit. hoc enim rectissime apparuisse dicitur, quod subita quasi apparitionis luce monstratur, sicut in euangeliiis apparuisse stellam magis orientalibus legimus, et in Exodo apparuit, inquit, Moysi angelus in igne flammae rubi. in omnibus enim et his et aliis uisionibus sacris hoc utendum uel maxime uerbo scriptura existimauit, ut apparuisse haec diceret, quae insolita claritate fulgerent. ita ergo et apostolus sciens aduentum caelestis gratiae, quae ortu sacrae natiuitatis apparuit, uerbo eam fulgidae apparitionis expressit, ut apparuisse utique id diceret quod nouae lucis splendore radiaret. apparuit ergo gratia dei saluatoris nostri. numquid causari hic aliquid quasi de ambiguitate nominum potes, ut dicas aliud esse Christum, aliud deum, ut saluatorem a maiestate nominis sui distrahas et dominum a diuinitate
 4 secernas? ecce hic uas dei ex deo loquitur et apparuisse ex Maria gratiam dei euidentissima praedicatione testatur. ac ne forte non ex Maria deum apparuisse diceret, nomen statim addidit saluatoris, scilicet ut eum natum ex Maria deum crederet, quem saluatorem natum negare non possis, iuxta illud: quia natus est uobis hodie saluator. o admirabilem et uere a deo datum gentibus magistrum, qui sciens futuram hanc haereticae prauitatis insaniam, quae in litem uocabula dei uerteret et calumniari deo de suis nominibus non timeret, ne saluatoris uocabulum haeticus a diuinitate secerneret, nomen
 30

10] Ex. 3, 2. 17] Tit. 2, 11. 26] Luc. 2, 11.

1 nři řnu xpi M 4 et inde p nouae om. M 5 dignam et 6 congruam p 9 orientali M 10 mosi N moisi p 11 et ante his om. p 16 id om. M 17 aparuit N 19 potest Mp 21 uas] uir v 22 euidentissima N¹ 23 dicens a 24 eum esse natum Mp 25 posses iuxta p 26 nobis p ammirabilem N mirabilem M 27 nascituram p 29 calumpniari Mp

dei ante praemisit, scilicet ut praemissum dei nomen omnia
 sibi quae sequerentur nomina uindicaret neque ullus in sequen-
 tibus solitarium esse hominem Christum crederet, quem in
 primo statim uocabulo deum esse didicisset. expectantes, 5
 5 inquit idem apostolus, beatam spem et aduentum gloriae
 magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi. uidit pro-
 fecto ille diuinae sapientiae doctor ad insidiosas calliditatis
 diabolicae captiones simplicem tantummodo non sufficere doctri-
 nam, nisi sanctam fidei praedicationem munimine cautionis ar-
 10 masset. et ideo, cum superius nomen dei saluatorisque posuisset,
 hic addidit Iesu Christi, scilicet ne ad significandum dominum
 Iesum Christum sufficere tibi forsitan nomen solum non crederes
 saluatoris et non eundem Iesum Christum deum esse intel-
 legeres, quem saluatorem deum esse cognosces. quid ergo ait? 6
 15 expectantes, inquit, beatam spem et aduentum gloriae
 magni dei et saluatoris nostri Iesu Christi. nihil hic
 de nominibus domini nostri deest: et deum hic et saluatorem
 et Iesum et Christum uides. sed omnia haec uidens omnia
 esse in deo perspicis. audisti enim deum, sed saluatorem:
 20 audisti deum, sed Iesum: audisti deum esse, sed Christum.
 separari hoc appellationis diuersitate non potest quod diuinitas
 unitate coniunxit. quidquidlibet de his requisieris, idem in-
 uenis. saluator deus est, Iesus deus est, Christus deus est: 7
 omne hoc, quod audis, plurale est nuncupatione, sed unum
 25 est potestate, quia, cum et saluator deus sit et Iesus deus et
 Christus deus, intellegere apertum est, quod omnia haec distin-
 guntur appellatione, sed maiestate iunguntur. et cum eui-
 dentissime audias quod unus in singulis nuncupatur deus,
 intellegere utique aperte potes quod est in omnibus unus deus.

4] Tit. 2, 13. 15] l. c.

2 uindicaret *M* 7 calliditates et 8 captionis *Mv* 11 licet *N¹p* sci-
 licet . . . 12 Christum *om. M* 12 forsitan *Mv* 13 deum *om. M* dñi *p*
 14 cognoscis *M* cognouisses *pv* 18 et ante Christum *om. Np* uidens]
 uides *Np* 19 in deo esse *Mv* 21 potest] ualet *Mv* diuinitatis *p*
 22 unitatem *M¹* coniunxit *M* quidquidlicet *N* quicquidlibet *Mp*
 inuenies *Mv* 26 intelligere *Mp* 27 iunguntur maiestate *Mv* 28 num-
 cupatur *p* 29 intelligere *Mp*

ac sic non licet tibi iam ex dissimilitudine dominicae nuncupationis quaerere discrepantiam potestatis et pro uarietate appellationis diuersitatem facere personae. non licet dicere: Christus ex Maria natus est, et non deus. apostolus enim proclamat: deus. non licet dicere: Iesus ex Maria natus est, et non deus. apostolus enim testatur: deus. non licet dicere: saluator natus est, et non deus. apostolus enim confirmat: deus. nihil est quo te conferas: quidquid de dominicis uocalibus sumpseris, deus est quod nominaris. nihil est quod dicas, nihil quod afferas, nihil quod inproba falsitate confingas. potes habere in incredulitate inopia quod non credas, non habes in calumniandi occasione quod deneges.

V. Quamquam de diuina ac salutari domini nostri gratia paulo superius loqui coepimus, nolo ut de eadem re adhuc ex lectionibus sacris aliqua dicamus. legimus in actibus apostolorum apostolum Iacobum eos, qui euangelium recipientes nihilominus tamen iugum uetustae legis portandum esse censebant, ita redarguentem: quid, inquit, temptatis deum, inponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed per gratiam domini nostri Iesu Christi credimus saluari quemadmodum et illi. donum certe gratiae huius per Iesum datum apostolus dicit. responde mihi nunc, si placet, gratiam hanc, quae ad salutem omnium data est, ab homine an a deo datam existimes. si ab homine, reclamationi tibi uas dei Paulus dicens: apparuit gratia dei saluatoris nostri. diuini enim hanc esse gratiam docet muneris, non inbecillitatis

18] Act. 15, 10—11. 26] Tit. 2, 11.

1 ac *om.* *Np* dissimilitudinē *N* 6 et] sed *Np*, *om.* *M* 7 est *om.* *M* 8 quicquid *p* 9 sumseris *M* nominaueris *Mp* 10 nichil est quod afferas *Mpv* 12 calumpniandi *Mp* 13 quamquam quia *Mv* hac *v* saluatoris *Mr* 14 eandem *N* 16 apostolum *om.* *M* Iacobum] immo Petrum, ut uulgo legitur *euangelium (e *eras.*) *N* accipientes *M* 18 quid] in actibus apostolorum quid temptatis deum *margo N* 23 Iesum Christum *v* 25 data *N* existimas *p* ibi *M* 26 apparuit *N* 27 esse hanc *p* esse gratiam hanc *Mr* gratia *N*

humanae. et sane etiam si sacrum testimonium non suppeteret,
 ipsa rei ueritas testimonio erat, quia praestare rem perpetui
 et immortalis boni fragilia et terrena non possunt nec dare quis-
 quam alteri ualet, quo ipse indiget, aut tribuere illius rei copiam,
 5 cuius se inopiam sustinere fateatur. a deo ergo necesse est
 gratiam datam non neges. deus ergo est qui dedit, data autem
 est per dominum Iesum Christum: ergo dominus Iesus Christus
 deus. si autem est ille utique, ut est, deus, ergo illa quae
 deum peperit theotocos, id est genetrix dei est. nisi forte
 10 ad tam ridiculam blasphemiae contradictionem uelis tendere,
 ut illam, ex qua deus natus est, dei matrem neges, cum illum,
 qui natus est, deum negare non possis. sed uideamus tamen,
 quid de hac eadem domini nostri gratia etiam euangelium dei
 senserit. gratia, inquit, et ueritas per Iesum Christum
 15 facta est. si solitarius homo Christus, quomodo haec facta 4
 per Christum? unde in eo diuina uirtus, si in eo sola, ut ais,
 humana condicio? unde caelestis largitas, si terrena paupertas?
 nemo enim potest tribuere quod non habet. dans ergo diuinam
 gratiam Christus habuit quod dedit. neque enim potest harum
 20 diuersissimarum inter se rerum quis differentiam sustinere, ut
 simul et patiatur indigentiam inopis et habeat munificentiam
 largientis. et ideo sciens apostolus Paulus omnes diuitiarum
 caelestium thesauros in Christo esse recte ad ecclesias scribit:
 gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. qui sci- 5
 25 licet saepius iam docuerat eundem deum esse quem Christum
 cunctamque in illo maiestatem deitatis esse et omnem in eo
 corporaliter plenitudinem diuinitatis habitare, recte utique iam
 sine adiectione nominis dei solam precatur gratiam Christi,
 [quia, cum eandem docuerit saepius gratiam dei esse quam

14] Ioh. 1, 17. 24] I Cor. 16, 23.

1 sane] quidem sane *M* 2 testimonium *M* 6 datam] data *N*
 7 dominum nostrum *v* 8 est ante ille *om.* *M* 9 genitrix *p* genera-
 trix *M* est *om.* *Mv* 10 ridiculum *Np* contradictionem *om.* *Np*
 tendere uelis *Mv* 16 eo ante diuina] ea *p* 17 conditio *N* est
 (s. l.) condicio *p* 20 diuissimarum *N* diuisarum *p* 23 ecclesias *M*
 25 dū *N* 26 cunctaque *N* 28 adiectionē *M* 29 qui cum *M* uerba
 quia cum . . . gratiam Christi *uncis inclusi*

Christi, plenissime nunc solam precatur gratiam Christi,] quia
 in gratia Christi omnem scit dei gratiam contineri. gratia
 ergo inquit domini nostri Iesu Christi uobiscum. inter-
 rogo te, quisquis es, o haeretice, scribens haec ad ecclesias
 Paulus quid his precabatur ad quos scribebat? gratia enim 5
 6 inquit domini nostri Iesu Christi uobiscum. si homo
 solitarius Iesus Christus, ergo et ille, optans dari ecclesiis
 gratiam Christi, gratiam dari hominis optabat, et dicens gratia
 Christi uobiscum hoc dicebat: 'gratia hominis uobiscum,
 gratia carnis uobiscum, gratia inbecillitatis corporeae, gratia 10
 fragilitatis humanae'. aut cur omnino nomen gratiae ipsius
 nominaret, si gratiam hominis optaret, quia optandi ratio non
 subsistebat, ubi non erat quod optaretur, nec precandum erat
 ut eius gratia his contingeret, qui substantiam, ut ais, ipsius
 7 quae optabatur gratiae non haberet? ergo uides haec stulta 15
 esse penitus et ridicula, immo potius non ridicula, sed deplenda.
 ea enim, quae quibusdam facilioribus sunt ridicula, piis ac fide-
 libus flenda sunt, quia in stultitia uestrae infidelitatis illi ef-
 fundunt lacrimas caritatis et in insipientia impietatis alienae
 illi habent lacrimas pietatis suae. resipiscamus ergo aliquando 20
 et respiremus, quia sensus hic non sapientia tantum, sed etiam
 spiritu caret, cum sit utique et spiritali sapientia uacuum et
 spiritu salutis alienus.

VI. Sed dicis forsitan gratiam hanc domini nostri Iesu Christi,
 de qua apostolus scribit, non cum ipso natam, sed postea ei 25
 inlapsu diuinitatis infusam, quia et homo ipse a te dominus
 Iesus Christus, quem solitarium dicis, non cum deo natus, sed
 postea a deo dicatur assumptus, ac per hoc tum homini illi
 gratiam quando et diuinitatem datam. neque nos aliud dicimus
 quam quod diuina gratia cum diuinitate descenderit, quia et 30
 diuina gratia dei sit et largitio quodammodo ipsius diuinitatis

2 scit] scilicet *M* 4 hereticae *N* 5 quid] quis *N* quid his] quibus
 hec *p* 8 obtat *M* 11 quur *M* gratia *N* 12 gratia *N* 14 substan-
 tia *N* 16 poenitus *N* inmo *N* flenda *M* 22 spūali *M* 24 dicas *Mv*
 25 ei *om.* *M* 26 a te *om.* *Mp* dominus noster *v* 28 tum *p*: totum
Nv tunc *M* 29 quando] quam deo *M* 30 cum . . . 31 gratia *om.* *M*
 diuinitatem *N* 31 sit *om.* *p*

ac donum munificentiae gratiarum. temporis ergo inter nos 2
 forsan putetur magis quam rei esse distantia, quia diuinitatem,
 quam nos cum domino Iesu natam, tu postea dicas infusam.
 sed illud est quod natam cum domino diuinitatem negans nec
 5 postea fideliter confiteri potes, quia non potest una eademque
 res in parte esse impia et in parte probari pia, et eadem in
 portione fidei et in portione esse perfidiae. primum ergo illud
 a te requiro, dominum Iesum Christum, qui ex Maria uirgine
 natus est, hominis tantum filium an etiam dei filium dicas?
 10 nos enim, id est catholicorum omnium fides, nos, inquam, 3
 omnes utrumque hoc et credimus et intellegimus et scimus et
 confitemur, quod et hominis est filius, quia ex homine natus
 est, et dei filius, quia ex diuinitate conceptus. tu ergo utrum-
 que hoc, id est dei filium atque hominis, an tantum hominis
 15 esse asseris? si tantum hominis, reclamant tibi apostoli, re-
 clamant prophetae, reclamatione denique ipse, per quem est facta
 conceptio, spiritus sanctus. obruitur impudentissimum os tuum 4
 cunctis diuinorum apicum testimoniis, obruitur sacri uoluminis
 sanctis testibus, obruitur denique ipso dei euangelio quasi diuina
 20 manu, et Gabrihel ille magnus, qui in Zaccharia uocem in-
 credulam uirtute uerbi sui cohercuit, multo magis in te blas-
 phemam atque inpiam suo ipso ore damnauit dicens ad Mariam
 uirginem dei matrem: spiritus, inquit, sanctus super-
 ueniet in te, et uirtus altissimi obumbrabit tibi: ideo
 25 et quod nascetur ex te sanctum uocabitur filius dei.
 uides quod, ut secundum carnem hominis filius fieret Iesus
 Christus, ante est dei filius praedicatus: paritura enim domi-
 num uirgo Maria sancto in se spiritu descendente et uirtute

20] cf. Luc. 1, 19—20. 23] Luc. 1, 35.

1 munificentia *v* 2 fors amputetur *N* distantia *Np* 3 Iesu
 Christo *v* 5 potest] potes *N* 6 imparte esse *N* 7 fidei et in portione
om. M portione esse *N* 8 dominum nostrum *v* 9 filium dei *M*
 11 utrumque omnes *p* et post hoc *om. a* intellegimus *Mp* 13 qui *M*
 18 sacri uoluminis *scripsi*: sacris uoluminibus *codd. v cf. VII, 14, 4* re-
 serata sacri uoluminis serie et *III, 1, 1—2* 20 gabriel *p* zacharia
Mpv 21 cohercuit *M* blasphemiam *M* 22 dampnauit *NMp* 23 ue-
 niet *Mv* 27 filius dei *Mv*

5 altissimi cooperante concepit. ac per hoc intellegis quod do-
mini saluatorisque nostri inde est origo, unde conceptus: et
cum descendente in uirginem totius diuinitatis plenitudine natus
sit, filius hominis esse non potuerat, nisi prius dei filius fuisset.
et ideo missus ad adnuntiandam sacri ortus natiuitatem angelus 5
dei, cum sacramentum conceptionis ante dixisset, partui ipsi
nomen inposuit dicens: ideo et quod nascetur ex te sanc-
6 tum uocabitur filius dei. dei ergo filius Iesus Christus,
quia et a diuinitate genitus et a diuinitate conceptus. si autem
dei filius, ergo indubitanter deus. si autem deus, ergo gratia dei 10
non carens: neque enim ea re umquam caruit quam ipse fecit.
gratia enim et ueritas per Iesum Christum facta est.

VII. Omnis ergo in eo gratia, omnis uirtus, omnis potentia,
omnis diuinitas, omnis denique diuinitatis ac maiestatis ipsius
plenitudo cum eo atque in eo semper fuerunt: siue in caelo, 15
siue in terra, siue in utero, siue in ortu nihil umquam deo
de deo defuit. semper enim cum deo deitas, non loco um-
quam ab eo, non tempore separata. ubique enim deus totus,
ubique perfectus, non diuisus, non demutatus, non imminutus
est, quia nec addi umquam deo nec detrahi quicquam potest: 20
sic enim imminutionem deitas non habet, sicut nec augmentum.
2 idem ergo in terris fuit qui et in caelis, idem in humilibus
qui in excelsis, idem in hominis exiguitate qui in dei maiestate.
et ideo bene apostolus Christi gratiam nominans dei gratiam
nominabat, quia Christus totum erat quod deus: omnis in ipsa 25
statim hominis conceptione dei uirtus, omnis diuinitas, omnis
diuinitatis uenerat plenitudo. inde enim illi omnis diuinitatis
perfectio, unde et origo. neque enim umquam homo ille sine
deo fuerat, qui utique hoc ipsum, quod erat, a deo ceperat.

7] Luc. 1, 35. 12] Ioh. 1, 17. 24] cf. I Cor. 16, 23.

1 intelligis *Mp* 2 est conceptus *p* 3 diuinitatis] uirginitatis *M*
4 sit filius enim *Np* esse hominis *Mv* 5 hortus *N* 6 partu *N* 8 *post*
filius dei *exhibent Mp* et *v uncis adiectis*: hoc est, illius filius nuncupabitur,
quo generante et (et *om. p*) generatur (est generatus *v*) christus est *M*
10 filius ego *M* 16 numquam *N¹* 21 enim *om. M* deitatis *Mv* 22 et
in humilibus *p* 24 gratia nominas *M* 29 erat esse a *M* cooperat *Nv*
acceperat *a*

hoc itaque primum, uelis nolis, negare non potes, quod dominus Iesus Christus filius dei sit, archangelo utique clamante in euangeliiis: quod ex te nascetur sanctum uocabitur filius dei. hoc autem posito scito te, quidquid de Christo
 5 legeris, de dei filio legere, quidquid de domino aut Iesu legeris, ad dei filium pertinere. omnia enim haec illius nomina dei filium nominant, omnia haec eius uocabula filium dei clamant. et ideo tu in his omnibus, quaecumque audieris, nomen diuinitatis agnoscens, cum in omnibus uideas te dei filium intel-
 10 legere debere, argumentare, si placet, quomodo deum ualeas a dei filio separare.

LIBER TERTIUS.

I. Scribens Romanis diuinus ille ecclesiarum magister cum argueret, immo defleret Iudaeorum id est fratrum suorum in-
 15 fidelitatem, his uerbis usus est: optabam, inquit, anathema esse ipse ego a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israhelitae, quorum adoptio est filiorum et gloria et testamenta et legislatio et obsequium et promissa, quorum patres,
 20 et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in saecula. o affectum et fidelissimi 2 apostoli et piissimi propinqui, qui inaeestimabili caritate mori uult et pro cognatis ut proximus et pro discipulis ut magister. et quae tandem causa ei, ut mori uellet? una utique, ut illi ui-
 25 uerent. uita autem eorum in quo continebatur? in hoc scilicet, ut ipse ait, ut deum Christum secundum carnem natum ex sua carne cognoscerent. et ideo utique apostolus plus dolebat, quia

3] Luc. 1, 35. 15] Rom. 9, 3—5.

4 et 5 quicquid *Mp* 8 tu ideo *p* 9 intelligere *Mp* 10 aug-
 mentare *p*¹ 11 separare. Explicit liber secundus. Incipit liber tertius
NMp 14 id est] idem *p*¹ 17 mei *om. M* israhelitae *M* 18 testa-
 tum *Mv* 19 promissiones *Mv* 20 et *om. Mv* 21 et *om. M* 22 in-
 extimabili *NM* 24 uelit *M* 25 illorum *M*

eum illi ex Israhel natum non intellexerent, qui ex suis editum
 3 plus amare deberent. ex quibus Christus, inquit, secundum
 carnem, qui est super omnia deus benedictus in
 saecula: eum scilicet ex illis Christum natum ait secundum
 carnem, qui sit super omnia deus benedictus in saecula. 5
 Christum utique secundum carnem natum ex illis non negas:
 sed idem, qui ex illis natus est, deus est. quid circumis?
 quid tergiuersaris? Christum ex Israhel natum secundum
 carnem deum esse apostolus dicit: tu doce quando non fuerit.
 ex quibus Christus, inquit, secundum carnem, qui est 10
 super omnia deus. uides, quia hoc apostolus unitate con-
 iunxerit, separari a Christo deus omnino non potest. sicut enim
 ex illis Christum apostolus praedicat, ita deum in Christo esse
 4 confirmat. aut utrumque hoc neges necesse est aut utrumque
 fatearis. natus secundum carnem Christus ex illis dicitur, sed 15
 idem in Christo deus ab apostolo praedicatur. unde et alibi:
 deus enim erat in Christo mundum reconcilians sibi.
 diuidi hoc ab alterutro nequaquam potest. aut Christum ex
 illis editum denega aut ex uirgine deum in Christo editum
 confitere, qui est, inquit, super omnia deus benedictus 20
 in saecula.

II. Sufficere quidem fidelibus ad indicandum maiestatem
 diuinitatis nomen dei abunde potuit: sed addendo super omnia
 deus benedictus blasphemiam perfidae assertionis exclusit,
 ne quis scilicet impiorum uocabulum dei interdum etiam ho- 25
 minibus temporarie dono diuinae dispensationis indultum ad
 iniuriam summae diuinitatis assumeret et contumeliosis deo
 comparationibus coaptaret, sicut utique illud quod ad Moysen
 dicit deus: dedi te deum Pharaoni, aut illud: ego dixi:

2] l. c. 5. 10] l. c. 17] II Cor. 5, 19. 20] Rom. 9, 5. 23] l. c.
 29] Ex. 7, 1. Ps. 81, 6.

1 ifrl̄ *N* israel *p* non *om.* *M* intellexerent *Mp* 2 quibus enim *M*
 5 benedictus in saecula *om.* *M* 7 circuis *M* 8 isrl̄ *Np* israel *M*
 12 omnino deus a christo *Mp* omnino non potest deus a Christo *v*
 14 confirmat ne utrumque *M* 19 nega *M* 22 indicandam *Mv* 23 pa-
 tuit *N* 24 excludit *N* 26 temporariae *N* temporali *M* 28 quod
om. *M*: ubi *v* mosen *N* moisen *p*

dii estis, cum utique eidentissimam indulti nominis habeat
significationem. nam ubi dicit ego dixi, non tam nomen est 2
potestatis quam sermo dicentis. sed et illud ubi dicit dedi te
deum Pharaoni, non diuinitatem accipientis, sed potestatem
5 dantis exposuit. nam cum dixerit dedi, in illo utique signi-
ficata est dei potestas qui dedit, non diuinitatis natura in eo
qui accepit. de deo autem ac domino nostro Iesu Christo cum
dicitur qui est super omnia deus benedictus in sae-
cula, et res statim probatur in uerbo et uerbi res demonstratur
10 in nomine, quia dei nomen in dei filio non significatio est ad-
optionis indultae, sed ueritas proprietateque naturae.

III. Itaque, idem inquit apostolus, nos ex hoc neminem
nouimus secundum carnem: et si cognouimus secun-
dum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus.
15 bene sibi cuncta sacri sermonis scripta conueniunt et in omni
penitus sui parte, etiam ubi uerborum specie non consonant,
rerum tamen uirtute concordant, sicut in hoc quod ait: et si
cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc
iam non nouimus: testimonium enim dicti praesentis con-
20 firmatio superioris est quod dixit: ex quibus Christus se-
cundum carnem, qui est super omnia deus benedictus
in saecula. illic enim posuit: ex quibus Christus se- 2
cundum carnem, hic autem: et si cognouimus Christum
secundum carnem, illic: qui est super omnia deus, hic
25 autem: Christum secundum carnem nunc iam non no-
uimus. species uerborum est alia, sed rei uirtus una. eun-
dem enim, quem illic secundum carnem natum deum super
omnia praedicat, eundem hic secundum carnem se iam non
nosse confirmat, ideo scilicet, quia eundem, quem natum in
30 carne nouerat, deum in saecula confitetur, et ideo a se eum
ignorari secundum carnem, quia sit super omnia deus bene-

8] Rom. 9, 5. 12] II Cor. 5, 16. 20] Rom. 9, 5.

1 cum] cum hoc *M* 2 dicit] dixit *M* 4 diuinitate *N* 6 naturam *N*
7 accipit *NMp* 12 inquit idem *Mv* neminem ex hoc *Mv* 15 sacris *N*
16 poenitus *N* speciae *N* 18 Christum secundum carnem *Mv* 20 quo
Mv 22 secundum carnem xps *p*¹ 25 secundum carnem xpm *p*¹
tunc *M*¹ non om. *M* 30 ignorari eum *M*

dictus in saecula. ac per hoc et illud ibi: qui est super
omnia deus, hoc dicit: non nouimus iam Christum se-
cundum carnem, et hic: non nouimus iam Christum
secundum carnem, hoc ait: qui est deus benedictus in
3 saecula. ascendit ergo quodammodo quasi in altiore gradum 5
doctrinae apostolicae praedicatio, et licet sensu sibi in utroque
conueniat, sacramentum tamen perfectae fidei quasi sententia
expressiore confirmat dicens: et si cognouimus secundum
carnem Christum, sed nunc iam non nouimus, uidelicet
quia prius eum et hominem scimus et deum, nunc tantum 10
deum. cessante enim infirmitate carnis nihil in eo iam noui-
mus nisi uirtutem diuinitatis, quia totum in eo uirtus est
maiestatis diuinae, ubi esse desiit infirmitas imbecillitatis hu-
manae. omne ergo penitus hoc testimonio mysterium et sumptae
4 carnis et perfectae diuinitatis exposuit. dicens enim et si 15
cognouimus Christum secundum carnem sacramentum
nati in carne dei locutus est, adiciens autem nunc iam non
nouimus uim depositae infirmitatis explicuit. ac per hoc
cognitio illa carnis ad significationem pertinet hominis, ignoratio
autem ad honorem diuinitatis. hoc est enim dicere: cognouimus 20
Christum secundum carnem, quamdiu quod se-
cundum carnem agnosceretur fuit: nunc iam non nouimus,
5 postquam esse desiuit. natura enim carnis in spiritalem est
translata substantiam, et illud, quod fuerat quondam hominis,
factum est totum dei: et ideo non nouimus Christum secundum 25
carnem, quia absorta per diuinam maiestatem infirmitate cor-
porea nihil sacro resedit corpori, ex quo inbecillitas in eo
carnis possit agnosci. ac per hoc, quidquid fuerat prius sub-

2 et hoc a 3 et hic . . . 4 hoc ait om. *Npav* 4 quia *Npav* in sae-
cula om. *Np* 7 perfectum *M*¹ 9 sed nunc . . . non nouimus *deleta*
in *p m. 1* 10 nunc autem tantum *M* 12 totum] *totius M* 14 paeni-
tus *N* misterium *M* 17 non om. *M* 18 explicuit] Bene *margo N*
19 cognitio *N*¹ ignorantio (*sic*) *N* 21 quamdiu quod secundum carnem]
ut (*sic*!) *M* Male *add. N in margine* 22 nunc . . . desiuit om. *M* non
om. *N* 24 translata] *M* condan] *M* 26 absorta] *sic NMp* in-
firmitatē corpoream *M* 27 residet *M* ex quo *etc.*] Male *margo N*
28 agnoseit *p*¹ quicquid *Mp*

stantiae duplicis, factum est uirtutis unius, cum utique non sit dubium Christum, qui crucifixus est ex infirmitate nostra, totum uiuere ex maiestate diuina.

III. Quod scilicet apostolus omni scriptorum suorum corpore praedicans bene etiam ad Galatas scribens ait: Paulus apostolus, non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum et deum patrem. uides quam bene sibi in prioribus praesentibusque conueniat. illic enim dicit: nunc iam non nouimus Christum secundum carnem, hic ait: non ex hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum. patet quemadmodum etiam hic idem quod in superioribus doceat. dicens enim missum se non per hominem, hoc dicit: non nouimus Christum secundum carnem. et ideo non per hominem missus sum, sed per Christum, quia per Christum missus non per hominem missus sum, sed per deum. nomen enim in eo iam hominis non cadit, in quo totum diuinitas uindicauit. et ideo cum dixisset missum se non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum, bene addidit et deum patrem, hoc est, missum se a deo patre et a deo filio esse designans. in quibus utique licet propter mysterium sacrae et ineffabilis generationis duplex sit persona, generantis et geniti, una tamen est uirtus mittentis dei. et ideo ille missum se a deo patre et a deo filio dicens in personis quidem dualem ostendit numerum, sed in missione unam docuit potestatem.

V. Sed per Iesum Christum et deum patrem qui suscitauit eum a mortuis. praeclarus utique et admirabilis

5] Gal. 1, 1. 9] II Cor. 5, 16. 26] Gal. 1, 1.

1 duplicis *p* 4 Quod] quia *M* 5 galathas *p* 9 non *om.* *M*
11 patet *etc.*] Male *margo N* 12 doceat informet *Np* (*informet glossa uerbi doceat esse uidetur*) 14 missus sum *Mp*: missum *Nv* sed per Iesum *Mv* 15 missus] missus sum *p*¹ 16 in eo humanitatis iam non est in quo *M* hominis iam *a* 17 totum sibi *Me*: *cf. V, 8, 2* uindicauit *Mp* et ideo *etc.*] Male *margo N* dixisset et *M* 21 misterium *Mp* 22 duplex *p* 24 dei *p*¹ 25 missione *p*: iussione *NM* 26 Missum se per christum inquit iesum et deum patrem *M*. deo *N* 27 ammirabilis *N*

magister, sciens dominum Iesum Christum sicut uerum deum,
 ita et uerum hominem praedicandum, ita semper maiestatem
 diuinitatis in eo praedicat, ut incarnationis confessionem penitus
 non relinquat, excludens utique et phantasma Marcionis in-
 carnatione uera et paupertatem Hebionis diuinitate perfecta, 5
 ne scilicet per alterutram blasphemiae peruersitatem dominus
 Iesus Christus aut homo penitus sine deo aut deus sine ho-
 2 mine credatur. bene ergo apostolus missum se sicut a deo
 patre, ita et a deo filio praedicans confessionem statim domi-
 nicae incarnationis adiunxit dicens: qui suscitauit eum a 10
 mortuis, uerum scilicet incarnati dei corpus suscitatum a
 mortuis docens iuxta illud: et si cognouimus secundum
 carnem Christum, bene addens: sed nunc iam non no-
 3 uimus. hoc enim se in eo nosse dicit secundum carnem, quod
 sit a mortuis suscitatus, in eo uero se eum iam non nosse 15
 secundum carnem, quod cessante carnis fragilitate in sola eum
 nouerit dei esse uirtute: fidelis scilicet praedicandae dominicae
 diuinitatis et satis idoneus testis, qui in principio uocationis
 suae caelitus castigatus maiestatem suscitati a mortuis domini
 Iesu Christi non fide tantum animi sui crederet, sed etiam 20
 oculis corporalibus approbasset.

VI. Unde etiam apud Agrippam regem et ceteros mundi
 iudices disserens ita ait: dum irem Damascum cum pote-
 state et permissu principis sacerdotum, die media in
 uia uidi, rex, de caelo supra splendorem solis circum- 25
 fulsisse me lumen et omnes qui simul mecum erant,
 omnesque nos cum decidissemus in terram, audiui
 uocem dicentem mihi Hebraica lingua: Saule Saule,
 quid me persequeris? durum tibi est contra stimulum

12] II Cor. 5, 16. 23] Act. 26, 12—15.

4 marchionis *M* 5 hebionis *p*: ebionis *NM* 7 poenitus *N* *post* aut
 deus *ras.* 4—5 *litt. in N: uid. fuisse* aut *dñ* 8 misum *N* 12 Christum
 secundum carnem *Mv* 15 in eo uero *etc.*] Bene *margo N* 16 nouerit
 eum *M* 18 et *om. M* 19 domini nostri *Mv* 23 disserens *N* di-
 scerens (*sic*) *M* ⁱdeserens *p* 25 circumfulsisse *M* 26 mecum simul
Mpv (Uulgata) 28 saulae *N* altero loco 29 est tibi *Mv (Uulgata)*

calcitrare. ego autem dixi: quis es, domine? dominus
autem dixit ad me: ego sum Iesus Nazarenus quem
tu persequeris. uides quod eum apostolus, quem in tanto 2
fulgore maiestatis uiderat, recte iam se secundum carnem non
5 nosse dicebat. cum enim iubar illud diuini luminis, quod sus-
tinere non potuit, in ipsa sui prostratione uidisset, uox haec
secuta est: Saule Saule, quid me persequeris? cui quae-
renti, quis esset, ita euidenti dominus personae suae signi-
ficatione respondit: ego sum Iesus Nazarenus quem tu
10 persequeris. te, te, inquam, haeretice, nunc interrogo, te
appello: credis de se apostolo aut non credis? aut, si id parum
aestimas, credis de se domino aut non credis? si credis, finita
quaestio est. hoc enim necesse est quod nos credimus credas.
nos enim iuxta apostolum et si cognouimus Christum 3
15 secundum carnem, sed nunc iam non nouimus: nos
Christum contumeliis non afficimus, nos carnem a deo non
separamus, et totum, quod Christus est, esse in deo credimus.
tu ergo si idem quod nos credimus credis, eadem necesse est
fidei sacramenta fatearis. si autem a nobis dissides, si neque
20 ecclesiis neque apostolo neque ipsi denique de se deo credis,
ostende nobis, in hoc quod apostolus uidit quid sit caro et
quid sit deus. ego enim hic discernere nihil ualeo. uideo
ineffabilem inluminationem, uideo inexplicabilem claritatem,
uideo splendorem humanae fragilitati intolerabilem et supra id
25 quod ferre mortales oculi queunt inaestimabili maiestatem dei
luce fulgentem. quae hic diuisio, quae discretio est? in uoce 4
Iesum audimus, in maiestate deum cernimus: quid est aliud
nisi ut in una eademque substantia deum et Iesum esse cre-
damus? uolo tamen de hoc eodem adhuc aliquid apud te loqui.

14] II Cor. 5, 16.

1 calciatrare *N* est *M*¹ 4 magestatis fulgore *M*(*v*): cf. §. 5 *fin.*
6 *fin.* 5 numinis *M* 6 prostatione *ex* protestatione *N* 10 alterum te
om. *M* hereticae *N* interrogo et appello *M* 12 extimas *M* 16 affa-
cimus *M* 18 tu . . . credis] si credis *M* 20 dño *M* 21 uidit *ex*
audit *N* 22 discernere hic *M* 25 inextimabilem *M* inaestimabilem *u*
26 lucē *N* 27 audiuius *Np* maiestatē *N* 29 apud *p*

dic mihi, quaeso, si tibi nunc persequenti fidem catholicam id
 appareret quod ignoranti apostolo tunc apparuit, si te inopi-
 nantem atque securum fulgor ille circumdaret et perculsum
 atque perterritum splendor immensi luminis consternaret iaceres-
 que in tenebris oculorum atque errorum tuorum, quas tibi in- 5
 mensus et ineffabilis pauor mentis augeret: dic mihi, obsecro,
 cum te imminentis mortis formido premeret et terror com-
 minantis desuper maiestatis urgueret, audires quoque illud in
 tanta mentis confusione dignum perfidia tua nomen: Saule
 Saule, quid me persequeris? et quaerenti tibi, quis esset, 10
 responderetur e caelo: ego sum Iesus Nazarenus quem
 tu persequeris: quid diceres? 'nescio, non ad plenum adhuc
 credo: deliberare amplius mecum uolo, quem te esse existimem
 qui de caelo loquaris, qui me fulgore tuae diuinitatis obruis,
 6 cuius uocem audio et maiestatem ferre non possum. tractandum 15
 mihi de hoc negotio est, credendum tibi sit an non credendum,
 Christus sis tu an deus, si deus solus sis an in Christo, si
 Christus solus sis an in deo. discretionem hanc subtiliter ob-
 seruari et diligenter considerari uolo, quid credendus, quid iudi-
 candus sis. nolo enim aliquid de officio meo perdere, ut, cum 20
 te ut hominem despiciam, aliquid tibi diuini honoris impendam.
 si ergo, ut Paulus tunc apostolus iacuit, prostratus humi iaceres
 et fulgore diuini luminis obumbratus extremos spiritus ageres,
 haec forsán diceres, haec otiosae loquacitatis garrulitate gannires.
 7 sed quid facimus quod aliud tunc apostolo uisum est, et cum 25
 tremens ac semianimus concidisset, dissimulandum ultra non
 censuit, deliberandum amplius non putauit suffecitque ei quod

9] Act. 26, 14. 11] l. c. 15.

1 persequendi *p* 3 circumdaret *M* perculsum *p* 5 immensus
scripsi: immensas *p* immensas *NMv* 6 ineffabiles *Mp* angustias
 pauor *Mv* 8 urgueret *Np* 9 perfidię tuę *M* 11 e] a *v* 14 de] e *Mav*
 loqueris *av* (*coniunct. per attractionem quandam positus: cf. I, 5, 1. II,*
2, 2 fin. 5, 2 fin. VI, 16, 2. VII, 1, 1 obrueris *M*. 15 audiam et possim *M*
 referre *N* 16 credendum *etc.*] Incaũ̃ margo *N* 18 sup̃tiliter *N* ob-
 seruare *p* 19 considerare *p* 20 sit *p* enim *om. M* 22 humili *N*
 23 obrutus *Mv* extremo *N* 24 hac (*post diceret*) *Mv* otiosa *v*
 garulitate *p* 26 semianimis *Mpv* 27 suffecitque *p*: suffecitque *NM*

ineffabilibus experimentis, quem ignorans hominem esse credidit, admonitus deum esse cognouit: non dissimulauit, non distulit nec male conceptum errorem infideli amplius deliberatione suspendit, sed audito e caelis Iesu domini sui nomine
 5 subdita ut famulus, trepida ut flagellatus, deuota ut conuersus uoce respondit: quid faciam, domine? itaque paratissima ac 8 deuotissima fide id statim meruit, ut, quem fideliter credidit, eo ipso iugiter non careret, et ad quem corde transierat, is in cor eius ipse transiret, dicente ipso de se apostolo: an experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christi?
 10

VII. Quo loco uolo, haeretice, ut mihi disseras hunc quem loqui apostolus intra se dicit, homo sit an deus. si homo, quomodo in corde eius corpus loqui poterat alterius? si deus, ergo iam non homo Christus, sed deus, quia cum locutus in
 15 apostolo Christus sit et loqui in eo non potuerit nisi deus, ergo locutus in eo est Christus deus. uides itaque nihil esse hic iam quod dici queat, nec disiunctionem aut diuisionem aliquam inter Christum fieri et deum posse, quia totus in Christo deus et totus in deo Christus. nulla hic recipi dis- 2
 20 paratio potest, nulla discissio: una tantum est simplex, una tantum pia, una tantum sana confessio, adorare, amare, colere Christum deum. uis autem adhuc plenius et cumulatiue scire nullam inter deum et Christum esse distantiam et eundem penitus deum intellegendum esse quem Christum? audi apostolum ad Corinthios loquentem: omnes enim nos, inquit,
 25 manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum siue malum. alio autem loco ad Romanam ecclesiam 3 scribens omnes, inquit, adstabimus ante tribunal dei.

6] Act. 9, 6. 9] II Cor. 13, 3. 25] II Cor. 5, 10. 29] Rom. 14, 10—11.

2 ammonitus *Np* 5 subita *M* conseruus *Npa* 10 eius quaeritis eius *N* eius quaeritis *p* Christus *M* (*Uulgata*) 11 hereticae *N* 13 si deus deus *M* 16 est in eo *M* 19 dissepaccio dispaccio *M* dissepaccio *v* 20 discissio *N* est simplex una tantum pia una tantum *om.* *M* 22 autem] aut *M* cumulatus *M* 23 distantiam *ex* substantiam *N* eundem *N* 24 intelligendum *M* 25 chorinthios *N* 28 autem *om.* *M* 29 stabimus *M* dei] Christi *M* et *Uulgata*

scriptum est enim: uiuo ego, dicit dominus, quia
 mihi flectet omne genu, et omnis lingua confitebitur
 deo. uides ergo unum atque idem tribunal dei futurum esse
 quod Christi. intellege ergo indubitanter Christum deum, et
 ubi uides inseparabilem Christi ac dei esse substantiam, in- 5
 separabilem quoque agnosce esse personam: nisi forte, quia
 apostolus in alia nos manifestandos epistula ante tribunal
 Christi, in alia ante tribunal dei dixit, duo forte tribunalia
 facias et alios iudicandos a Christo, alios a deo censeas. sed
 4 haec friuola et furiosa sunt et insanientibus insaniora. agnosce 10
 ergo omnium dominum, agnosce uniuersitatis deum, agnosce
 in tribunali dei tribunal Christi, agnosce in tribunali Christi
 tribunal dei, ama uitam, ama salutem tuam, ama a quo creatus
 es, metue a quo iudicandus. uelis enim nolis, manifestandus
 ante tribunal Christi es et seposita impietatis blasphemia ac 15
 uerborum infidelium cantilena, si aliud putas tribunal dei esse
 quam Christi, uenies ante tribunal Christi et inuenies utique
 documento inexplicabili ipsum tribunal dei esse quod Christi
 totamque in filio dei Christo et filii dei maiestatem et patris
 5 dei potentiam. non enim pater iudicat quemquam, sed 20
 iudicium omne dedit filio, ut omnes honorificent
 filium sicut honorificant patrem. qui enim negat patrem,
 et filium. omnis qui negat filium, nec patrem habet:
 qui confitetur filium, et patrem habet. disce itaque in-
 separabilem esse patris ac filii honorem, inseparabilem digni- 25
 tatem, neque honorari filium sine patre nec patrem posse sine
 6 filio. honorare autem deum ac dei filium nisi in Christo uni-
 genito dei filio nullus ualet, quia spiritum ipsum utique hono-

20] Ioh. 5, 22--23. 23] I Ioh. 2, 23.

2 flectetur *Mpv* (*Uulg.*) confitebitur omnis lingua *Mv* 4 et sicubi *M*
 5 inseparabilem *Np*: geminam penitus *M* inseparabilem penitus *v* 7 epi-
 stola *NM* ep̃la *p* 8 tribu**na*ali *N* 10 fribola *N* 12 in tribunal
 dei *N* ante agnosce *N* iterat uerba Agnosce in tribunali dei tribunal
 christi 14 metuae *N* es iudicandus *p* iud. es *v* 17 uenies ante tri-
 bunal Christi *om. M* 18 documentum inexplicabile *M* 20 potesta-
 tem *Mv* quenquam *M* 21 omne iudicium *Np* (*Uulg.*) 23 et filium
 negat *M* 26 honorant *N* neque patrem *M*

*

randi dei nisi in spiritu Christi habere non potest, dicente apostolo: uos autem in carne non estis sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius, et iterum:
 5 quis accusabit aduersus electos dei? deus qui iustificat. quis est qui condemnet? Christus Iesus qui mortuus est, immo qui resurrexit. uides ergo iam, etsi non uis, nullam omnino penitus uel inter spiritum dei et spiritum Christi uel inter iudicium dei et iudicium Christi esse
 10 distantiam. tu elige utrum malis: alterum enim fieri necesse est, ut aut Christum deum esse fide intellegas aut in Christo deum damnatione cognoscas:

VIII. Sed uideamus tamen cetera quae sequuntur. scribens ad Corinthiorum ecclesiam idem de quo superius locuti sumus
 15 doctor ecclesiarum omnium Paulus ita locutus est: Iudaei, inquit, signa petunt et Graeci sapientiam quaerunt, nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem qui salui fiunt Iudaeis atque Graecis, Christi
 20 stum dei uirtutem et dei sapientiam. o fortissimum fidei magistrum, cui docenti ecclesias parum etiam hoc loco uisum est ut Christum deum esse diceret, nisi crucifixum addidisset, scilicet ut ad exertissimam et ualidissimam fidei doctrinam eundem, quem crucifixum diceret, dei sapientiam praedicaret.
 25 non ergo subtilitate aliqua aut circuitione uerborum usus est 2 nec in praedicando domini euangelio crucis Christi nomen erubuit. et licet hoc scandalum esset Iudaeis et stultitia gentibus, deum audire natum, deum audire corporeum, deum audire passum, deum audire crucifixum, non tamen ille propter Iu-

2] Rom. 8, 9. 5] l. c. 33—34. 15] I Cor. 1, 22—24.

5 electos *N* 6 condemnet *NMp* 8 penitus *N* 10 enim e duobus fieri *M* 11 ut *om.* *Np* intelligas *Mp* 12 damnatione *NMp* 13 Sed] Si *p* sequuntur *N* secuntur *Mp* 15 ecclesiarum *N* 18 autem *om.* *N* (*non p*) 19 qui salui fiunt *om.* *Np* Graecis] gentibus *M* 21 docentis *N* patrum *N^f* 23 certissimam *p* et] ac *Mv* 24 eundemque crucifixum *N* 25 subtilitate *N* circuitione *Mv*

daici scandali impietatem uirtutem pietatis suae eneruauit aut propter alienae stultitiae infidelitatem fidei suae robur imminuit, sed palam, constanter, fortiter eum, quem mater ediderat, homines occiderant, lancea perforarat, crux distenderat, uirtutem dei et sapientiam praedicabat, Iudaeis quidem scandalum, 5
 3 gentibus autem stultitiam. sed tamen hoc, quod erat aliis scandalum ac stultitia, aliis erat uirtus dei et sapientia. pro diuersitate enim personarum erat diuersitas sensuum, et quod expers sani intellectus et incapax ueri boni diffidentia insipiens denegauerat, id intra ipsos animae recessus sacrum 10
 esse ac salutiferum fides sapiens sentiebat.

VIII. Dic mihi ergo, haeretice, hostis quidem omnium, sed tuus maxime, cui crux domini Iesu Christi et cum Iudaeis scandalum est et stultitia cum gentibus, qui sacramenta uerae salutis et illorum respuis scandalum et istorum non sapis stolidi- 15
 tate: cur Pauli apostoli praedicatio aut paganis stultitia aut Iudaeis scandalum fuit? numquid potuerat offendere homines, si Christum, ut tu asseris, solitarium esse hominem etiam ipse docuisset? cui enim natiuitas illius, cui passio, cui crux, cui peremptio incredibilis aut grauis esse potuisset? aut quid noui 20
 uel inauditi in se Pauli praedicatio habuerat, si id passum hominem Christum esse dixisset, quod passim cotidie in homi-
 2 nibus condicio humana toleraret? sed illud utique erat quod gentilis stultitia non recipiebat, quod Iudaica infidelitas respuebat, quod Christum utique, quem illi, ut tu, solitarium 25
 hominem arbitrabantur, apostolus deum esse dicebat. hoc erat utique quod impiorum sensus refutabat, quod perfidorum aures ferre non poterant, in homine Iesu Christo dei praedicari natiuitatem, dei asseri passionem, dei adnuntiari crucem. hoc utique erat graue, hoc incredibile, quia hoc erat incredulum 30

5] l. c. 23.

1 scandalū pietatem *N* inneruauit *M* 2 roborem *N* 3 mater] caro *Mr*
 8 sensum *N* 9 sani] animi *p* 10 degenerauerat *a* 12 ergo *om.* *Np*
 hereticae *N* 13 domini nostri *v* 14 quia *M* 17 poterat *M* 19 cum
 enim *N*¹ 21 aut inauditi *M* fuerat *M* 22 quos *p* omnibus *N*¹
 23 conditio *N* tolleraret *N*

- humanae audientiae, quod inauditum fuerat diuinae contigisse naturae. itaque securus es tali affirmatione atque doctrina, 3 quod numquam praedicatio tua aut gentilibus stultitia aut Iudaeis scandalum erit: numquam tu a Iudaeis atque gentilibus
- 5 aut cum Petro crucifigeris aut cum Iacobo lapidaberis aut cum Paulo capite plecteris. non enim habet praedicatio tua illorum offensionem. solitarium hominem natum, solitarium passum asseris. timere non potes, ne persecutione sua illi te laedant, cum tu eos tua praedicatione confirmes.
- 10 X. Sed uideamus tamen adhuc aliquid de hoc ipso. Christus ergo iuxta apostolum uirtus dei et sapientia dei est. quid habes quod respondeas? quid habes quo te conferas? exire hinc et progredi nusquam potes. Christus dei sapientia est et dei uirtus. ille, inquam, quem Iudaei insectati sunt, quem
- 15 gentiles riserunt, quem tu cum illis ipse persequeris, ille, inquam, qui et paganis stultitia est et Iudaeis scandalum et tibi utrumque, ille, inquam, est dei uirtus et dei sapientia. quid habes quod agas? claudes forsitan aures, ne audias: hoc et Iudaei apostolo praedicante fecerunt. quodlibet facias, 2
- 20 Christus in caelo est et in deo et cum eo atque in eo in superioribus, in quo et in inferioribus fuit. persequi eum iam cum Iudaeis non potes, sed facis tamen unum quod potes, persequeris eum in fide, persequeris in ecclesia, persequeris opinionis impiae telo, persequeris prauis dogmatis gladio. plus
- 25 forte aliquid quam quidam ueterum Iudaeorum facis: Christum tu nunc persequeris, postquam eum etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. sed minoris forsitan criminis putas, quod inicere in eum iam manus non potes. non minus, inquam, non minus illi grauis illa est persecutio, in qua eum in suis
- 30 impii persequuntur. sed offendit te dominicae crucis nomen: hoc et Iudaeos semper offendit. exhorrescis deum audire

3 gentibus *Mv* 4 nunquam *M* a *om.* *Np* gentibus *Mv* 5 cruci-
figens *M* lapidaris *N* (*non p*) 8 te illi *Mpv* 14 inquam *om.* *Npv*
15 irriserunt *p* ipse *om.* *M* 18 fortasse *Mv* 19 quidlibet *Mv*: *cf.*
§. 6 et cap. 15, 4 22 unum tamen *Mv* 23 et in ecclesia *p* 25 quam
om. *Np* quiddam *p* facias *N* (*non p*) 26 qui *om.* *N* (*non p*)
29 est illa *p* inquā *N* 30 persequuntur *NMp* 31 exhorrescis *M*

passum: hoc et gentilis error inrisit. quaero ergo nunc in qua ab illis parte dissideas, cum in hac tibi atque illis peruersitate conueniat. sed ego praedicationem hanc sacrae crucis, praedicationem hanc dominicae passionis non solum non in-
 minuo, sed, quantum in uoto est ac substantia mea, augeo. 5
 hunc enim, qui crucifixus est, non solum uirtutem ac sapientiam dei, qua nihil maius est, sed etiam totius diuinitatis ac maiestatis dominum praedicabo, hoc magis, quod in hoc sermo
 4 meus doctrina dei est, dicente apostolo: sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam uero non huius saeculi 10
 neque principum huius saeculi, qui destruuntur, sed loquimur dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinauit deus ante saecula in gloriam nostram, quam nemo principum saeculi huius agnouit: si enim cognouissent, numquam dominum 15
 maiestatis crucifixissent. sed sicut scriptum est: quod oculus non uidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, quae praeparauit deus his qui diligunt eum. uides quam breuiter sermo apostolicus quanta dixerit. sapientiam se loqui dicit, sed sapientiam quam per- 20
 fecti tantummodo sciant, prudentes saeculi nesciant. dei enim hoc ait esse sapientiam, quae sit diuino tecta mysterio et ante omnia saecula in sanctorum gloriam praedestinata, atque ideo eam his tantum qui deum sapiunt esse cognitam, principibus
 5 autem saeculi huius penitus ignotam. causam autem subdidit, 25
 qua utrumque quod dixerat conprobaret, dicens: si enim

9] I Cor. 2, 6—9.

1 et om. *M* 2 dissideas *N* 3 sacrae crucis praedicationem hanc
 om. *M* 5 quantum in quantum *p* est ac] stat *N* extat *p* 6 non
 solum etc.] hinc aut loqueris adiciendo nihil inuixisti (*sic!*) *margo N* 8 in
 hoc *Mp*: hoc *N* hic *av* 10 sed sapientiam *Mv* 11 feli *Np*
 seculi *M* sed qui loquimur *p* 12 mysterio *N* ministerio *M*
 misterio *p* 13 est] fuit *M* feli *Np* secula *M* 14 feli *N* seculi *M*
 huius seculi *p* 15 cognouit *Mv* (*Uulg.*) 21 tantummodo sapientes sciant *M*
 22 misterio *Mp* 23 gloria *Mp* utque *N* 24 eam ex etiam *N*
 esse om. *M* 26 quia] quia *N*¹*p*¹

cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent. sed sicut scriptum est: quod oculus non uidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit, quae praeparauit deus his qui diligunt eum. uides ergo
5 quod sapientia dei in mysterio abscondita et ante saecula praedestinata his fuit incognita qui maiestatis dominum crucifixerunt, his autem cognita qui susceperunt. bene autem in mysterio absconditam dicit dei fuisse sapientiam, quia nullius hoc umquam hominis uel oculus uidere uel auris audire uel cor potuit
10 cogitare, quod maiestatis dominus uel nasciturus esset ex uirgine uel uenturus in carne uel omni afficiendus poenae et contumeliae passione. sed haec utique dei dona sicut nemo 6 est qui, cum essent abscondita in mysterio, sapere umquam per se potuerit, ita beatus est qui reuelata cognouit. unde
15 quicumque eam non agnouerunt, necesse est habeantur inter principes saeculi, qui autem cognouerunt, inter sapientes dei. non agnoscit ergo deum in carne natum qui negat: ergo et uos non agnoscitis qui negatis. sed quodlibet faciatis, quamlibet impie negetis, nos plus apostolo credimus. et quid apo-
20 stolo dico? plus deo credimus: ipsi enim per apostolum credimus, quem locutum in apostolo certi sumus. dominum maiestatis sermo diuinus crucifixum a principibus huius saeculi dicit, tu negas: et illi negabant se deum crucifigere qui crucifigebant. habent ergo qui confitentur cum confitente apostolo partem: 7
25 habeas tu necesse est cum persequentibus portionem. quid ergo est hic iam quod dici queat? dominum maiestatis crucifixum apostolus dicit. inmuta hoc, si potes: separa nunc, si uales, Iesum a deo. crucifixum certe a Iudaeis Christum negare non potes, sed dominus maiestatis est qui crucifixus est.

1 nunquam *M* maiestatis] gloriae *Np* et *Uulgata* 4 dñs *M*¹
5 ministerio *M* misterio *p* 6 incognita per maiestatis dñi *M* 7 misterio *Np* ministerio *M* 8 nullus *p* usquam *M* 9 audire auris *Mv*
11 omnia *N* paene *N* 13 misterio *Mp* super eum quam *N*¹ nosse (*sic*) *p* 15 eum non cognouerunt *M* 16 cognouerint *N* (*non p*) 18 quodlibet *N*¹*p*: quamlibet *N*² quidlibet *Mv* 19 plus *om.* *M* et *om.* *Np*:
cf. VI, 3, 3 20 plus *om.* *M* deum *M* 22 dixit *p* 23 deum se *Mv*
24 hii qui *p* 26 est ergo *p* queat dici *M* 28 iesum deum *M*
negare christum *M* 29 potest *N*¹

ergo necesse est aut Christum affixum esse in cruce deneges aut deum affixum esse fatearis.

XI. Sed forte offendat te quod tamdiu unius uel maxime Pauli apostoli testimoniis loquor. satis mihi est idoneus quem elegit deus. nec enim erubesco eum fidei meae habere testem, quem uoluit deus mundi totius esse doctorem. sed tamen ut adquiescam in hoc uoluntati tuae, qui habere me forsitan alios quorum utar testimoniis non arbitraris, audi perfectum humanae salutis et sempiternae beatitudinis sacramentum Martham in euangelio praedicantem. quid enim ait? utique, domine, ego credidi quia tu es Christus filius dei uiui, qui in hunc mundum uenisti. discere a muliere ueram fidem, discere aeternae spei confessionem. habes tamen grande solacium: non erubescas ab ea sacramentum salutis agnoscere, a qua testimonium deus non refutauit accipere.

XII. Quodsi auctoritas tibi forsitan personae maioris placet (quamuis nullius displicere uel persona uel sexus debeat cui confessio sacramenti auctoritatem facit, quia, quamlibet condicio cuiusquam aut locus minor sit, uirtus tamen fidei nescit inminui), interrogemus tamen non incipientem aliquem puerulum cuius institutio rudis, aut feminam cuius fides forsitan uideatur incipiens, sed summum illum et inter discipulos discipulum et inter magistros magistrum, qui Romanae ecclesiae gubernaculum regens sicut fidei habuit ita et sacerdotii principatum. dic nobis ergo, dic nobis, quaesumus, princeps apostolorum Petre, dic quemadmodum ecclesiae credere deum debeant? aequum est enim ut doceas nos doctus a domino et aperias nobis ianuam cuius clauem accepisti. exclude omnes suffodientes caelestem domum et eos qui per adulterinas cauernas et illicitos intrare aditus moliuntur auerte, quia certum

10] Ioh. 11, 27.

1 in cruce esse *M* 3 tamdiu *M* 5 me *M* 6 deus uoluit *Mv*
 7 quia *M* forsitan praeterea quibus usus sum testimonia *M* 9 Martham]
 iohem *p* 14 solatium *M* 19 sit *om. Np* 21 forsitan *Npv* 24 sacer-
 dotis *Np* 26 credere ecclesiae *Mv* 28 clauim *M* 29 fodientes *N*
 (non *p*)

est quod nullus ostium regni intrare poterit, nisi cui clavis a
te in ecclesiis collocata reserarit. dic ergo quemadmodum 3
credere Iesum Christum et confiteri communem dominum de-
beamus. respondebis utique absque dubio: quid me consulis
5 qualiter dominus confitendus sit, cum habeas qualiter ego sim
ipse confessus? lege euangelium et non requires personam
meam, cum habeas confessionem meam: immo illic habes
personam meam, ubi confessionem meam, quia, cum persona
mea auctoritatem sine confessione non habeat, auctoritas est
10 personae meae ipsa confessio. dic ergo, euangelista, dic nobis
confessionem: dic fidem summi apostoli, hominemne tantum
confessus sit Iesum an deum, carnem in eo tantum esse
dixerit an dei filium praedicarit? interroganti ergo domino 4
Iesu Christo, quem eum crederent, quem confiterentur esse
discipuli, respondit primus apostolorum Petrus, unus utique
15 pro omnibus. idem enim unius habuit responsio quod habebat
omnium fides, sed primum decuit respondere, ut idem esset
ordo responsionis qui erat et honoris et ipse antecederet con-
fessione qui antecederat aetate. quid ergo ait? tu es, inquit,
20 Christus filius dei uiui. simplici et rustica interrogatione 5
ad confutandum te mihi, haeretice, uti necesse est. dic mihi,
quaeso, quis ille fuerit cui Petrus ita respondit? negare non
potes Christum fuisse. interrogo ergo, Christum quem uocas,
hominem an deum? hominem utique absque dubio. hinc enim
25 omnis est tua haeresis, quia negas Christum filium dei. et
ideo etiam Mariam Christotocon esse, non theotocon dicis, quia
Christi genetrix sit, non dei. Christum ergo hominem tantum
asseris, non deum, et ideo filium esse eum hominis, non dei.
quid ergo ad haec respondit Petrus? tu es, inquit, Christus

19] Matth. 16, 16.

2 collata *Np*^{2a} 3 dūm credere *M* dominum] deum *M* 5 sit] sis *M*
sim] sum *p*¹ sim ego *Mv* 7 habes illic *p* 10 euanglia *M* 12 sit] est *Np*
esse *om.* *Np* 13 filium dei *M* 14 quem confiterentur *om.* *N* (*extant*
in p) 16 id *M* 17 docuit *Np* 18 et ante honoris *om.* *Mv* ante-
cedere *N*¹ 20 Christus *om.* *N* (*non p*) 21 hereticae *N* eretice *M*
22 ista *v* 25 qua *Np* 26 eiciam *M* teotocon *M* qua *N* 27 geni-
trix *p* generatrix *M* tantum *om.* *N* 29 inquit *N*

6 filius dei uiui. Christum hunc, quem tu tantum hominis
 filium esse asseris, ille testatur filium dei. cui uis credamus,
 tibi an Petro? opinor, non es tam inpudens, ut praeponere te
 audeas primo apostolorum. tametsi quid est quod tu non
 audeas? aut quemadmodum apostolum non despicias, qui deum 5
 negare potuisti? tu es ergo inquit Christus filius dei
 uiui. numquid hoc ambigui aut obscuri aliquid in se habet?
 simplex tantum est et aperta confessio, Christum dei filium
 praedicat. negas fortasse dictum: sed euangelista testatur.
 an mentiri apostolum dicis? sed detestabilis falsitas, apostolum 10
 7 falsitatis accusans. an de alio Christo aliquo forsitan hoc dictum
 esse contendis? sed hoc nouum prodigiosi commenti genus.
 quid ergo reliquum est? unum scilicet, ut, cum et quid scrip-
 tum sit legatur et uerum sit quod legitur, tandem uel ui uel
 necessitate constrictus, cum falsitatem astruere non ualeas, 15
 ueritatem inpugnare desistas.

XIII. Sed tamen quia summi apostoli testimonio usus sum,
 quo dominum Iesum Christum deum coram ipse confessus sit,
 uideamus quemadmodum confessionem eius is quem confessus
 est adprobarit, quia plus multo est quam quod apostolus dixit, 20
 si dictum illius deus ipse laudauit. dicenti ergo apostolo tu
 es Christus filius dei uiui quid a domino saluatore res-
 ponsum est? beatus es, inquit, Simon Bar Iona, quia
 caro et sanguis non reuelauit tibi, sed spiritus patris
 2 mei qui in caelis est. si displicet tibi uti apostoli testi- 25
 monio, dei utere. laudando enim deus quod dictum est auc-
 toritatem suam apostolico dicto addidit, ita ut, etiamsi dictum
 illud apostoli ore prodiit, suum esse hoc tamen deus fecerit

23] Matth. 16, 17.

1 hominis tantum *Mv* 2 cui uis] cuius *N¹M* 3 imprudens *N* pru-
 dens *p* praeponeret te *N¹* 4 tamen si *Np* 5 non] ne *p* 6 in-
 quid *N*: *om. M* 9 euangeliste testantur *M* 10 apostolum mentiri *M*
 11 accusat *M* forsitan *M* 12 nouum hoc *av* 13 quod scriptum *M*
 14 tandem *N¹* 18 quod *M* coram deo *Mv* 19 quemadmodum *N*
 21 illius] ipsius *M* dicente *p* 22 de filius *p* 23 inquit *om. p* sy-
 mon *M* 24 tibi *om. p* 26 laudandus *p* 28 apostolico *M*

qui probauit. beatus es, inquit, Simon Bar Iona, quia
 caro et sanguis non reuelauit tibi, sed spiritus patris
 mei qui in caelis est. ergo in apostoli dicto et spiritus
 sancti et praesentis filii et dei patris testimonium uides. quid
 5 ergo amplius aut quid simile requiris? filius laudauit, pater
 interfuit, sanctus spiritus reuelauit. apostoli ergo dictum totius 3
 diuinitatis est testimonium, quia illius necesse est hoc dictum
 auctoritatem habeat quo auctore processit. beatus ergo inquit
 es, Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non re-
 10 uelauit tibi, sed spiritus patris mei qui in caelis est.
 ergo si Petro non caro et sanguis reuelauit ista uel inspirauit,
 iam intellegis quis inspirauerit tibi. si illum spiritus dei docuit
 qui Christum deum esse confessus est, uides quod tu spiritu
 daemonis doctus sis qui negare potuisti.

15 XIII. Sed tamen dictum illud domini quo conlaudauit Petrum
 quae dicta alia consequuntur? et ego, inquit, tibi dico quia
 tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo eccle-
 siam meam. uides quod dictum Petri ecclesiae fides est.
 ergo extra ecclesiam sit necesse est qui fide ecclesiae non
 20 tenetur. et tibi, inquit dominus, dabo clauēs regni cae-
 lorum. fides haec caelum meruit, fides haec clauēs regni 2
 caelestis accepit. intellege quae te maneant. introire clauis
 huius ianuam non poteris, qui fidem clauis istius denegasti.
 et portae, inquit, inferi non praeualebunt aduersum
 25 te. portae inferi fides est haereticorum, immo perfidia. quan-
 tum enim a caelo inferna distant, tantum ab eo qui Christum
 deum confessus fuerit is qui negat. quae ligaueris, inquit,
 in terris, ligata erunt in caelis: et quaecumque sol-
 ueris super terram, erunt soluta et in caelis. perfecta 3

16] Matth. 16, 18. 20] l. c. 19. 24] l. c. 18. 27] l. c. 19.

1 symon *M* 6 sanctus *om.* *M* spiritus sanctus *pv* 11 reuela-
 uerunt ista et inspirauerunt *Mv* 14 doctusis *N* 15 quod *M*
 16 quia *om.* *M* 19 fidem *Nuv* 20 tenet *av* dominus *om.* *M*
 22 intellegere *M* 24 inferni *Mv* 25 inferi *p*: inferni *NMv* 26 enim
om. *M* inferni *M* 27 his *M* 29 super terram] in terris *M* et
om. *M*

apostoli fides potestatem quodammodo diuinitatis accepit, ut quae ligasset uel soluisset in terris, ligata essent in caelestibus uel soluta. tu ergo, qui contra fidem apostoli uenis, cum ligatum te iam in terris uideas, superest ut ligatum te quoque in caelis esse cognoscas. sed longum est ire per singula, 5 quae prolixissimam et copiosissimam dissertationem numero sui faciunt, etiamsi breuiter strictimque memorentur.

XV. Sed unum addere tamen adhuc tibi apostoli testimonium uolo, ut intellegas his, quae ante passionem domini acta sunt, etiam quae post passionem sunt secuta congruere. inlapsus 10 in conuentu discipulorum suorum clausis ianuis dominus cum ueritatem corporis sui apostolis declarare uoluisset, palpata Thomas apostolus carne illius, pertractato latere exploratisque uulneribus comperta penitus manifestati corporis ueritate quid 2 proclamauit? dominus, inquit, meus et deus meus. num- 15 quid dixit hoc quod tu dicis: homo, et non deus, Christus, et non diuinitas? corpus utique domini sui tetigit et deum esse respondit. numquid discretionem aliquam hominis et dei intulit, aut carnem illam theodochon, ut tu ais, id est susceptricem deitatis imaginem nominauit, uel more impietatis tuae 20 eum quem contigit non propter se, sed propter eum quem in se receperat uenerandum esse memorauit? sed subtilitatem hanc discretionis tuae apostolus dei forte non norat et elegantiam iudicii tui ac differentiam non habebat, homo uidelicet rusticus et imperitus, dialecticae artis nescius, philosophicae 25 disputationis ignarus, cui scilicet institutio domini sui abunde sufficebat et qui nihil omnino sciebat nisi hoc quod domino 3 docente cognouerat. et ideo sermo suus caelestis doctrina erat, fides sua magisterium diuinum erat: disiungere a corpore suo, ut tu facis, dominum non didicerat et diuellere a se ipso deum 30

15] Ioh. 20, 28.

2 uel ante ligata *add. Mv* 3 qui *om. Np* 4 te ante quoque *om. Mpv*
7 strictumque *N*. restrictimque *M* 10 ea etiam *Mv* 11 conuentum *Mv*
clausis *N¹* 13 tractato *Mv* 14 poenitus *N* 19 carne *N* theoto-
con *Np* theodochon *M* 22 supilitatem *N* 23 non norat] ignorabat *M*
25 philosophie *M* philosophiae *p¹* 29 fide *M* erat *om. M* ut tu
facis a corpore suo *Mv* 30 ipsum *M*

penitus nesciebat, sanctus, sincerus, pius, innocentiam peritam,
fidem inlaesam, scientiam incorruptam habens, sensum cum
astutia simplicem, cum perfecta simplicitate sapientiam totius
mali expertem, totius corruptionis ignaram, totius haereticae
5 peruersitatis immunem, et qui formam diuini magisterii in se
exprimens hoc totum quod didicerat et tenebat. itaque ille
ut tu forsitan putas rusticus et imperitus breui te nunc re-
sponsione concludit, paucis sermonibus suis conterit. quid ergo
apostolus Thomas tetigit, cum ad palpandum deum accessisset?
10 Christum utique absque dubio. quid autem exclamauit? do- 4
minus, inquit, meus et deus meus. i nunc, si potes, et
Christum a deo separa: immuta dictum hoc, si uales: da dia-
lecticam disputationem, da prudentiam mundialem et stultam
illam uerbosa calliditate sapientiam: uerte omnes tete in facies
15 et contrahe, quidquid siue animis siue arte uales. quodlibet
dicas, quodlibet facias, exire hinc nusquam uales, nisi hoc quod
apostolus tetigit deum esse fatearis. et quidem, si quo modo
possis, immutare forsitan historiae euangelicae praedicationem
uelis, ut nec corpus domini Thomas apostolus contigisse nec
20 Christum dominum deum dixisse legeretur. sed inmutari quod
in euangelio dei scriptum est nequaquam potest. caelum 5
enim et terra transibunt, uerba uero dei non praeter-
ibunt. ecce enim etiam nunc tibi ille qui tunc testatus est
Thomas apostolus clamat: deus est Iesus quem tetigi, deus
25 est cuius membra palpaui: non ego incorporalia tenui nec in-
tractabilia temptaui, non spiritum manu contigi, ut de eo
tantum credar dixisse: deus est. spiritus enim iuxta domini
mei dictum carnem et ossa non habet. ego corpus domini

*

21] Matth. 24, 35. 27] Luc. 24, 39.

1 paenitus *N* sincerus *M* innocentem periciam *M* innocentiam,
peritiam *v* 4 inexpertem *M* ignarum *N*²*Mv* 5 innume *M*¹ in mu-
nere *M*² 6 tantum *Npv* 8 conteret *a* 9 accesserit *M* 11 i *addidi*:
cf. VII, 5, 4. 23, 3 12 et muta *Mv* 14 uerbosam *NM* caliditate *N*
calliditatem *M* tete] tege *M* facie *N*¹ 15 quicquid *N* quicquid *p*
ualeas *Mv* 15 et 16 quidlibet *Mv* 16 numquam *M* 18 mutare *p*
istorie *M* 19 ne corpus *M* 20 imutari *M* 23 nunc testatus *Mv*
25 membra *p* 26 manum *N* 28 dictam *N*

mei tetigi, ego carnem et ossa palpaui, ego digitos meos in locum uulnerum misi et de Christo domino meo quem palpaui 6 ueram proclamaui: dominus meus et deus meus. non enim noui inter Christum et deum facere distantiam, inserere sacrilegas opiniones inter Iesum et deum nolo, diuellere a se ipso deum meum nescio. facesse a me quisquis diuersa sentis, 5 quisquis diuersa loqueris. ego aliud Christum quam deum esse non noui. hoc cum coapostolis meis tenui, hoc ecclesiis tradidi, hoc gentibus praedicaui, hoc etiam tibi clamo: Christus deus est, Christus deus est. aliud mens sana non sentit, aliud 10 fides sana non loquitur, diuelli a se diuinitas non potest. et cum utique quidquid est Christus deus sit, inueniri aliud in deo non potest quam deus.

XVI. Quid ais tu nunc, haeretice? sufficiuntne haec testimonia fidei etiam summae infidelitati, an adhuc aliquid addendum est? et quid uel post prophetas uel post apostolos addi potest, nisi forte, ut Iudaei quondam expostulabant, signum tibi de caelo etiam tu dari postules? sed petenti hoc tibi illud quod responsum tunc illis est necesse est responderi: generatio praua et adultera signum quaerit, et signum 20 2 non dabitur ei nisi signum Ionae prophetae. et uere sufficere tibi signum hoc uel cum Iudaeis crucifigentibus poterat, ut dominum deum nostrum etiam hac re sola edoctus crederes, qua etiam illi qui persecuti fuerant crediderunt. sed tamen, quia caelestis signi fecimus mentionem, ostendam tibi 25 de caelo signum equidem tale, cui nec daemones umquam contradixerunt, dum ipsa ueritatis necessitate cogente, licet Iesum corporeum esse cernerent, deum tamen, quod erat, esse clamabant. quid ergo ait euangelista de domino Iesu Christo? baptizatus, inquit, confestim ascendit de aqua, et ecce 30

19] Luc. 11, 29. 30] Matth. 3, 16—17.

2 domino *om. M* conpalpaueram *M* 6 dominum *pv* facesce *M*
 7 alium *p* 8 cum eo apostolis *M* 9 Christus *om. M* 12 quicquid *p* in deo aliud *Mv* 14 nunc tu *p* haereticae *N* 19 illi *M*
 23 nostrum deum *av* hanc *N* doctus *N²Mpv* 24 quam *N¹M* persecuti sunt *M* 26 et quidem *Mv* 27 cogente *om. M* 30 statim *M*

aperti sunt ei caeli, et uidit spiritum descendentem
sicut columbam et uenientem super se. et ecce uox
de caelis dicens: hic est filius meus dilectus, in quo
mihi conplacui. quid ad haec nunc, haeretice, ais? dictum 3
5 displicet an persona dicentis? nec interpretatione certe indiget
intellegentia allocutionis nec commendatione uerborum dignitas
alloquentis: deus pater est qui dixit, euidens est quod dictum
est. numquid aut tam inpudentem aut tam sacrilegam uocem
proferre poteris, ut dicas de unigenito dei filio nec deo patri
10 esse credendum? hic est ergo inquit filius meus dilectus,
in quo mihi conplacui. sed temptabis forsitan dicere, ut
est dementia, de uerbo hoc, non de Christo dictum fuisse.
dic mihi ergo, quis erat qui baptizabatur? uerbum an Christus?
caro an spiritus? negare utique non potes Christum fuisse.
15 homo ergo ille ex homine ac deo natus, spiritu sancto in uir- 4
gine descendente et uirtute altissimi obumbrante conceptus, ac
sic hominis et dei filius, ille utique, ut negare non potes, bapti-
zatus est. si ergo ille baptizatus est, ille et nominatus, quia
ille utique nominatus qui et baptizatus est. hic est, inquit,
20 filius meus dilectus, in quo mihi conplacui. numquid
dici significantius aut expressius quicquam potest? Christus
baptizatus est, Christus de aqua ascendit, Christo baptizato
caeli aperti sunt, propter Christum columba descendit, super
Christum in corporali specie spiritus sanctus adstitit, Christum
25 pater appellauit. hoc si de Christo dictum negare ausus es, 5
superest ut nec baptizatum Christum fuisse nec spiritum de-
scendisse nec patrem locutum esse contendas. sed urguet
tamen et premit te ipsa ueritas, ut, etiamsi confiteri eam
nolis, tamen negare non possis. quid enim ait euangelista?
30 baptizatus autem confestim ascendit de aqua. quis
baptizatus est? Christus utique. et ecce, inquit, aperti sunt

2 columba *N*¹ et post columbam *om. Mp* 3 celo *p*¹ 4 hereticae *N*
5 interpretationē *M* 6 commendationē *M* 15 ac] a *pa* uirginem *Mv*:
sed cf. VII, 22, 4 descendisset in terris 17 sit *N* 19 et *om. Npv*
20 con(-)placuit *Npa* 21 quidquam *M* 22 conscendit *Np* 24 asti-
tit *Mp* 27 urget *Np* 28 premit te] p̄mittet *M* 29 non uis *M*
30 baptatus *p* qui *N* 31 et *om. M*

ei caeli. cui scilicet nisi illi qui baptizatus est? Christo utique. et uidit spiritum dei descendantem sicut columbam et uenientem super se. quis uidit? Christus scilicet. 6 super quem descendit? super Christum utique. et uox facta est de caelo dicens. de quo? de Christo scilicet. quid enim 5 sequitur? hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. ut omnia illa propter quem facta essent ostenderentur, uox secuta est dicens: hic est filius meus dilectus. hoc est dicere: hic est propter quem cuncta facta sunt haec: hic est enim filius meus. propter hunc caeli aperti sunt, propter 10 hunc spiritus meus uenit, propter hunc uox mea facta est: hic est enim filius meus. dicens ergo hic est filius meus quem designabat? illum utique quem columba tangebatur. quem ergo columba tetigit? Christum scilicet. ergo Christus filius 7 dei est. impleta est, ut reor, sponsio mea. uides ergo profecto, 15 haeretice, signum tibi de caelo datum, equidem non unum, sed multa et singularia. habes enim unum in apertione caeli, aliud in spiritus descensione, tertium in patris uoce. quae utique euidentissime omnia Christum deum esse declarant, quia eum et reseratio caelorum deum indicat et descensio 20 super eum sancti spiritus deum adprobat et adlocutio patris deum esse confirmat. neque enim uel caelum nisi domini sui honore patuisset uel spiritus specie corporali nisi super dei filium descendisset nec pater filium nisi uere filium declarasset, praesertim cum his diuinae natiuitatis significationibus, quae 25 non solum ueritatem piae fidei confirmarent, sed etiam prauitatem impiae opinionis excluderent. ineffabili enim diuini dicti magnificentia cum expresse ac significanter dixisset pater hic est filius meus, addidit etiam illud quod consecutum est dilectus scilicet et in quo mihi complacui. utique sicut 30

1 ei *om.* *M* 3 et *om.* *M* 4 et uox . . . 5 dicens *om.* *M* 5 de ante Christo *om.* *M* 8 consecuta *Mpv* 9 haec facta sunt *Mv* 10 est *om.* *M* pro hunc *sps* *M* 12 ergo] enim *M* 15 est post dei *om.* *M* uide *M* ergo profecto haeretice *om.* *M* 16 hereticae *N* et quidem *Mv* 17 sed] sed et *pv* 18 in ante spiritus *om.* *N*¹ 20 eum] cum *N*¹ tum *N*² 21 alloquutio *M* 24 nisi uere filium *om.* *N* (non *p*) 27 ineffabilis *Np* ineffabilem *M* 28 magnificentiam *M* 29 meus] meus dilectus *N* (non *p*) 30 et *om.* *Mv* uti *M*

per prophetiam deum fortem et deum magnum iam praedi-
cauerat, ita hic dicens filius meus dilectus in quo mihi
conplacui super proprii filii sui nomen etiam dilecti et com-
placiti sibi filii nomen adiecit, ut proprietatem diuinae uidelicet
5 naturae nominum significaret adiectio et id ad honorem filii
dei peculiariter pertineret, quod nulli omnino homini con-
tigisset. itaque sicut illa propria ac pecuniaria in persona do- 9
mini nostri Iesu Christi fuerunt, quod caeli aperti sunt, quod
eum deus pater cunctis uidentibus per aduentantem atque
10 astantem columbam quasi manu quodammodo sua tetigit et
quasi digito indicante monstrauit dicens hic est filius meus,
ita illud quoque proprium ei ac singulare, quod peculiariter
dilectus et peculiariter patri conplacitus nominatur, ut pecu-
liarem utique naturae significationem pecuniaria additamenta
15 monstrarent et proprietatem unigeniti filii etiam cognominum
proprietas confirmaret, quam iam honor signorum praecedentium
comprobasset. sed iam libelli istius finis sit. neque enim hoc 10
dictum dei patris aut augeri humanis sermonibus aut exaequari
potest. nobis de domino nostro Iesu Christo filio suo satis
20 per se ipse deus pater idoneus testis est, dicens: hic est filius
meus. tu si contradicendum his dei patris uocibus putas, illi
a te necesse est contradici, qui eum euidentissima declaratione
filium suum esse ab omni mundo fecit agnoscere.

1] cf. Esai. 9, 6.

1 prophetam *Mv*: cf. *V*, 9, 5 dñm magnum *N* 2 mihi *om.* *Np*
3 insuper *a* etiam . . . 4 nomen *om.* *Npav* 4 scilicet *M* 5 et ad-
iectio et *p* 6 peculiariter *M*¹ contigisset *M*¹ 7 itaque sicut . . .
8 fuerunt *om.* *M* 9 adque *M* 12 ei est ac *p* peculiariter *M*¹ 13 dilec-
tus et peculiariter *om.* *M* 16 quamquam iam *M* 17 dictum hoc *Mv*
18 patris dei *M* exuari *M* 23 omⁿⁱ (ⁿⁱ *add. m.* 2) *N* agnoscere. Explicit
de incarnatione xpi liber tertius: Incipit eiusdem liber quartus *N* Ex-
plicit liber tertius. Incipit liber quartus *Mp*

LIBER QUARTUS.

I. Consummatis libellis tribus quasi fidelissimis atque opulentissimis testibus, utpote quorum ueritas non humanis tantum, sed etiam diuinis testimoniis locupletata est, sufficere quidem nobis ad causae probationem per diuinam auctoritatem abunde poterant, cum ipsa per se utique causae suae auctoritas diuina sufficiat. sed tamen quia plena est his testimoniis sacrorum uoluminum series, ubi tot testes sunt quot sententiae, immo ubi ipsa scriptura sacra quasi unum quodammodo diuini oris est testimonium, accumulanda quaedam adhuc putauimus non pro necessitate approbationis, sed pro facultate rerum et copia, ut, quidquid necessarium non esset defensionis, totum proficeret ornatui. ergo quia superioribus libris dominum Iesum Christum non propheticis tantum atque apostolicis, sed etiam euangelicis atque angelicis testimoniis, cum in carne atque in terra esset, deum probauimus, nunc eum qui in carne natus est etiam ante carnis susceptionem deum semper fuisse monstremus, ut intellegas consentientibus et quasi conclamantibus sibi diuinorum uoluminum testimoniis eundem te post natiuitatem corpoream et hominem debere credere et deum, quem ante natiuitatem corpoream tantum deum, et quem post editionem uirginis in corpore deum, eundem ante partum uirginis uerbum deum. disce ergo primum ab apostolo totius mundi magistro eum qui est sine exordio, deum, filium dei, in fine mundi, id est in temporum plenitudine filium hominis factum esse. ait enim: at ubi uenit plenitudo temporum, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege. dic mihi ergo nunc: antequam dominus Iesus Christus ex matre Maria

26] Gal. 4, 4.

2 Consumatis *p* fidelissima *N* 6 poterat *M* utique per se *Mv* suae *om.* *Np* 7 hic *Np* is *M* 8 quod *N*¹ 9 ipsa *om.* *N* (*non p*) 12 quicquid *p* necessarium *om.* *M* 13 ornatu *M* 16 etiam manente carnis suscepcione *M* 17 monstrabimus *M* intelligas *Mp* 18 dñi-
corum *M* 19 te *om.* *Np* in natiuitate corporea *Mv* 21 quem *om.* *M* 26 temporis *Mv* 28 nunc *om.* *M* Christus *om.* *M* matre *om.* *N* (*non p*)

nascetur, habuit deus filium aut non habuit? negare non potes quin habuerit. neque enim umquam aut sine patre filius aut sine filio pater, quia, sicut ex patre filius, ita ex filio pater dicitur.

*

5 II. Uides ergo quod dicente apostolo: misit deus filium suum, suum utique, suum, ut ipsius apostoli uerbis utar, suum filium deus misit. neque enim aut alienum aliquem filium misit, quia suum misisse dicitur, aut omnino mittere potuit, si non erat qui mitteretur. misit ergo inquit filium suum factum
10 ex muliere. ergo et quia misit eum, misit qui erat, et quia suum misit, non alienum utique, sed suum misit. ubi ergo 2 illud est nunc tuum calliditatis terrenae argumentum: nemo anteriorem se parit? numquid enim non antiquior Maria dominus? numquid non antiquior filiae hominis dei filius? 15 numquid non antiquior denique homine ipso deus, cum utique nullus hominum non ex deo? uides ergo quod non solum antiquiorem se Maria peperit, non solum, inquam, antiquiorem se, sed auctorem sui, et procreans procreatorem suum facta est parentis parens, quia quam promptum utique fuit deo natiuitatem homini tribuere, tam promptum sibi, quam facile ut 20 hominem nasci faceret, tam facile ut ipse ex homine nasceretur. neque enim circumscripta est in persona sui potestas dei, ut, 3 quod ei in omnibus licet, non liceat in se, et qui utique in natura deitatis ipsius id habet ut omnia possit deus, in sua 25 tantum persona id non habeat ut sit in homine deus. sequestratis ergo ac repudiatis friuolis et caducis terrenarum argumentationum stoliditatibus simplici tantummodo testificationi ac nuda credendum est ueritati et his tantum de deo testibus fides accommodanda, quos deus misit et in quibus ipse de se 30 ut ita dixerim praedicauit. aequum est enim ut de agnitione 4 illius ipsi credamus, cuius scilicet totum est quod de eo noui-

1 qui negare *M* 3 ex filio] hinc autem (*i. e.* incaute) propter filium debuisti dicere non ex filio *margo N* 6 siū utique *M* suum ut] filium ut *av* uerbi *N* 14 filia* (*e ut uid. eras.*) *N* filię *p* filio *M* filia *v*: *cf. VII, 6, 6* 15 ipse *M* 19 parientis *N*¹ parens *bis scriptum in M* 22 sua *v* 23 omnibus *Npav*: hominibus *M* 25 habet *Np* deus in homine *Mv*

mus, quia agnoscere utique deus ab homine non potuit, nisi agnitionem sui ipse tribuisset. et ideo iustum est ut ei totum credamus de eo quod scimus, cuius est omne quod scimus, quia, si ei non credimus a quo scimus, fit ut omnino nihil sciamus, dum ei non credimus per quem scimus. 5

III. Itaque quia superiore testimonio patuit, quod deus filium suum miserit et is filius hominis factus sit qui semper dei filius fuit, uideamus an idem apostolus alibi simile aliquid testimonio huic dixerit, ut lucens iam per se ueritas duplicata testimoniorum luce plus luceat. ait ergo idem apostolus: misit 10
 2 deus filium suum in similitudine carnis peccati. uides utique apostolum non casu aliquid aut inconsiderata uoce dixisse, ut id quod semel dixerat praeteriret, quia scilicet nec cadere in eum casus aut inconsiderantia poterat, in quo plenitudo diuini consilii et sermonis habitabat. quid ergo ait? misit 15
 deus filium suum in similitudine carnis peccati. idem iterat, idem inculcat dicens: misit deus filium suum. eximius utique et admirabilis magister, sciens in hoc totum penitus catholicae sacramentum fidei contineri, ut natus in carne dominus et missus esse in hunc mundum dei filius crederetur, hoc etiam atque etiam clamat dicens: misit deus 20
 3 filium suum. nec mirum si id ille ad euangelizandum dei aduentum peculiariter missus sic praedicauit, cum id etiam ante legem lator legis ipse clamauerit dicens: obsecro, domine, prouide alium quem mittas, quod in Hebraeorum uolun- 25
 minibus multo euidentius legitur: obsecro, domine, mitte quem missurus es. pius utique propheta et totius in se generis humani affectum habens eum, qui mittendus a patre ad redemptionem ac salutem omnium erat, ut quam celerrime mitteretur, quasi totius a deo patre humanae carnis uocibus 30

10] Rom. 8, 3. 24] Ex. 4, 13 (LXX).

4 nihil] non *M* 7 misit et est *Mv* his *Np* 9 huic testimonio *p*
 super se *M* 11 similitudinem *Np* 13 praeteriraret *M* qui *N*¹
 15 quid] qui *av* 16 similitudinem *Mp* 16 et 17 item *M* 17 itte-
 rat *N* 18 ammirabilis *Np* totum] tantum *p* 19 poenitus *N* 23 sic]
 sit *N* ut missus sit *p* 25 ebreorum *M* 27 misurus *N*

postulabat dicens: obsecro, domine, mitte quem mis-
surus es. misit ergo inquit deus filium suum in simili-
tudine carnis peccati. bene, cum missum eum in carne 4
diceret, peccatum ab eo carnis exclusit. misit enim inquit
5 deus filium suum in similitudine carnis peccati, hoc
est, ut in uera carnis susceptione agnosceretur ueritas non
fuisse peccati, et quantum ad corpus ueritas intellexeretur,
tantum ad peccatum similitudo peccati, quia, cum omnis caro
peccatrix sit, ille autem sine peccato carnem habuerit, simili-
tudinem peccatricis carnis in se habuit, dum in carne esset,
10 ueritate autem peccati caruit, quia sine peccato fuit. misit
ergo inquit deus filium suum in similitudine carnis
peccati.

III. Uis scire quam bene hoc apostolus praedicarit? audi
15 quemadmodum hoc in os apostoli quasi ex ipsius dei ore de-
fluxerit, dicente domino: non enim misit deus filium suum
in mundum ut iudicet mundum, sed ut saluetur mun-
dus per ipsum. ecce ipse, ut uides, dominus missum se a
deo patre ad salutem humani generis protestatur. quodsi eui-
20 dentius declarandum putas, quem filium ad saluandos homines
deus miserit, quamuis proprius atque unigenitus filius non nisi
unus sit et, cum filium suum misisse dicitur, unigenitum
utique suum misisse monstretur, audi tamen Dauid prophetam
eum, qui ad salutem humanam missus sit, euidentissime de-
25 signantem. misit, inquit, uerbum suum, et sanauit eos. 2
numquid uertere hoc ad carnem potes, ut dicas ad sanandum
humanum genus hominem tantum a deo missum? non potes
utique. reclamat enim tibi cum omnibus scripturis sacris

16] Ioh. 3, 17. 25] Ps. 106, 20.

1 domine] d. *M* 2 inquit *om.* *M* similitudinē *Mp* 3 bene cum
... 5 carnis peccati *om.* *M* 4 diceret *ex* dixerat *N* 5 similitudinē *Np*
6 ut *om.* *M* 7 intelligitur *M* 12 deus filium suum *om.* *M* simili-
tudinē *NMp* 14 hoc *om.* *M* hoc apostolus hoc *p* praedicauerit *M*
17 in mundo *N*¹ mundum] mundo *N*¹ 19 patre deo *p* 21 uni-
genitus dei filius *Mv* 23 misisse *N* monstratur *Mp* 28 scripturis
sacris omnibus *M*

David propheta dicens: misit uerbum suum, et sanauit eos. uides ergo ad sanandos homines uerbum missum esse, quia, licet per Christum sanitas data sit, uerbum tamen dei in Christo fuit quod per Christum cuncta sanauit: ac sic unito per sacramentum incarnationis Christo et uerbo dei factus est
 5
 3 Christus et uerbum dei unus ex re utraque filius dei. quod utique apostolus Iohannes declarare aperte uolens misit, inquit, deus filium suum saluatorem mundi. intellegis quomodo inseparabili conexione deum hominemque coniunxerit. Christus enim, qui ex Maria natus est, saluator absque dubio appellatur
 10
 secundum illud: quia natus est uobis hodie saluator, qui est Christus dominus. hic autem ipsum quod missum est uerbum dei saluatorem nominat dicens: misit deus filium suum saluatorem mundi.

V. Patet itaque quod per sacramentum uniti cum homine
 15
 uerbi dei et uerbum, quod ad saluandum missum est, saluator dicitur, et saluator in carne natus per uerbi utique consortium dei filius nuncupatur, ac sic indiscreta utriusque nominis maiestate, quia unitus est cum homine deus, quidquid est homo et deus, totum penitus nuncupatur deus. et ideo idem apostolus
 20
 bene subdidit dicens: quisque crediderit quoniam Iesus est filius dei, deus in illo manet et caritas dei in eo
 2
 perfecta est. illum uere praedicat credere, illum plenum diuina asserit caritate, qui Iesum filium dei credit. filium autem dei uerbum dei esse testatur, ac per hoc unum atque idem
 25
 penitus uult intellegi unigenitum uerbum dei et Iesum Christum filium dei. uis autem plenius scire, quamuis Christus secundum carnem uere ex homine homo natus sit, tamen propter ineffabilem sacramenti unitatem, qua unitus cum deo homo est, nullam penitus inter Christum et uerbum esse distantiam?
 30

7] I Ioh. 4, 14. 11] Luc. 2, 11. 21] I Ioh. 4, 15 et 12.

4 ac si *M* 6 ex utroque *M* 9 conexione *Mp* coniunxit *M*
 11 quia] quod *M* 12 qui est *om. Np* 15 petet *N¹* 18 discreta
Npa: cf. cap. 8 fn. 19 quicquid *p* 21 quisquis *N^{2v}* qui *M*
 25 uerbum dei *om. M* 26 intelligi *Mp* uerum *M* 27 filium
 eius dei *p¹*

audi dominicum euangelium, immo potius audi ipsum de se 3
dicentem deum. haec est, inquit, uita aeterna, ut co-
gnoscant te solum uerum deum et quem misisti Ie-
sum Christum. superius audisti uerbum dei ad sanandos
5 homines missum esse, hic autem audis eum qui missus sit
Iesum Christum esse. separa hoc, si potes, cum uideas tantam
unitatem Christi et uerbi esse, ut non solum unitum cum
Christo uerbum, sed etiam propter unitatem ipsam Christus
iam uerbum esse dicatur.

10 VI. Sed parum hoc elucere forsitan putas, non quia parum
luceat, sed quia infidelitas tenebrosa semper ipsa sibi etiam
in luce tenebras facit. audi itaque paucis sermonibus omne
hoc unitatis dominicae sacramentum apostolum complectentem.
unus, inquit, dominus noster Iesus Christus, per quem
15 omnia. Iesus bone, quanta est auctoritas in uerbis tuis. tua
enim sunt quae a tuis per te dicuntur. ecce ut hoc apostoli
dictum in paucis quanta complectitur. unus, inquit, dominus
noster Iesus Christus, per quem omnia. numquid ad
praedicandum tanti mysterii sacramentum aliqua circuitione
20 uerborum usus est, aut id, quod intellegi a nobis uoluit, longae
orationis narratione tractauit? unus, inquit, dominus noster
Iesus Christus, per quem omnia. simplici tantum et breui 2
elocutione arcanum tantae maiestatis edocuit, hac scilicet fiducia,
qua sciebat sermonem suum in negotio dei longis argumen-
25 tationibus non egere et fidem dictis suis diuinitatem dare.
sola enim ad dictorum confirmationem rerum sufficit demon-
stratio, quando probatio in auctoritate dicentis est. unus ergo
inquit dominus Iesus Christus, per quem omnia. con-
sidera ubi hoc de uerbo patris legeris quod de Christo legis.

2] Ioh. 17, 3. 14] I Cor. 8, 6.

1 euuangelicum *p* 3 uerum *om. Np* missisti *N* 7 ut] et *p*¹
cum *om. M* 11 in ipsa sibi luce etiam tenebras *M* 12 lucet *N*¹
15 Ihf *N* Iesu *Mpv* 16 ut *om. pv* 17 in] quam *Mv* 18 noster
om. Mv 19 misterii *Mp* circumitione *M* 20 intelligi *Mp* longa *M*
23 archanum *Np* archarum *M* ac *N*¹ 24 quia *M* 26 a addictorum
(sic) *N*

omnia, inquit euangelium, per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. apostolus dicit per Christum
 3 omnia, euangelium dicit per uerbum omnia. numquid repugnant sibi sermones sacri? non utique, sed unum atque eundem intellegi uolunt et apostolus Christum, per quem omnia
 5 creata dixit, et euangelista uerbum, per quod omnia facta esse memorauit. audi, inquam, quid ipse de se dei uerbum deus pronuntiauerit. nemo, inquit, ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo, et iterum: si uideritis, inquit, filium hominis ascendentem
 10 ubi erat prius? filium hominis in caelo fuisse dixit, filium hominis e caelo descendisse memorauit. quid est? quid musitas? negato hoc, si uales. sed rationem dicti quaeris? non reddo interim. deus hoc dixit, deus locutus est: mihi uerbum illius summa ratio est. remoueo argumenta, remoueo disputa-
 15 tiones: sola mihi ad credulitatem sufficit persona dicentis. non licet mihi de fide dicti ambigere, non licet deliberare. quid mihi quaerere quomodo uerum sit quod deus dixit, cum dubitare non debeam, quin uerum sit quod deus dixerit? nemo, inquit, ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit,
 20 5 filius hominis qui est in caelo. uerbum utique patris semper in caelo fuit. et quomodo ille filium hominis semper in caelo fuisse memorauit? intellege ergo quod eum filium hominis esse docuit, qui semper dei filius fuit, cum utique eum, qui filius hominis nuper extitit, in caelo semper fuisse
 25 confirmet. huc accedit maius aliud, quod eundem filium hominis, id est uerbum dei, quod descendisse de caelo dixit, etiam tunc, cum in terra loquitur, in caelo esse testatur. nemo enim inquit ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit,

1] Ioh. 1, 3. 8] Ioh. 3, 13. 10] Ioh. 6, 63.

3 numquit *M* 5 intelligi *Mp* uoluit *Mpv* 7 memorauit. Oportuerat itaque quisquis es. O audi *M* et *edd. ante Cuyckium* quod ipsum *M* uerbum dei *Me* 8 pronunciarit *Mv* 10 inquit *N* 12 descendisse] fuisse *M* quid est quod *M* ^umasitas *N* mansitas *p* 13 negatu *M* 14 hoc locutus *av* 15 remouet *bis M* 17 deliberare? *M* 19 deus *om. p* 23 intellige *Mp* 26 eundem *p* 27 dixit et dum in terra *M*

filius hominis qui est in caelo. quis, quaeso, est qui 6
haec loquitur? Christus utique. ubi autem tunc erat cum
loqueretur? in terra scilicet. et quomodo se et de caelo, cum
natus est, descendisse, et cum loquitur, in caelo esse testatur,
5 et eundem se filium hominis esse dicit, cum utique et e caelo
nisi deus descendere non potuerit, et cum in terra loquitur,
in caelo utique nisi per dei infinitatem esse non possit? ad-
uerte ergo tandem et percipe, quod idem est filius hominis
qui uerbum dei, quia et filius est hominis, dum ex homine
10 uere nascitur, et uerbum dei, dum idem, qui in terra loquitur,
manet semper in caelo. ac sic humanae est natiuitatis, quod
filium se hominis uere dicit, diuinae autem infinitatis, quod e
caelo penitus non recedit. et ideo bene apostolus instar diui- 7
norum uerborum docens (qui enim, inquit, descendit, ipse
15 est et qui ascendit super omnes caelos, ut impleret
omnia) ipsum descendisse dicit quem ascendisse. descendere
autem de caelo non potuit nisi uerbum dei, quod utique cum
in forma dei esset, exinaniuit semet ipsum formam
serui accipiens, in similitudine hominum factus, et
20 habitu inuentus ut homo, humiliauit semet ipsum
factus oboediens usque ad mortem, mortem autem
crucis. descendit ergo de caelo uerbum dei, ascendit autem
filius hominis: ipsum autem ascendisse dicit quem descendisse.
ergo uides quod idem est filius hominis qui uerbum dei.

25 VII. Et ideo secundum diuini uerbi magisterium intrepide iam et incunctanter et filius hominis e caelo descendisse
et dominus maiestatis crucifixus esse dicendus est, quia se-
cundum suscepti corporis sacramentum et filius dei factus est
filius hominis et in filio hominis crucifixus est. dominus maie-

14] Eph. 4, 10. 17] Phil. 2, 6—8.

2 hoc *Mv* 3 de] e *Mv* 5 ut eundem *p*¹ se *om.* *M* 6 poterit *M*
7 per diuinitatem *Np* posset *M* auerte *p* 9 quia] qui *Np* hominis
est *M* 11 semper *om.* *M* ac si *M* 12 filium se] filius *M* quo
de *N* 15 qui et *M* 18 semed *M* 19 similitudinem *Mv* et *Uulgata*
22 de] e *Mv* 24 est] et *Mv* 29 filius *om.* *M* et in filio hominis
om. *M*

statis. et quid plura? longum est de singulis multa dicere.
 dies enim me deficiet, si omnia, quae ad hanc rem afferri
 possunt, conquirere aut explicare temptauero. reuoluenda enim
 hoc uolenti scriptura omnis ac relegenda est. nam quae sunt
 quae non pertineant ad hoc, cum omnia scripta sint propter
 2 hoc? breuiter ergo ac strictim nonnulla dici necesse est, ut
 dici possint, et enumeranda quaedam magis quam explicanda
 * ac damnis ut ita dicam damna redimenda, cum propter hoc
 utique conueniat aliqua transcurri, ne necesse sit prope cuncta
 reticeri. uenit ergo inquit saluator in euangelio filius hominis
 saluare quod perierat, et apostolus fidelis, inquit, sermo
 et omni acceptione dignus, quoniam Christus Iesus
 uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quo-
 rum primus ego sum: sed et Iohannes euangelista in pro-
 3 pria, inquit, uenit, et sui eum non receperunt. uides
 ergo quod alibi scriptura filium hominis, alibi Iesum Christum,
 alibi uerbum dei in mundum uenisse praedicat. intellege ita-
 que dissimilitudinem appellationum esse, non rerum, et in
 diuersa nominum specie unam esse uirtutem. nam licet uenisse
 in mundum nunc filius hominis, nunc dei nominetur, id est
 20 uerbum, unus tamen in utroque nomine designatur.

VIII. Nam cum utique secundum euangelistam is in
 mundum uenerit, per quem ipse factus est mundus, et is filius
 hominis factus sit, qui est mundi creator deus, non interest
 quid in singulis nominetur, qui deus in omnibus intellegitur.
 25 non praeiudicat enim diuinitati dignatio aut uoluntas sua, cum
 hoc utique magis diuinitatem ipsam conprobet, quia, quidquid
 uoluit, hoc fuit. ergo et quia uoluit in mundum uenit, et
 quia uoluit homo natus est, et quia uoluit filius hominis ap-
 pellatus est. omnia enim haec sicut uocabula sunt, ita uir-
 30 tutes dei. non inminuit in illo dissimilitudo nominis uim

10] Matth. 18, 11. 11] I Tim. 1, 15. 14] Ioh. 1, 11.

2 me *om. p* 3 temptauero *M* 4 uolentis *N* uolentibus *p* 6 ergo
 astrictim *p* 9 ne *p: om. NMv* 10 reticeri] reddici *M* euangelio uenit
 filius *M* 12 Iesus Christus *Mv* 19 speciae *N* 22 euangelista *N*
 23 is *om. Mv* 24 interest] in? *M* 25 qui] quia *p* intelligitur *Mp*
 27 quicquid *p*

potestatis. quicquidlibet dictus fuerit, in cunctis unum est. sit licet in specie uocabulorum aliqua diuersitas, non est in uirtute nominum nisi una maiestas.

VIII. Uerum quia hactenus euangelicis uel maxime at-
 5 que apostolicis quasi nouis testibus usi sumus, nunc de prophetis ueteres proferamus, admiscentes interdum antiquis noua, ut intellegant omnes scripturam sacram uenturum in carne dominum toto quodammodo suo corpore quasi uno ore clamas-
 10 se. ait itaque eximius ille et admirabilis tam munere dei diues quam testimonio, cui uni admodum contigit sanctificari antequam nasci, Hieremias propheta, hic est, inquit, deus noster, non reputabitur alius praeter eum. qui inuenit omnem uiam disciplinae, et dedit eam Iacob puero suo, et Israhel dilecto suo. post haec in terris
 15 uisus est, et cum hominibus conuersatus est. hic est ergo inquit deus noster. uides a propheta deum quasi manu 2 indice ostendi et quasi digito significante monstrari: hic est enim inquit deus noster. dic mihi ergo: quem deum his signis propheta tunc atque indiciis demonstrabat? numquid-
 20 nam patrem? et quid necesse erat ostendi eum, quem se nosse omnes credebant? non enim Iudaei deum tunc ignorabant, qui sub dei lege uiuebant. sed id agebatur utique, ut filium dei deum noscerent. et ideo bene propheta eum, qui 3 omnem disciplinam inuenisset, id est legem dedisset, uidendum in terris, id est uenturum in carne dicebat, ut, quia eum qui legem dedisset deum esse Iudaei non dubitarent, eum qui in carne uenturus esset deum esse cognoscerent, cum eum utique, quem legislatorem deum crederent, uidendum inter

*

10] cf. Hierem. 1, 5. 11] Baruch 3, 36—38.

1 quicquidlibet *p* 2 speciae *N* 4 actenus *N* 5 nobis *Np*
 6 uetera proferamur *M* ammiscentes *Np* 8 quali *p* 9 ammira-
 bilis *N* 10 ammodum *N* 11 nasci iheremias *M* ieremias *p* 13 et
 om. *Np* 14 israel *Mp* 15 inter homines *Mv* est post conuersatus
 om. *M* 18 enim om. *Np* 19 numquidnam *p* 21 omnes nosse *Mpv*
 deum om. *p* 22 quia *v* 23 dei om. *Np* deum om. *M* eum bene
 propheta *M*

homines per susceptionem humanae carnis audirent, eodem ipso quoque per prophetam aduentum proprium pollicente: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. non reputa-
 4 bitur ergo inquit scriptura sacra alius praeter eum. pulchre hic propheta praeuidens peruersa dogmata omnem sensum haere- 5
 ticae peruersitatis exclusit dicens: non reputabitur alius praeter eum. hic est enim unus ex deo in deum natus, cuius iussionem uniuersitatis opus secutum est, cuius uoluntas rerum ortus est, cuius imperium mundi fabrica est, qui cuncta dixit, et facta sunt, cuncta mandauit, et creata sunt. hic ergo 10
 unus est ad patriarchas loquens, in prophetis manens, ex spiritu conceptus, natus ex uirgine, in mundo uisus, inter homines conuersatus, affigens ligno crucis chirographum peccatorum, triumphans in semet ipso aduersarias nobis inimicasque uirtutes, mortem occidens, resurgendi fidem omnibus tribuens, 15
 gloria sui corporis corruptionem humanae carnis interimens. uni ergo haec domino Iesu Christo peculiararia sunt, et ideo non reputabitur alius ad eum, quia unus in hac gloriae ac beatitudinis singularitate deus ex deo natus est. id ergo per prophetica doctrinam tunc agebatur, ut unigenitus a cunctis 20
 dei patris filius disceretur, et cum ad filium non reputari deum alterum audirent, unum utique in patre ac filio deum esse cognoscerent. post haec, inquit, in terris uisus est, et cum hominibus conuersatus est. uides quod euidenter hic aduentus domini ac natiuitas designatur. numquid enim 25
 pater umquam, qui non nisi filio tantum uisibilis esse legitur, aut in terris uisus aut in carne editus aut inter homines con- 6
 uersatus est? non utique. intellegis ergo quod omnia haec de

3] Esai. 52, 6. 13] cf. Col. 2, 14.

2 quoque scriptura sacra per *M* 4 ergo inquit scriptura sacra *om. M*
 pulchre *p* pulchre hic . . . 7 praeter eum *om. M* 6 excludit *p* 8 ius-
 sione *Mv* uolūtas *p* 9 est *post* ortus *om. M* 12 uirgine Maria *v*
 13 cirographum *M* cyrographum *p* 14 semed *M* 15 morte *v* fide *p*
 16 corruptionem *p* 17 peculiari *N¹* 18 hoc *N¹p* gloria *M* 19 per
om. Mv 20 prophetica doctrina *Mv* 21 diceretur *Ma* 22 utique *ex*
 itaque *N* 24 et cum . . . conuersatus est *om. M* 25 ac diuinitatis *M*
 26 nisi in filio *M* 27 inter in *N*

filio dei dicta sunt. nam cum et uidendum in terris deum
 propheta dixerit et alius praeter filium non sit uisus in terris,
 non de alio hoc absque dubio propheta dixit quam de quo
 dictum postea res probauit. cum enim uidendum utique deum
 5 dixerit, non de alio hoc uere dicere potuit quam qui uere
 postea uisus fuit. sed de hoc satis hactenus. nunc ad alia
 transeamus. labor, inquit Esaias propheta, labor Aegypti,
 et negotiatio Aethiopiae, et Sabaim uiri sublimes ad
 te transibunt, et tui erunt serui: post te ambulabunt,
 10 uincti manicis: et te adorabunt, teque deprecabuntur:
 quoniam in te est deus, et non est praeter te deus.
 tu es enim deus noster, et nesciebamus, deus Israhel
 saluator. quam bene sibi diuina semper scripta conueniunt. 7
 superior enim propheta dixit hic est deus noster, iste autem
 15 tu es deus noster. in illo utique diuina doctrina, in hoc
 humana confessio est. alter personam magistri docentis, alter
 personam populi confitentis explicuit. pone enim nunc docen-
 tem cotidie in ecclesia, sicut facit, Hieremiam prophetam ac
 dicentem de domino Iesu Christo: hic est deus noster: quid
 20 aliud utique responderet cuncta ecclesia, sicut facit, quam id
 quod alius propheta ad dominum Iesum dixit: tu es deus
 noster, ita ut bene praesenti confessioni etiam praeterita
 ignorantia possit adiungi dicente populo: tu es deus noster,
 et nesciebamus. bene enim hi, qui prius daemonicis super-
 25 stitionibus occupati ignorabant deum, conuersi ad fidem pos-
 sunt dicere: tu es deus noster, et nesciebamus.

X. Quodsi ex Iudaeorum magis persona probari tibi id ipsum
 cupis, considera post infelicem illam ignorantiam et impiam

7] Esai. 45, 14—15 (LXX).

1 cum et uidendum N^2M^2 : cum euidendum N^1M^1 cum uidendum p
 et cum uidendum v 3 de *ante* quo] in M 6 fuerit M actenus N
 7 ysaias p egipti Mp 8 sabahim M 9 serui *om.* Mv (*Uulg.*)
 10 manicis pergunt et Mav (*Uulg.*) 12 isrl̄ N israhel Mp 14 iste
 . . . 15 noster *om.* N 16 aliter *post* est p^1 17 confirmantis a 18 quo-
 tidie M ieremiam p iheremia propheta M 19 dicente N 24 demo-
 niaciis $p(v)$ suppersticionibus M 25 dicere possunt Mv

persecutionem conuertentes se ad fidem et agnoscentes dominum
 passim populos Iudaeorum, et uide an recte dicere possint: tu
 es deus noster, et nesciebamus. sed ego addo aliud, ut
 tibi hoc non ex confitentibus tantummodo Iudaeis, sed etiam
 negantibus probem. interroga enim eos qui perdurant adhuc
 in sacrilegio Iudaeos, an sciant uel credant deum: scire utique
 se et credere confitebuntur. at contra interroga an credant
 2 filium dei: negabunt profecto et blasphemabunt. uides ergo
 quod de eo propheta dixit, quem Iudaei et nescierunt semper
 et adhuc nesciunt, non de eo, quem utique et credere se putant
 et confiteri. et ideo bene hi, qui ex Iudaeis ad fidem post
 ignorantiam ueniunt, dicere possunt: tu es deus noster, et
 nesciebamus. recte enim hi, qui post ignorantiam credunt,
 nescisse se dicunt, quem adhuc non credentes se nescire con-
 tendunt. palam enim est quod eum nescisse se prius dicunt
 post ignorantiam confitentes, quem adhuc nesciunt denegantes. 15

XI. Labor, inquit, Aegypti, et negotiatio Aethiopiae,
 et Sabaim uiri sublimes ad te transibunt. in his diuer-
 sarum nationum uocabulis aduentum crediturarum gentium
 significari nemini dubium est. transisse autem ad Christum
 gentes negare non uales, utpote quae nomine Christianitatis in-
 depto non fide tantum ad dominum Iesum Christum, sed etiam
 ipso nomine transierunt, quia, cum idem quod sunt uocentur,
 factum est, quod erat fidei opus, nominis sacramentum. ad te,
 inquit, transibunt et tui erunt et post te ambulabunt
 2 uincti manicis. sicut sunt uincula coherctionis, ita sunt uin-
 cula caritatis secundum illud quod ait dominus: attraxi eos in
 uinculis caritatis. uere enim magnae sunt haec uincula et in- 25

17] Esai. 45, 14. 24] l. c. 27] Osee 11, 4.

1 conuertens se *M* deum *Mv* 2 populum *M* ut uideant recte *M*
 3 ut *om.* *M* 4 tantummodo *M* 5 ex negantibus *Mpv* probemus *M*
 7 at] ut *N* 9 eo] hoc *M* eo hoc *pv* et *om.* *M* 11 hii *p*, item
infra 13 ignorantia *N* 15 se *om.* *M* 16 ignorantia *N* 17 egipti *p*
 aethiopiae *N* 19 aduentus creditur harum *M* 21 indepto *Mp* 23 quia]
 quae *M* 25 et ante post *om.* *Mv* 26 manicis pergunt *Mv* (*Uulg.*)
 coherctionis *scripsi*: coherctionis *N* cohercionis *p* coercionis *M* 27 atraxi *p*
 28 uinculas *M* magna *Mpv*

effabilis caritatis, quibus qui alligantur, gaudent catenis suis. uis
scire hoc uerum esse? audi apostolum gaudentem et exultantem
uinculis suis, cum ait: obsecro ergo uos ego uinctus in
domino, et illud: obsecro te, cum sis talis ut Paulus
5 senex, nunc autem et uinctus Christi Iesu. uide quan-
tum gaudebat uinculorum suorum merito, quorum etiam alios
prouocabat exemplo. non dubium est autem, in quibus unus
est domini amor, unum esse dominicae uinculationis affectum
secundum illud: multitudinis autem credentium erat
10 cor et anima una. te, inquit, adorabunt teque deprecabuntur,
quoniam in te est deus, et non est praeter te
deus. dictum prophetae euidenter apostolus exposuit dicens:
quoniam deus erat in Christo, mundum reconcilians
sibi. in te ergo inquit est deus, et non est praeter te
15 deus. bene propheta dicens in te est deus non tantum eum
qui praesens esset, sed etiam eum qui esset in praesente
monstrauit, habitantem scilicet ab eo in quo habitaret natu-
rarum significatione, non unitatis abnegatione distinguens.

XII. Tu es, inquit, deus, et nesciebamus, deus Isra-
20 hel saluator. quamuis multis iam scriptura et euidentibus
signis de quo loqueretur ostenderit, expressit tamen mani-
festissime in saluatoris nomine Christi nomen, quia idem sal-
uator utique qui Christus, dicente angelo: quia natus est
uobis hodie saluator, qui est Christus dominus. Iesum 2
25 enim Hebraice saluatorem interpretari nemini dubium est, sicut
angelus sanctae Mariae uirgini protestatur dicens: et uocabis

3] Eph. 4, 1. 4] Philem. 9. 9] Act. 4, 32. 10] Esai. 45, 14.
13] II Cor. 5, 19. 14] Esai. 45, 14. 19] I. c. 15. 23] Luc. 2, 11.
26] Matth. 1, 21.

1 cenis *N* in catenis *M* catenis suis *om. p* 2 apostolum Paulum
Mpv 3 in uinculis *Mp* 5 senes *M* uides *v cf. Inst. VI, 15, 1*
8 amor dei *M* 10 cor unum *pv* 11 est *ante* praeter *om. N* 12 apo-
stolus euidenter *Mpav* 14 est *ante* praeter *om. N¹* 16 praesenti *pv*
17 naturae significationem *M* 18 non unitatis abnegatione *om. M*
19 isrl̄ *N* israel *Mp* 20 scripturae *Np* 21 ostenderit *M*: osten-
deret *Npv* 25 enim *om. M* ebraice *M*

nomen eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum. ac ne forte eum hoc modo saluatorem diceres praedicatum quo de aliis dictum est: et suscitauit eis dominus saluatorem Othonihel filium Cenez, et iterum: et suscitauit eis saluatorem Aoth, filium Gera, adiecit: ipse enim saluum faciet populum suum
 3 a peccatis eorum. non est autem humanae opis redimere populum a captiuitate peccati, quod illi soli utique possibile est de quo dictum est: ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi. ceteri enim non suum populum, sed dei, 10 et non a peccatis, sed ab hostibus saluauerunt.

XIII. Tu es ergo inquit deus noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator. quos magis hoc putas dicere, quibus hoc magis aestimas conuenire, Iudaeis, an gentilibus? si Iudaeis, Iudaei utique Christum non cognouerunt secundum
 illud: Israhel autem me non cognouit, et populus meus me non intellexit, et illud: et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognouit: in propria
 2 uenit, et sui eum non receperunt. si autem gentibus, palam est quod Christum gentilitas idolis occupata nesciuit. 20 quamuis illa nec patrem scierit: sed tamen etiamsi nunc nouit, non nisi per Christum tamen nouit. uides ergo quod, siue ex gentibus sit credens populus siue ex Iudaeis, bene pro se uterque dicit: tu es deus noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator, quia et gentes colentes prius idola igno- 25 rabant deum, et Iudaei negantes dominum ignorabant filium dei. ac per hoc bene de Christo tam illi quam isti dicunt:

3] Iud. 3, 9. 5] l. c. 15. 6] Matth. 1, 21. 9] Ioh. 1, 29.
 12] Esai. 45, 15. 16] Esai. 1, 3. 17] Ioh. 1, 10—11. 24] Esai. 45, 15.

2 eum] cum *N*¹ tu *N*² 4 othomel *p* 5 eis dñ *M* eis dominus *v*
 7 est *om. M* opis *pv*: opus *N* opes *M* nature opus *N*² 8 soli illi *p*
 9 ecce ante qui *om. M* 10 peccata *pv* 12 es *om. M* 13 isrl̄ *Np*
 israel *M* putas hoc *Mv* 14 magis hoc *p* extimas *M* con-
 uenisse *Mv* an gentibus *Mv*: cf. III, 9, 3. 10, 1 16 israel *Mp*
 autem *om. M* 17 me *om. pv* 20 gentilitas christum *p* 21 sciret *M*
 nunc cognouit *p* 22 non nisi . . . nouit *om. M* 25 isrl̄ *N* israel *Mp*
 ydola *p*

tu es deus noster, et nesciebamus, quia tam illi nesciebant deum qui non credebant, quam illi qui dei filium denegabant. si ergo Christus credendus est, ut ueritas loquitur, 3 ut diuinitas protestatur, ut Christus denique ipse praedicat, qui 5 utrumque est, quid interserere te, infelix furor, inter Christum et deum niteris? quid separare corpus suum a filio dei appetis et ipsum a se deum diuidere conaris? unita discindis et coniuncta discernis. uerbo dei de deo crede: nulla enim re melius confiteri diuinitatem dei omnino poteris, quam si ipsa eam, 10 qua ipsa se diuinitas docuit, uoce fatearis. scito etenim iuxta prophetam, quia dominus ipse est deus, qui inuenit omnem uiam disciplinae, qui utique et in terris uisus est et inter homines conuersatus est. ipse lumen fidei mundo intulit, ipse 4 lucem salutis ostendit. deus enim dominus, et inluxit 15 nobis. hunc ergo crede, hunc dilige, hunc confitere, quia, quando ei ut scriptum est omne genu flectet, caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confitebitur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris, uelis nolis, negare non poteris, quia dominus Iesus 20 Christus in gloria est dei patris. haec enim perfectae confessionis perfecta uirtus est, deum ac dominum Iesum Christum semper in dei patris gloria confiteri.

LIBER QUINTUS.

I. Diximus libro primo haeresin illam Pelagianae haereseos 25 discipulam atque imitatricem id omnibus modis temptasse atque

14] Ps. 117, 27. 16] Phil. 2, 10—11.

2 illi dei filium qui *M* 3 negabant *Mav* ut] et *p*¹ 5 deum et Christum *Mv* 7 discindis] dissecans *M* 8 discernens *M* credere *N¹M¹* 9 quam ut ea ipsa qua se *M* 10 scitote enim *Nv* scito enim *p*: cf. *II*, 7, 3 12 et post utique *om. Np* 13 est *om. M* in mundum *Mv* 15 huic ergo *Np* huic confitere *Np* hunc confitere hunc dilige *M* 16 quandoque *p* genus *N* flectetur *Mpv* 17 et terrestrium *v* 19 uelis nolis . . . 20 dei patris *om. Np* 20 Christus *om. M* perfecta confessio *M* 22 confiteri. Explicit liber quartus *NMp* Incipit de incarnatione xpi liber .V. *N* Incipit liber quintus *Mp*

24 heresim *Mp* 25 discipulam *p* imitatricem id omnimodis *M*

pugnasse, ut dei filius, dominus Iesus Christus, natus ex uir-
gine, homo tantummodo solitarius crederetur, et arrepta post-
modum uirtutis uia id eum pie ac religiose uiuendo obtinuisse,
ut dignus per hanc uitae sanctimoniam fieret cui se maiestas
diuina sociaret, ac sic exclusa ab eo penitus sacrae originis
dignitate sola ei tantummodo meritorum relinqueretur electio,
id annitentes utique ac laborantes, ut eo quasi in plebem om-
nium misso et uelut in turbam humani generis aggregato id
per bonorum actuum conuersationem mereri omnes homines
posse dicerent, quidquid bene uiuendo ille meruisset: pestifera
scilicet ac letalis assertio, quae et deo uera derogans et homi-
nibus falsa promittens in utroque nefandi esset damnabilisque
mendacii, dum et sacrilegii iniuria deum afficit et homines in
spem falsae praesumptionis inducit, peruersissima scilicet atque
impiissima assertione mortalitati donans quod non erat, deo
2 tollens quod erat. huius ergo mortiferae ac perniciosae prauitatis haec quae nunc orta est recens haeresis quasi rediuuos quodammodo suscitans cineres in ueteribus fauillis nouum mouit incendium: solitarium quippe hominem natum esse asserit dominum Iesum Christum. et ideo quid necesse est ut requiramus,
an in consequentibus eius peruersitatis sit quae est in capite ipso sceleris unius? superfluum quippe est expectare in posterioribus qualis sit, quae expectandi omnino causas iam in principio non reliquit. quae enim ratio est explorare, an in similitudinem superioris haereseos eadem promittat homini,
quae, quod immanissimum scelus est, eadem tollit deo, ita ut
paene impium sit, cum uideamus quid praecesserit, requirere quid sequatur? quasi uero aliqua in consequentibus causa afferri possit, qua se probet non esse impium qui negauerit deum.
3 ait ergo, ut saepe iam diximus, noua haeresis, dominum Iesum

2 tantummodo *M* arepta *Np* 3 pie religioseque *Mv* optinuisse *p*
6 tantummodo *M* 7 eo] et *M* 8 uelut *Np* turba *M* 11 et ante
deo *om. Np* 12 nefandi esset] execrabilis est *M* dampnabilisque *NMp*
damnabilis *av* 13 sacrilegi *N* affecit *N* hominem *Mv* in spem *p*:
in spe *M, om. N* 16 perniciosae ac mortiferae *Mv* 19 esse *om. p*
22 exspectare *p* fort. spectare et 23 spectandi scribendum 25 simili-
tudine *M* homini *om. M* 27 pene *NMp* quid] que *p* 28 aliqua
uero *p* 30 dñm nrm *p*

Christum hominem tantummodo solitarium ex uirgine natum esse, et ideo Mariam Christotocon, non theotocon esse appellandam, quia sit Christi mater, non dei. addit praeterea sacrilegae assertioni quam praua argumenta tam friuola, dicens:
 5 nemo anteriorem se parit. quasi uero unigeniti dei natiuitas a prophetis praedicta, a saeculis praenuntiata humanis sit tractanda aut aestimanda rationibus, aut uero ipsa, quisquis es, o haeretice, cui de partu suo calumniaris, uirgo Maria propriis hoc quod actum est egerit consummaritque uirtutibus, ut
 10 ei in tanta re ac tanto opere imbecillitas obiciatur humana. si quid itaque in hac re per hominis opus actum est, humanas 4 quaere rationes: si autem totum, quod actum est, dei uirtus est, quid impossibilitatem spectas humanam, ubi efficientiam uides esse diuinam? sed de hoc tamen plenius postea. nunc
 15 quod paulo ante ordiri coepimus exequamur, ut omnes sciant te in Pelagianis cineribus ignes quaerere et nouis sacrilegiorum flatibus fauillas ueteres excitare.

II. Dicis ergo Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. hoc utique et illa quam in primo libro euidenter
 20 ostendimus Pelagianae impietatis haeresis praedicauit, Christum hominem tantummodo solitarium natum esse. addis praeterea dominum ipsum omnium Iesum Christum theodocon imaginem appellandum, id est non deum, sed susceptorem dei, scilicet ut eum non propter se, quia sit deus, sed quia deum
 25 in se suscipiat, honorandum putes. hoc utique etiam illa quam ante dixi haeresis asserebat, Christum non propter se colendum, uidelicet quia deus esset, sed quia bonis ac piis actibus deum in se habere meruisset. ergo uides Pelagianum te uirus uomere, 2 Pelagiano te spiritu sibilare. unde conuenit ut de te non tam

2 maria *N* christotocon *M* 3 addidit *M* 6 a ante prophetis
 om. *N*¹ praedicata *M* 7 extimanda *M* 8 o] v eras. in *p* here-
 ticae *N* 9 consummaritque *NMp* 10 obicietur *N*¹ obiceretur *p*
 12 querere *p* 13 quod *M* expectas *M* 15 ordire *M* 16 pelag-
 ginis *N*¹ ignis *N*¹ 19 euidenter om. *Np* 21 hominem uidelicet
 tantummodo *M* 22 deum *Np* theodocon *N* theotocon *Mp* ima-
 ginem] magis *Np* 23 sumtorem *a* 24 preter *N*¹ quia ante sit]
 quasi *Npa* 25 suscepiat *p*¹ putas *M*(?)*v*

iudicandum quam iudicatum esse uideatur, quia, cum eiusdem erroris sis, necesse est eiusdem quoque etiam damnationis esse credaris: ut non dicam interim illud, quod imperiali statuae deum comparans in tantam sacrilegii impietatem ac blasphemiam prorupisti, ut recte admodum etiam Pelagium ipsum, 5 qui paene omnes impietate uicerit, hac amentia uicisse uidearis.

III. Ais ergo Christum theodochon imaginem appellandum, id est non propter se eum, qui sit deus, sed quia deum in se suscepit honorandum. hoc modo ergo nihil inter eum et omnes qui fuerunt sanctos homines esse asseris, quia omnes 10 utique sancti homines deum in se habuerunt, siquidem et in patriarchis deum fuisse et in prophetis deum locutum non 2 ignoramus. omnes denique non dico apostolos, martyres, sed omnes quoque sanctos dei et seruos dei habere in se spiritum dei credimus secundum illud: uos enim estis templum 15 dei uiui, sicut dixit deus: quia inhabitabo in eis, et iterum: nescitis quia templum dei estis et spiritus dei habitat in uobis? et per hoc omnes hi theodochi sunt, ac sic hoc modo cunctos admodum Christo similes et deo pares 3 dicis. sed absit haec abominandi erroris impietas, ut facturae 20 suae factor, ut famulis suis dominus, ut terrenae fragilitati deus terrestrium et caelestium comparetur et haec ei ex beneficiis suis iniuria fiat, ut, quia habitatione sua dignatur hominem, ideoque idem quod homo esse dicatur.

III. Quin immo hoc inter illum interest et sanctos omnes, 25 quod inter habitaculum et habitatorem, quod utique ut habitetur non habitaculi est, sed habitatoris, in cuius scilicet arbitrio est et aedificatio habitaculi et usus, id est, uel ut, cum uelit, habi-

15] II Cor. 6, 16. 17] I Cor. 3, 16.

1 esse *om. p* 2 dampnationis *NMp* 4 dominum *av* tantam] tam *N*
5 ammodum *N* ipsum *om. M* 6 impietates *M* 7 theodochon *N*
theotocon *Mp* 13 martires *Mp* 14 et seruos . . . spiritum dei *om. M*
15 enim *om. Mv* 16 dixi *M* deus dixit *av* quia *om. M* 17 spiri-
tus dei] sp̄s sc̄i *p* 18 thodochi *N*¹ theotochi *N*² theodoci *M* 19 am-
modum *N* 20 abhominandi *NMp* 22 terrestrium *M* caelestium et
terrestrium *p* 23 qui *Nv* dignatus est *p* 25 imo *p* 27 licet *M*
28 edificium *M* cum *om. M*

taculum ipsum facere, uel ut, cum fecerit, dignetur habitare.
 an experimentum quaeritis, inquit apostolus, eius qui
 in me loquitur Christi? et alibi: nescitis quia Christus
 Iesus in uobis est, nisi forte reprobi estis? et iterum:
 5 in interiorem, inquit, hominem habitare Christum per
 fidem in cordibus uestris. uides quid intersit inter doc- 2
 trinam apostolicam et blasphemiam tuam. tu in Christo deum
 uelut in homine habitare dicis: ille Christum ipsum in homi-
 nibus habitare testatur, quod profecto, ut tu ais, caro et sanguis
 10 facere non possunt, scilicet ut ex hoc ipso, quo eum deum tu
 esse denegas, deus probetur. nam cum eum, qui in homine
 habitat, deum non neges, necesse est ut eum, quem in homi-
 nibus habitare cognoscis, euidentissime deum esse credamus.
 omnes ergo siue patriarchae, siue prophetae, siue apostoli, siue
 15 martyres, siue denique sancti omnes habuerunt quidem in se
 deum et omnes filii dei facti sunt et omnes theodochi fuerunt,
 sed diuersa utique multo dissimilique ratione. omnes enim 3
 credentes deum filii dei sunt per adoptionem, unigenitus autem
 tantum filius per naturam. qui non ex materia aliqua est a
 20 patre genitus, quia omnis res et omnis rerum materia per uni-
 genitum dei filium est, non ex nihilo, quia ex patre, non quasi
 partus, quia nihil in deo uacuum atque mutabile: sed ineffa-
 biliter atque inaestimabiliter deus pater in his, quae ingenita
 in se erant, unigenitum suum genuit, ac sic ab ingenito summo
 25 ac sempiterno patre unigenitus summus et sempiternus est
 filius, idem habendus in carne qui habetur in spiritu, idem
 credendus in corpore qui creditur in maiestate, quia nasciturus
 in carne non diuisionem aliquam aut discissionem sui fecit, ut
 se ex parte aliqua non nascente pars sui aliqua nasceretur aut
 30 aliquid in eo diuinitatis postea superueniret, quod in eo natum

2] II Cor. 13, 3. 3] l. c. 5. 5] Eph. 3, 16—17.

3 christi *p*: christus *NM* cf. *III*, 6 *fn.*, *Conl. I*, 19, 2 5 in interiorem
om. Np 6 quod *M* 10 eum] cum *N*¹ 13 cognoscimus *Mv* 15 mar-
 tires *p* 16 theodochi *N*¹ theotochi *N*² theodoci *Mp* 18 in deum *M*
 19 tantus *N*¹, *om. M* 22 partis *M* 23 inextimabiliter *M* 25 ac] et
Mv 27 quia] qui *M* 28 dicissionem *M* sui fecit *ex* sufficit *N*
 30 aliquid *N* superueniret *M*

4 ex uirgine non fuisset. omnis enim iuxta apostolum, omnis
in Christo plenitudo diuinitatis inhabitat corporaliter,
non quia aliquando habitauerit et aliquando non habitauerit,
nec quia postea fuerit et ante non fuerit. alioquin ad illam
Pelagianae haereseos impietatem deuoluimur, ut dicamus ex 5
certo tempore habitantem in Christo deum tunc in eum super-
uenisse, quando ille uita et conuersatione id promeruerit, ut
5 in se uirtus diuinitatis habitaret. hominum ergo, hominum
sunt haec, non dei, ut, in quantum humana inbecillitas ualet,
deo se humilient, deo se subdant, dei se habitaculum faciant 10
et habere hospitem atque habitatorem deum fide et pietate
mereantur, quia, prout quis idoneus muneri dei fuerit, ita eum
diuina gratia muneratur, prout quis dignus putatur deo, ita
dei fruitur aduentu secundum illam domini promissionem: si
quis diligit me, sermonem meum seruabit, et ego et 15
pater meus ueniemus ad eum et mansionem apud
6 eum faciemus. longe autem alia de Christo res atque ratio
est, in quo omnis plenitudo diuinitatis habitat corpo-
raliter et qui ita diuinitatis plenitudinem in se habet, ut
cunctis de sua plenitudine largiatur, qui inhabitante in se 20
diuinitatis plenitudine ita ipse in singulis sanctorum habitat,
prout eos dignos suo putarit habitaculo, et ita omnibus de
plenitudine sua tribuit, ut ipse in plenitudine sua iugiter per-
seueret: qui utique, etiam cum in corpore suo in terra esset,
animabus tamen sanctorum omnium inerat, caelos, terras, mare, 25
onnum denique uniuersitatem infinitate potentiae suae ac maie-
statis implebat et ita totus in se ipso erat, ut eum tamen mundi
uniuersa non caperent, quia, quamlibet magna sint et ineffabilia
quae facta sunt, nulla tamen tam capacia et immensa sunt,
quae ipsum possint capere factorem. 30

1] Col. 2, 9. 14] Ioh. 14, 23. 18] Col. 2, 9.

2 habitat *Mv* 4 antea *M* 5 diuoluitur *p* 6 tum *Mv* 7 prome-
ruit *M* 10 se ante subdant *om. Nv* 11 ut habere *M* 12 muneri
scripsi: munere *codd. v* 14 domini illam *p* 19 quia ita *M* 29 ca-
patia *N* 30 possent *p*¹ capare *N ex corr.*

V. Iste ergo est de quo propheta dicit: quoniam in te
est deus, et non est praeter te deus. tu es enim deus
noster, et nesciebamus, deus Israhel saluator, qui in
terris utique postea uisus est, et cum hominibus con-
uersatus est. de quo etiam Dauid propheta ex persona ipsius
5 dicit: de uentre matris meae deus meus es tu, ostendens
utique quod numquam homo ille dominicus sine unitate dei
fuerit, in quo in ipso statim uirginis utero plenitudo diuinitatis
habitarit, sicut et alibi idem propheta ueritas, inquit, de
10 terra orta est et iustitia de caelo prospexit, ut intel-
legeremus scilicet prospiciente de caelis filio dei, id est ad-
ueniente ac descendente iustitia natam esse de carne uirginis non
phantasiam corporis, sed ueritatem. ipse est enim ueritas secun- 2
dum illud ipsius testimonium ueritatis: ego sum ueritas et
15 uita. ergo quia anterioribus libris ueritatem hanc, id est
dominum Iesum Christum natum ex uirgine deum probauimus,
nunc, ut libello abhinc proximo instituimus, eum, qui ex uir-
gine nasciturus esset, semper deum praenuntiatum esse doceam-
us. ait itaque Esaias propheta: quiescite ab homine,
20 cuius spiritus in naribus eius: quia in quo reputatus
est ipse? uel, ut uerius atque euidentius in Hebraeo est, quia
excelsus reputatus est ipse. pulchre autem dicens quie-
scite uerbo uim prohibentis inquietudinem persecutionis ex-
pressit. quiescite, inquit, ab homine, cuius spiritus in
25 naribus eius, quia excelsus reputatus est ipse. num- 3
quid non una eademque sententia et humani corporis sus-
ceptionem et dei locutus est ueritatem? quiescite, inquit,
ab homine, quia excelsus reputatus est ipse. nonne

1] Esai. 45, 14—15. 3] Baruch 3, 38. 6] Ps. 21, 11. 9] Ps. 84, 12.
14] Ioh. 14, 6. 19] Esai. 2, 22.

2 deus praeter te *Np* 3 isrl̄ *N* israel *Mp* 4 est *om.* *Np* 8 in
ante ipso *om.* *M* 9 habitaret *Mv* 10 intelligeremus *Mp* 11 de] e *Mv*
12 iustitiam *v* de *om.* *M*: e *v* 13 fantasiam *M* per fantasiam *p*
enim est *p* 17 libellum *M* ex] de *M* 19 ysaias *p* 21 uel ut . . .
22 est ipse *om.* *M* 21 haebraeo *N* qua *p* 22 pulchre *Mp* 23 persecu-
tionēs (*sic*) *N* 25 ipse est *Mv* 28 post homine *addunt Mv*: cuius spi-
ritus in naribus eius (in naribus *bis scriptum in M*): *om.* *Np* recte, nam
hic de Christo deo, infra de Christo homine disputatur

tibi, quaeso, palam alloqui persecutores domini uidetur, dicens: quiescite ab homine quem persequimini, quia hic homo deus est, et licet in humilitate humanae carnis appareat, in celsitudine tamen diuinae magnificentiae perseuerat? bene autem dicens propheta quiescite ab homine, cuius spiritus in 5 naribus eius certissima humani corporis significatione hominem demonstrauit, intrepide utique ac fiducialiter, utpote qui tam constanter ueritatem hominis assereret quam dei, quia haec fides uera est et catholica, credere dominum Iesum ita substantiam ueri corporis sicut ueritatem perfectae diuinitatis 10 4 habuisse. nisi forte in illo aliquid ambigendum putes, quia excelsum pro deo posuit: cum utique hic mos scripturae sacrae sit excelsum pro deo dicere, sicut illud prophetae: dedit uocem suam excelsus, et mota est terra, et: tu solus excelsus super omnem terram, Esaias quoque: quia 15 haec, inquit, dicit excelsus et sublimis, habitans aeternitatem: in quo manifeste intellegendum est, cum illic excelsum sine ulla adiectione dei posuerit, quod etiam hic deum in excelsi nomine nuncuparit. ergo quia euidenter per prophetam sermo diuinus dominum Iesum Christum et hominem 20 et deum praenuntiauit, uideamus an ueteribus testimoniis etiam nunc conueniant et concordent noua.

VI. Quod fuit, inquit, a principio, apostolus Iohannes, quod audiuius, quod uidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae palpauerunt de uerbo 25 uitae: et uita manifestata est, et uidimus, et testamur, et annuntiamus uobis uitam aeternam, quae erat apud patrem, et apparuit nobis. uides quemadmodum uetera recentibus roborentur et antiquam praenuntiationem nouae praedicationis confirmatio consequatur. Esaias dixit: 30

13] Ps. 45, 7. 14] Ps. 82, 19. 15] Esai. 57, 15. 23] I Ioh. 1, 1—2.

9 Iesum Christum *Mpv*: cf. *VI*, 23, 1. *VII*, 8, 1 15 isaias *p* qui
Mpv 16 inquit *om.* *Mv* 17 manifestum *N* intelligendum *Mp*
 19 propheta *N*¹ 22 concordant *N*¹ 23 inquit apostolus Ioannes, a
 principio *v*: sed cf. quae adnotauimus ad *Conl.* *XXIII*, 19, 2 28 quem-
 ammodum *N* 30 ysaïas *p*

quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius,
 quia excelsus reputatus est ipse, Iohannes autem quod
 fuit, inquit, a principio, quod audiuius, quod uidimus
 oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae
 5 palpauerunt. ille persequendum a Iudaeis hominem esse 2
 dixit, hic palpatum hominem humanis manibus praedicauit:
 ille eundem, quem hominem adnuntiauerat, deum excelsum
 esse praedixit, hic eum, quem palpatum ab hominibus esse
 docuit, deum in principio semper fuisse memorauit. ergo eui-
 10 dentissimum est quod ambo dominum Iesum Christum et
 hominem manifestarunt et deum, quia eundem postea ho-
 minem quem semper deum, ac per hoc hominem et deum,
 quia hominem ipsum deum. quod fuit ergo inquit a prin-
 cipio, quod audiuius, quod uidimus oculis nostris,
 15 quod perspeximus, et manus nostrae palpauerunt
 de uerbo uitae: et uita manifestata est, et uidimus,
 et testamur, et adnuntiamus uobis uitam aeternam,
 quae erat apud patrem, et apparuit nobis. uides quot 3
 indicii, quot modis, quam uariis, quam multiplicibus di-
 20 lectissimus ille ac deuinctissimus deo apostolus sacramentum
 diuinae incarnationis insinuet: iam primum quod eum, qui
 in principio semper fuerit, uisum in carne esse testatur:
 deinde ne id, quod auditum ac uisum dixerat, parum incre-
 dulis uideretur, palpatum quoque, id est tactum atque trac-
 25 tatum tam suis quam ceterorum manibus confirmauit, bene
 utique per manifestationem assumptae carnis opinionem Mar-
 cionitici ac Manichaei erroris excludens, ne qui phantasiam
 ab hominibus uisam crederet, cum palpatam corporis ueritatem
 a se apostolus praedicasset. deinde addidit uerbum uitae et 4
 30 uitam manifestam, hoc se uidisse, hoc adnuntiare, hoc pro-
 testari, simul scilicet et exsequens officium fidei et ingerens

1] Esai. 2, 22.

7 annunciarat *Mpv* 8 esse ante praedixit *om. M* 15 perspexi-
 mus *N* 18 et 19 quod *Np* quot modis quot indicii *M* 20 deuictis-
 simus (*add. m. 2*) *N* deuotissimus *a* 26 marchionitici *M* 27 mani-
 chei *NMp* qui *Np*: quis *N²Mv* cf. *I*, 6, 2 fantasiam *M* 31 exequens *Mp*

terrorem incredulitati, ut, cum ille utique protestaretur se
 praedicare, sibi imputaret periculum suum qui nolisset audire.
 annuntiamus, inquit, vobis uitam aeternam, quae erat
 apud patrem, et apparuit nobis: hoc, quod apud patrem
 semper fuit, hominibus apparuisse, hoc, quod in principio semper
 fuit, ab hominibus uisum esse, hoc, quod uerbum uitae sine
 5 exordio erat, palpatum humanis manibus esse docuit. uides
 quot modis, quam uariis, quam multiplicibus, quam indiuiduis,
 quam apertis ita sacramentum unitae cum deo carnis exposuit,
 ut nemo alterutrum dicere omnino possit, qui non utrumque
 memorarit. quod ipse quoque apostolus alibi euidentissime:
 Iesus enim, inquit, Christus heri et hodie, ipse et in
 6 saecula. hoc est illud utique quod superiore testimonio dixit:
 quod erat a principio, hoc manus nostrae palpauerunt:
 non quia palpari per se spiritus posset, sed quia uerbum sci-
 licet caro factum in homine quodammodo, cui unitum fuerat,
 15 palpabatur. et ideo idem Iesus heri et hodie, id est idem
 ante exordium mundi qui in carne, idem in praeterito qui in
 praesenti, idem quoque etiam in saecula, quia idem per omnia,
 qui ante omnia, et hoc totum dominus Iesus Christus. 20

VII. Et quomodo idem ante mundi ortum, qui nuper ortus?
 scilicet quia idem in homine nuper ortus, qui ante ortum
 omnium deus. et ideo Christus totum nominatur quod deus,
 quia tanta est Christi et dei unitas, ut nemo utique iam omnino
 possit uel Christum dicens non deum in Christi nomine dicere
 25 uel deum dicens non Christum in dei nomine nuncupare. ac
 sic unito sibi penitus per maiestatem sacrae natiuitatis utrius-
 que substantiae sacramento, quidquid erat, scilicet homo et
 2 deus, factum est totum deus. unde apostolus Paulus uidens

12] Hebr. 13, 8.

1 errorem *Mp*¹ 3 uobis inquit *Mv* 7 erat] fuit uel erat *p* docuit
 esse *pv* 8 quod *N*¹ 9 unitate *N*¹ 11 memorarit *M*: memo-
 raret *Npv* euidentissime declarauit *p* 13 quo *N*¹ superiori *p*
 14 a] in *M* 15 palpari x̄ps per se possit *M* spiritus per se *pv*
 16 cui] cum *p* 17 iesus christus *p* 23 nominatus *Np* 27 sic] si *p*
 28 quicquid *p*

reuelatis fidei oculis totum in Christo inexplicabilis maiestatis
 arcanum ita locutus est, inuitans ad referendam deo gratiam
 agnoscentes beneficia dei populos: gratias, inquit, agentes
 patri, qui dignos nos fecit in parte sortis sanctorum
 5 in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum
 et transtulit in regnum filii dilectionis suae, in quo
 habemus redemptionem, remissionem peccatorum:
 qui est imago dei inuisibilis, primogenitus uniuersae
 creaturae: quia in ipso condita sunt uniuersa in
 10 caelis et in terra, uisibilia et inuisibilia, siue throni,
 siue dominationes, siue potestates: omnia per ipsum
 et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et
 omnia in ipso constant. et ipse est caput corporis
 ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mor-
 15 tuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens: quia in
 ipso conplacuit omnem plenitudinem habitare, et per
 ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per
 sanguinem crucis eius, siue quae in caelis siue quae
 in terris sunt. numquid et hoc aliqua interpretationis ad- 3
 20 iectione indiget, cum tam copiose et euidenter expressum sit,
 ut in se non solum rerum fidem, sed etiam expositionis habeat
 claritatem? gratias enim agere nos patri iubet, magna utique
 causa agenda gratiae adiecta, quia dignos nos fecerit in por-
 25 tione sanctorum et ereptos de potestate tenebrarum transtulerit
 in regnum filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem,
 remissionem peccatorum, qui sit imago dei inuisibilis, primo-
 genitus uniuersae creaturae, quia in ipso ac per ipsum creata
 sint omnia, quorum utique sicut factor ipse, ita etiam guber-
 nator sit. et quid post haec? ipse est, inquit, caput cor-

3] Col. 1, 12-20.

1 explicabilis *p* 2 arcanum *NMp* 3 populus *N*¹ 4 patri *om.* *M*
 in parte] portione *Mv* 7 et remissionem *M* redemptionem per san-
 guinem ipsius, remissionem *v* 12 ipse est ante omnes et omnia *om.* *M*
 17 reconciliari *Np* in ipsum] et in ipso *M* pacificare *M* 20 tam]
 ita *Mv* 23 causae *N* fecit *Np* in *om.* *Mv* 24 transtulit *p*
 25 habeamus *v* 26 et remissionem *v* 28 sunt *M* ita *om.* *M*
 29 capud *p*

poris ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex
 4 mortuis. resurrectionem quasi generationem scriptura nominat,
 quia, sicut generatio uitam creet, ita resurrectio generet ad
 uitam. unde etiam resurrectio ipsa regeneratio nuncupatur
 secundum illud domini testimonium: amen dico uobis, quod 5
 uos, qui secuti estis me, in regeneratione, cum se-
 derit filius hominis in sede maiestatis suae, sedebitis
 et uos super sedes duodecim iudicantes duodecim
 tribus Israhel. ergo primogenitum ex mortuis eum dicit,
 quem superius inuisibilis dei filium atque imaginem praedicauit. 10
 quis autem imago inuisibilis dei nisi unigenitus, uerbum dei?
 et quomodo is resurrexisse ex mortuis dicitur, qui imago ac
 5 uerbum dei inuisibilis nominatur? et quid tamen adhuc additur?
 ut sit, inquit, in omnibus ipse primatum tenens, quia
 in ipso conplacuit omnem plenitudinem habitare, et 15
 per ipsum reconciliare omnia in ipsum, pacificans
 per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis siue
 quae in terra sunt. numquid indiget primatu uniuersorum
 creator omnium, aut primatu eorum quae a se facta sunt ipse
 qui fecit? aut numquid dici de uerbo potest, quod in eo, qui 20
 sit primogenitus ex mortuis, conplacuerit omnem plenitudinem
 habitare, qui utique unigenitus filius dei, uerbum dei ante
 uniuersarum rerum exordia, patrem inuisibilem in se habens
 ita prius omnem plenitudinem in se habuit, ut esset ipse
 6 omnium plenitudo? et quid postremo? omnia, inquit, paci- 25
 ficans per sanguinem crucis eius, siue quae in caelis
 sunt siue quae in terris. manifestauit utique apertissime
 de quo diceret, quem primogenitum ex mortuis nominasset.
 numquid enim per uerbi aut spiritus sanguinem reconciliata
 ac pacificata sunt omnia? non utique. neque enim in naturam 30

3 uita *N*¹ ad uitam *M* creat *pv* generat *pv* 4 generatio *M*
 9 isrl[†] *N* israhel *Mp* 10 inuisibilis *M*: inuisibilem *Npv* 12 et *om.* *M*
 dicitur *M* ac] aut *M* 13 addetur *M* 14 in omnibus *om.* *Mv*
 16 reconciliari *p* omnia et in ipso pacificare *M* 17 caelis sunt siue *M*
 18 primatū *M* 19 primatum *N*¹*M* principatu *p* 20 quod] ut *M*
 21 ex mortuis . . . 22 unigenitus *om.* *p* 22 dei et uerbum *M* 23 uni-
 uersa *Mpv* 25 omnia|nia *N* 27 terra *Mv*

cadere impassibilem res ulla potuit passionis aut fundi sanguis
 ualuit nisi hominis aut mori alter quam homo: et tamen idem,
 qui in sequentibus mortuus dicitur, idem superius imago dei
 inuisibilis praedicatur. quomodo ergo hoc? scilicet quia id
 5 omni modo ab apostolis cautum est, ne aliqua uideretur in
 Christo esse diuisio et unitus in filio hominis filius dei in-
 ciperet per erraticas interpretationes duas habere personas, ac
 per prauas atque impias opiniones, qui esset scilicet in se unus,
 duplex fieret in nobis. et ideo pulchre ac mirabiliter ab ipso 7
 10 unigenito filio dei usque ad unitum filio dei filium hominis
 praedicatio apostolica descendit, ut, sicut ipse rerum ordo, ita
 etiam doctrinae sermo decurreret, ita cuncta inseparabili co-
 nexione et quasi quodam ponte continuans, ut sine ulla penitus
 diuisione et interuallo eum, quem in principio mundi legeres,
 15 in fine temporis inuenires, neque ulla omnino distractione
 impiae discissionis admissa unum in carne atque in spiritu
 filium dei crederes, cum ita apostolicum magisterium deum
 pariter atque hominem per sacramentum corporeae natiuitatis
 unisset, ut eundem tibi reconciliantem in cruce omnia demon-
 20 straret, quem ante exordium mundi imaginem dei inuisibilis
 praedicasset.

VIII. Quod quidem quamuis apostoli dictum sit, tamen doc-
 trina domini est. idem enim hoc in apostolo ad Christianos,
 qui consimile illud in euangelio ad Iudaeos per se locutus est
 25 dicens: nunc autem quaeritis me interficere hominem,
 qui ueritatem uobis locutus sum, quam audiui a deo.
 neque enim ego a me ipso ueni, sed ille me misit, et
 deum utique se et hominem indicans: hominem in hoc quod
 hominem esse se praedicat, deum in hoc quod se missum esse

25] Ioh. 8, 40 et 42.

2 aliter *p* 3 idem in superioribus *M* 5 ab *om. M* 9 pulchre *p*
 10 filium dei filio hominis *M* 12 connexionem *M* 13 quondam *N*¹
 poenitus *N* 15 fini *N*¹ ullo *p*¹ 16 discissionis *Nv*: cf. III, 7, 2. V, 4, 3
 ammissa *N*¹ atque alium in *Mv* 18 natiuitatis *p* 22 quamuis *om. M*
 24 per se locutus] plocutus *M* 27 ego *om. p* ipso *om. M* uenio *M*
 28 esse indicans *Mv* hominem in hoc quod *om. M* 29 se ante prae-
 dicat *om. M* praedicabat *p* se post quod *om. M* missum se *v*

- 2 confirmat. apud eum enim necesse est fuerit a quo uenerat, et ab eo uenerat a quo se missum esse dicebat. unde etiam illud fuit quod dicentibus ad se Iudaeis: quinquaginta annos nondum habes, et Abraham uidisti? conuenientissima aeternitatis ac maiestatis suae uoce respondit dicens: amen, amen dico uobis, priusquam Abraham fieret, ego sum. quaero ergo, cuius dictum hoc uelis esse? Christi utique absque dubio. et quomodo, qui natus recenti tempore fuerat, ante Abraham se esse dicebat? per illud scilicet cui unitus erat penitus uerbum dei, ut intellexerent omnes quanta esset Christi ac dei unitas, cum, quidquid deus in Christo diceret, 10
- * 3 totum iam uniti diuinitas uindicaret. bene autem conscius aeternitatis suae illa in corpore tunc Iudaeis uoce respondit, qua quondam Moysi locutus fuerat in spiritu. hic enim ait: priusquam Abraham fieret, ego sum, Moysi autem: ego sum qui sum. admirabili utique diuinae naturae aeternitatem sermonis magnificentia praedicauit, quia nihil de deo tam conueniens dici potest quam ut semper esse dicatur, quia esse nec praeteriti initium nec futuri terminum habet. et ideo apertissime hoc de aeterni dei natura dicitur quod aeternitati 20
- 4 optime coaptatur. quae quidem ipse dominus Iesus Christus, cum de Abraham diceret, diuersitate sermonis ostendit dicens: priusquam Abraham fieret, ego sum. de Abraham dixit priusquam fieret, de se autem ego sum, scilicet quia fieri temporalitatis est, esse aeternitatis. et ideo illud 'factum' 25 humanae tribuit breuitati, illud autem 'sum' naturae suae. et haec omnia Christus utique, qui per sacramentum uniti hominis ac dei in illo, qui semper fuerat, iam se fuisse dicebat.

3] l. c. 57. 5] l. c. 58. 15] Ex. 3, 14.

1 est semper fuerit *Mp* (non *a*) 2 se *om.* *N*¹ 4 abraam *p*, item *infra passim* 5 aeternitatis *M* 6 amen *om.* *M* 10 intellexerent *Mp* 11 quicquid *p* 12 uniti diuinitas *scripsi*: unitati unitas *N*¹*p* uniti unitas *N*²*a* uendicaret *p* iam sibi diuinitatis unitas uendicaret *Mv*: cf. I, 2, 5 13 in uoce *p* 14 quia *p* condam *M* mosi *N* 15 habraham *N* 16 ammirabili *N* 17 qui *M* 19 preteritis *p* 20 hoc apertissime hoc *N* 25 temporalis *N* temporalitatis est fieri *Mv* esse] et esse *M* factum esse *Mv*

VIII. Quod apostolus quoque cum dilucidare ac manifestare omnibus cuperet, ita locutus est: quoniam Iesus populum de terra Aegypti saluans secundo eos, qui non crediderunt, perdidit. sed et alibi neque temptemus, inquit, 5 Christum, sicut quidam illorum temptauerunt et a serpentibus perierunt. eximius quoque apostolorum Petrus et nunc quid temptatis, inquit, deum, inponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus? sed per gratiam domini 10 nostri Iesu Christi credimus saluari quemadmodum et illi. liberatum ab Aegypto dei populum et per ingentes 2 aquarum uias siccis pedibus abductum ac per uastas heremi solitudines conseruatum non nisi a solo deo sine dubio nouimus secundum illud: dominus solus ducebat eos, et non erat 15 cum eis deus alienus. et quomodo apostolus tot et tam euidentibus testimoniis et ab Iesu liberatum ex Aegypto populum Iudaeorum et Christum a Iudaeis tunc in deserto temptatum praedicat dicens: neque temptemus Christum, sicut quidam illorum temptauerunt et a serpentibus perie- 20 runt? omnes quoque sanctos, qui uixerunt sub lege ueteris testamenti, beatus apostolus Petrus per gratiam domini nostri Iesu Christi praedicat esse saluatos. exi atque effuge hinc, si 3 potes, tu, quisquis ille es, qui rabido ac blasphemio spiritu furens nihil interesse admodum inter Adam et Christum putas, 25 et qui eum etiam post partum uirginis deum denegas, ostende penitus quemadmodum etiam ante ortum corporis deum non fuisse conuincas. ecce enim apostolus clamat populum de terra Aegypti ab Iesu esse saluatum, in deserto ab infidelibus Christum esse temptatum, patres quoque nostros, id est patri-

2] Ep. Iudae 5. 4] I Cor. 10, 9. 7] Act. 15, 10—11.
14] Deut. 32, 12. 18] I Cor. 10, 9.

2 hominibus *M* 3 egipti *p* 11 illi] ipsi *M* egipto *p* 12 uastam *M* 13 solitudinem *M* solo absque dubio deo *Mv* 14 deducebat *M* 16 ex] ab *Mv* egipto *p* 17 Christum a] a decem milibus *M* tum *M* temptatum *om. N* 23 ac] atque *M* 24 inter se ammodum *N* 25 denegasse *N* 28 egipti *p* per iesum *M* deserto et ab *p*

archas atque prophetas per gratiam domini nostri Iesu Christi
saluatos. negato haec, si potes. nec mirabor si feceris, ut
neges quae omnes legimus, qui quae omnes credimus denegasti.
4 intellege ergo tandem quia iam tunc et ex Aegypto populum
in deo Christus eduxit et in deo Christus a populo temptatore 5
temptatus est et omnes iustos Christus in deo gratiae suae
liberalitate saluauit, quia per sacramenti unitatem ita et deus
in Christum et Christus in deum transiit, ut et quidquid deus
fecit Christus id perfecisse, et quod postea Christus pertulit
deus id pertulisse dicatur. et ideo dicens propheta non erit 10
in te deus recens nec adorabis deum alienum hoc sensu
et hoc spiritu praedicabat, quo apostolus Christum eductorem
ex Aegypto Israheliticae plebis esse dicebat, ut eum utique
qui ex uirgine natus est hominem semper per sacramenti uni-
tatem in deo fuisse sentiret. alioquin, nisi ita creditur, aut 15
omnino cum haereticis Christus non deus aut certe contra
5 prophetam recens deus esse creditur. sed absit hoc a catholica
dei plebe, ut aut a prophetia dissentire aut cum haereticis
sentire uideatur et in maledictum forsitan illud populus bene-
dictionis incurrat, ut spem suam in homine posuisse dicatur. 20
qui enim dominum Iesum Christum solitarium hominem natum
asserit, dupliciter maledictioni obnoxius sit necesse est, siue in
eum credat siue non credat. si enim credit, maledictus qui
spem suam ponit in homine: si autem non credit, male-
dictus utique nihilominus, quia, licet in hominem non crediderit, 25
deum tamen penitus denegarit.

X. Hoc enim illud est quod reuelante sibi domino ille caris-
simus dei Iohannes praeuidens id de eo ipso locutus est qui

10] Ps. 80, 10. 23] Hierem. 17, 5.

2 negato *p*: nega tu *NMv* cf. *IIII*, 6, 4 *adnot.* 3 qui quae] quicq; *M*
4 intellige *Mp* et *om.* *p* egipto *p* 5 christos (*ante a*) *M* 7 natiui-
tatem *p* 8 transiuit *M* quicquid *p* 11 sensum *N*¹ hoc sensu haec
et hoc *M* 12 quod *NM* 13 egipto *p* israheliticae *Mp* 14 homine *N*¹
16 contra] iuxta *M* 18 aut a (*a add. m. 2*) prophetia *N* et (*prophēcia*)
p: aut prophetaci *M* aut a propheta *v* 20 hominē *N* 21 dñm nñm *p*
22 dupliciter *p* 23 maledictus est *p* qui spem . . . 24 maledictus
om. *M* 24 credat *p*¹ 25 nichil minus *M* homine *M* 26 denegauit *v*
27 clarissimus *N* 28 de deo *p*¹ ipse *M*

in se loquebatur. omnis, inquit, spiritus qui confitetur Iesum in carne uenisse, ex deo est: et omnis, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi, quod audistis quia uenit, et nunc iam in mundo est.

5 o admirabilem dei singularemque pietatem, qui uelut cautissimus ac providentissimus medicus uenturos quandoque in ecclesiam suam morbos ante praedixit, et cum praenuntiaret infirmitatem, dedit ex ipsa praenuntiatione medicinam, ut omnes scilicet agnoscentes languorem ingruentem procul iam atque

10 longe uitare inciperent quae imminere didicissent. et ideo 2 sanctus Iohannes omnis, inquit, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi. agnoscisne eum, haeretice, agnoscis iam de te palam et signanter ista dixisse? nemo enim ita soluit Iesum quam qui non confitetur deum. cum enim in

15 hoc omnis ecclesiae fides et omnis cultus sit, Iesum deum uerum fateri, quis magis uenerationem eius et cultum soluere potuit quam qui totum in eo quod omnes colimus denegauit? caueas ergo, obsecro, caueas ne quis etiam te antichristum dicere queat. conuiciari me aut maledicere putas? non meum

20 est quod loquor. ecce euangelista dicit: omnis, qui soluit Iesum, ex deo non est: et hoc est antichristi. si non 3 soluis Iesum et deum non negas, antichristum te nullus dicere potest: si autem negas, quid accusas quod antichristum te quisquam esse dicat? tu hoc de te, tu, inquam, dum negas,

25 ipse dixisti. uis scire hoc uerum esse? dic mihi, Iesum cum ex uirgine nasceretur quid uelis, hominem fuisse an deum? si deum tantum, soluis utique Iesum, qui in eo hominem unitum deo fuisse denegas: si autem hominem, soluis utique

1] I Ioh. 4, 2—3.

2 et] t *M* 3 hic est antichristus *Mp* 4 quod] quem *p* 5 am-
 mirabilem *N* 6 ac] aut *M* prudentissimus *v* 7 ecclesia sua *M*
 9 languorem *Mp* 12 hic est antichristus *p* hereticae *N* 13 iam *om.* *N*
 designanter *Mv* dixisset *N*¹ 15 ecclesiae *N* 18 antieristum *p*
 19 conuiciari *N* conuinciari *M* 20 locor *M* 21 hic est antichristus
 (antieristus *p*) *Mpv* non *post* si *eras. in* *N* 22 non *om.* *N* 23 anti-
 cristum *p* quisquam te *M* 24 inquam *N* 27 soluisti *M* in eo]
 nec *N* 28 deneges *Mv*: cf. *II*, 5, 2 *fin.* soluisti *M*

nihilominus, qui solum tantummodo, ut facis, hominem natum
 4 esse blasphemus. nisi forte existimas quod non soluas Iesum,
 qui fuisse eum deum negas, qui solueres utique etiam si natum
 cum deo hominem non negares. sed exemplis forsitan hoc mani-
 festius uelis fieri. accipe de utroque. Manichaeus extra eccle- 5
 siam est, quia Iesum deum tantum fuisse asserit, Hebion, quia
 hominem. uterque enim Iesum negauit ac soluit, alter solum
 dicendo hominem, alter tantummodo solum deum, quia, licet
 diuersa dixerint, par tamen est ipsius diuersitatis impietas.
 nisi quod, si ulla inter malorum magnitudinem potest esse 10
 discretio, iniuriosior blasphemia tua est quae solum hominem
 asserit quam illa quae solum deum, quia, licet utrumque
 malum sit, contumeliosius tamen est diuina domino quam
 5 humana rapuisse. fides ergo haec tantum catholica, haec
 tantum uera est, dominum Iesum Christum, sicut deum ita 15
 et hominem, et sicut hominem ita et deum credere. omnis
 enim, qui soluit Iesum, ex deo non est. soluere autem
 hoc est, quod unitum est in Iesu uelle rumpere et quod indi-
 uiduum separare. quid autem in Iesu unitum et indiuiduum?
 homo utique et deus. ergo ille Iesum soluit, qui haec sepa- 20
 rarit atque diruperit. [alioquin si non dirumpit ac separat,
 ergo nec soluit. si autem separat atque dirumpit, ille utique
 soluit qui separat atque dirumpit.]

XI. Et ideo omni homini in hanc blasphemiam atque in-
 saniam prorumpenti ipse pro se in euangelio dominus Iesus 25
 illud quod ad Phariseos locutus est clamat ac protestatur:
 quod deus coniunxit, homo non separet. quod licet illic,

27] Matth. 19, 6.

1 facias *Np* 2 extimes *M* 3 fuisse deum in eo denegas *M* 4 non
 negares] denegares *Mv* 5 manicheus *Mp* ecclesia *N*¹ 6 qui Iesum *Mv*
 ebion *M* 12 utrum *M* 15 tanta uera *p* 16 et ante hominem *om. N*
 18 iesum *NM* 19 iesum *M* 20 haec] ergo ^{haec} *N* separat atque dirum-
 pit *M* 21 diruperit *N* dirumperit *p* 23 qui separat atque dirum-
 pit *om. Npv* uerba alioquin . . . dirumpit *uncis inclusi* 24 hac blas-
 phemia atque insania *M* 25 pro se *om. M* Iesus] dicit *p*¹ 26 quod
 phariseis *M* 27 illis *Np* licet hic ubi dictum est a dño *M*

ubi a deo dictum est, ad causam aliam responsum esse uideatur,
tamen profunditas dei, quae non magis de carnalibus quam de
spiritualibus loquebatur, cum de illo hoc tum magis de hoc
uoluit intellegi, quia credentibus tunc Iudaeis id quod tu dicis,
5 hominem tantummodo Iesum sine deo esse, cum de societate
coniugii dominus interrogaretur, non de eo tantum, sed etiam
de hoc edocuit et de minoribus consultus etiam de altioribus
maioribusque respondit dicens: quod deus coniunxit, homo
non separet, hoc est: nolite id separare quod in me deus
10 iunxit: non separet humana impietas quod in me uniuert diuina
maiestas. uis autem plenius scire hoc ita esse? audi apostolum 2
de his ipsis de quibus tunc saluator docuit disserentem, qui
utique, utpote magister a deo missus, ut capere tunc audi-
torum inbecillitas poterat, ea ipsa quae deus in mysterio prae-
15 dicarat exposuit. cum enim de carnali coniugio, unde interrogatus
in euangelio saluator fuerat, disputaret, replicauit ea ipsa quibus
ille usus tunc fuerat legis ueteris testimonia, scilicet ut intel-
legeretur, quod eandem rem exponeret qui isdem testimoniis
uteretur. adiciens praeterea, ne deesse causae aliquid uideretur,
20 etiam carnale coniugium, mulieris quoque ac uiri nomen, quos
ad mutuū cohortabatur affectum, ita posuit: uiri, diligite
uxores uestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam, et
iterum: ita et uiri debent diligere uxores suas ut cor-
pora sua. qui uxorem suam diligit, se ipsum diligit.
25 nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed
nutrit et fouet eam, sicut et Christus ecclesiam, quia
membra sumus corporis eius. uides quemadmodum Christi 3
atque ecclesiae nomina uiri ac mulieris nominibus adiungens

21] Eph. 5, 25. 23] l. c. 28—30.

3 spūalibus *M* tum] totum *M* de ante hoc *om.* *M* 4 intelligi *Mp*
quia] qua *N* 7 alterioribus (*sic!*) *N* ulterioribus *p* 11 magestas *p(M)*
14 ministerio *N* misterio *Mp* 16 saluator] dñs *M* 17 intellig. *M*
intelligetur *p* 18 e+andem (*x eras.*) *N* hisdem *p* 21 mutuū]
mutu *N*¹ tuum *M* adhortabatur *Mv* effectum *Np* 23 ita] ta *in*
initio uersus M 25 unquam *om.* *Np* 26 et ante Christus *om.* *M*
27 membra *p* 28 mulieres *N*¹

omnes a carnali audientia ad spiritalem intellegentiam traxit. cum enim omnia ista dixisset, subdidit ea quibus in euangelio dominus usus fuerat testimonia, dicens: propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem, et adiungetur ad uxorem suam, et erunt duo in carne una. et quid post haec quasi cum magna clamoris protestatione subiecit? sacramentum, inquit, hoc magnum est. remouit utique de hoc omnino et amputauit carnalem intellectum, ubi sacramentum penitus dixit esse diuinum. et quid tamen post ista subdidit? ego autem dico, inquit, in Christo et in ec-
 4 clesia. cum dixisset sacramentum hoc magnum est, non dixit 'haec est expositio sacramenti', sed quid? ego autem dico, in Christo et in ecclesia. hoc est dicere: illud quidem magnum est sacramentum, sed ego dico in Christo et in ecclesia, hoc est, ut, quia capere illud ad praesens forsitan
 15 omnes non queunt, uel hoc capiant, quod tamen ab illo non discrepat nec diuersum est, quia utrumque de Christo est. sed quia profundiora illa non capiunt, haec saltem faciliora cognoscant, ut, cum promptiorem intellectum coeperint capere, ad altiorem ualeant peruenire, et planioris nunc rei adipiscentia
 20 sit postea profundioris uia.

XII. Quod ergo magnum illud est sacramentum quod sub uiri atque uxoris nomine designatur? apostolum ipsum interrogemus, qui ad docendam eandem rem alibi uerbis rei ipsius usus est dicens: et manifeste magnum est pietatis sacra-
 25 mentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, praedicatum est gentibus, creditum est in mundo, adsumptum est in gloria. quod ergo magnum illud est sacramentum quod

3] l. c. 31. 7] l. c. 32. 10] l. c. 25] I Tim. 3, 16.

1 omnē carnalem audientiā *M* spūalem *M* intelligenciam *M*
 2 subdit *N* 5 ad om. *N* uxor sua *N* per rasuram quidem *N*²_{av}
 7 inquit *M* 10 inquit dico *M* 12 haec est] hoc *M* 14 sed et
 ego *M* 15 qui *M* 16 capiunt *N*¹ 18 saltem *p* 19 ut] et *N*
 cum] eum *M* caeperint *N* 20 altiorē *N* 21 ad profundioris
 uiam *M* 24 docendum *M* eādem *p* 29 est om. *N* est illud *v*
 est ergo magnum illud *p*: cf. *supra* u. 22 et *infra* pag. 322, 1

manifestatum est in carne? deus scilicet natus e carne, deus
uisus in corpore, qui utique, sicut palam est manifestatus in
carne, ita palam est adsumptus in gloria. hoc ergo magnum 2
est sacramentum de quo ipse ait: propter hoc relinquet
5 homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori
suae, et erunt duo in carne una. qui fuerunt duo in carne
una? deus scilicet atque anima. in una enim ea quae unita
est deo carne hominis deus est atque anima secundum illud
ipsius domini: nemo potest a me tollere animam meam,
10 sed ego pono eam a me ipso. potestatem habeo
ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi
eam. tria ergo nunc in hoc uides, deum, carnem et animam: 3
deus est qui loquitur, caro in qua loquitur, anima de qua
loquitur. propterea ergo homo ille de quo propheta dicit:
15 frater non redimit, redimet homo, qui ut dictum est
ascendit ubi erat prius et de quo legimus: nemo ascendit
in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis
qui est in caelo, propter hoc, inquam, reliquit patrem suum
et matrem, id est deum ex quo natus est et Hierusalem illam,
20 quae est mater omnium nostrum, et adhaesit humanae carni
quasi uxori suae. et ideo de patre expresse dixit relinquet 4
homo patrem suum, de matre autem non dixit 'suam', sed
tantummodo matrem posuit, quia non tam ipsius erat mater
quam uniuersorum credentium, id est omnium nostrum. et
25 adiunctus est uxori suae, quia, sicut uir et mulier unum corpus
sunt, ita maiestas diuinitatis et caro hominis uniuntur, et facti
sunt duo, id est deus atque anima, in carne una, quia, sicut
caro illa habitatorem habuit in se deum, ita animam quoque

4] Eph. 5, 31. 9] Ioh. 10, 18. 15] Ps. 48, 8. 16] Ioh. 6, 63
et 3, 13.

1 natus est *p* natus est e *M* 2 in] e *N*¹ quia *M* 4 pro-
pterea *Mv* 6 qui . . . carne una *om.* *M* fuerunt ergo duo *v* 8 deo
est *M* 9 tollere a me *M* 11 et] atque *p* potestatem habeo
om. *Np* 12 et *om.* *Mv* 15 non redimet *M* non redemit *p*
17 descendit de caelo *N* 18 relinquet *Nv* homo patrem *Mv* 19 ihe-
rusalem *M* ierlm *p* 20 nostrorum *M*: *om.* *Np* 21 expressit dicens *p*
24 nostrorum *M* 27 atque] et *p* 28 anima *M*

5 in se cohabitantem deo. hoc ergo magnum illud est sacramentum ad quod inquirendum nos admiratio apostoli uocat et adhortatio diuinitatis inuitat, non alienum utique etiam a Christo et ab ecclesia, ut ipse ait: ego autem dico in Christo et in ecclesia, quia et caro ecclesiae caro Christi est et in carne Christi deus est atque anima, ac sic idem in Christo quod in ecclesia, quia sacramentum quod in carne Christi creditur etiam fide in ecclesia continetur. 5

XIII. Hoc ergo sacramentum, quod et manifestatum est in carne et apparuit in mundo et gentibus praedicatur, multi sanctorum ueterum, sicut praeuidebant in spiritu, ita uidere etiam in carne uoluerunt. amen enim inquit dominus dico uobis, quia multi prophetae et iusti cupierunt uidere quae uos uidetis, et non uiderunt, et audire quae auditis, et non audierunt. et ideo Esaias propheta utinam, inquit, domine, disrumperes caelos et descenderes, sed et Dauid: domine, inclina caelos et descende, Moyses quoque ostende, inquit, mihi te ipsum, ut manifeste 2 uideam te. nemo admodum propius quam Moyses legem capiens ad loquentem de nubibus deum atque ad ipsam admodum praesentiam maiestatis accessit. et quomodo, cum nemo propiora quam ille de deo cerneret, adhuc manifestiora poscebat dicens: ostende mihi te ipsum, ut manifeste uideam te? scilicet quia hoc ille fieri precabatur quod isdem admodum uerbis apostolus factum esse dicebat, id est ut palam dominus manifestaretur in carne, palam appareret in mundo, palam assumeretur in gloria, et omnia oculis tandem carnalibus sancti cernerent quae spiritualibus praeuidebant. 25

4] Eph. 5, 32. 12] Matth. 13, 17. 15] Esai. 64, 1. 17] Ps. 143, 5. 18] Ex. 33, 13 (LXX).

1 deum *M* est illud *Mv* 2 ad *om.* *M* ammiratio *N* 5 et ante ecclesiae *eras. in N* ecclesiae caro *p* 6 si *N*¹ ac sic . . . 8 continetur *om.* *M* 9 ergo] enim *M* et *om.* *M* 10 multis *M* 12 dominus *om.* *N* 14 audietis *p*¹ 15 ysaias *p* 17 caelos tuos *M* 18 ostendit *M* mihi inquit *p* 19 ammodum proprius *N* 20 accipiens *M* cupiens *p*¹ de] e *Mv* aq; *M* ammodum *N* 22 propiora *p* manifestaciora *M* 23 manifeste ut *M fort. recte* 25 ammodum *N* 26 in ante mundo *om. Nav* 27 gloriam *M* 28 spūalibus *M*

XIII. Alioquin si, ut haereticus ait, deus futurus in domino Iesu Christo erat uelut in statua et in organo, id est ut habitaret tantum quasi in homine et loqueretur quasi per hominem, non ut ipse esset qui habitaret atque ex se et suo corpore
 5 loqueretur deus, iam utique sic et habitarat in sanctis et locutus fuerat e sanctis, in his quoque ipsis quos supra dixi, qui aduentum ipsius precabantur, sic erat ac loquebatur. et 2
 quid necesse erat ut hoc omnes poscerent quod habebant, si hoc petebant quod iam acceperant? aut quid uidere oculis cu-
 10 perent quod corde retinebant, praesertim cum plus sit eandem rem habere quempiam intra se quam uidere extra se? aut si sic habitaturus erat in Christo deus sicut in sanctis omnibus, cur magis Christum uidere sancti omnes cuperent quam se ipsos? et si eandem rem uisuri in domino Iesu erant quam
 15 in se habebant, cur non plus multo arbitrarentur eandem rem in se habere quam in altero uidere? sed erras, infelix furor, 3
 non intellegens, ut apostolus ait, et quae loquaris et de quibus adfirmes. omnes enim prophetae et sancti portionem quandam diuini spiritus, prout capere poterant, a deo accepe-
 20 runt, in Christo autem omnis plenitudo diuinitatis habitauit atque habitat corporaliter. et ideo longe de eius plenitudine omnes sunt, ex cuius plenitudine aliquid accipiunt: quorum adimpletio Christi munus est, quia uacui utique omnes erant, nisi ipse esset omnium plenitudo.

25 XV. Hoc ergo sancti omnes optabant, hoc precabantur, hoc sic uidere oculis desiderabant sicut animo ac mente sapiebant. et ideo Esaias propheta utinam, inquit, disrumperes caelos et descenderes. sed et Abbauch, idem adnuntians quod ille optans, dum adpropiant, inquit, anni, ostenderis,
 30 in aduentu temporum demonstraberis. deus de Thae-

17] I Tim. 1, 7. 20] Col. 2, 9. 27] Esai. 64, 1. 29] Habac. 3, 2—3 (LXX).

1 sicut *M* 4 ipsi *M* et ex suo *Mv* 6 e *om. M* ipsius *p* quos] quo *N* 10 cum] quod *M* 15 quur *N* multo non plus *p* 17 intelli- gens *Mp* loqueris *M* 18 et omnes sancti *Mv* 23 est *p*: *om. NMv* 25 obtabant *M* 26 sic] si *M* 27 ysaias *Mp* 28 abacuc *Mp* 29 optat *M* inquit *N* ostenderitis *p*¹ 30 aduentū *M* theman *NM²p* thaman *M*¹

man (siue illud: deus ab austro) ueniet. David quoque: deus manifeste ueniet, et iterum: qui sedes super Cherubin, appare. alii aduentum eius quem mundo prae-
 2 stitit annuntiabant, alii postulabant. nonnulli specie dispari,
 sed omnes affectu pari, intellegentes utique aliquatenus quan- 5
 tam rem precarentur, ut deus in deo habitans, in forma dei
 ac sinu permanens, semet ipsum exinaniret formam serui ac-
 cipiens seque usque ad suscipiendas omnes passionum acerbi-
 tates contumeliasque submitteret, subiret poenam pro beneficiis
 et, quod intolerabilissimum et indignissimum est, ab his ipsis 10
 mortem exciperet pro quibus ipse moreretur, intellegentes ergo
 hoc aliquatenus sancti omnes, aliquatenus, inquam, intellegentes,
 quia quantum sit nemo intellegit, consona omnes aduentum
 dei uoce et quasi concentu mutuo postulabant, scientes utique
 in hoc spem omnium consistere, in hoc salutem omnium con- 15
 tineri, quia nullus soluere uinctos posset nisi immunis a uin-
 3 culis, nullus eximere peccatores nisi peccato carens. nemo
 enim liberare aliqua re quemquam potest, nisi ea re ipse liber
 sit qua a se alius liberatur. et ideo cum in omnes mors per-
 transisset, omnes uita indigebant, ut in Adam scilicet morientes 20
 in Christo uiuerent, quia, quamuis multi sancti, multi electi ac
 familiares admodum deo fuerint, nulli tamen potuerunt per se
 penitus esse salui, nisi fuissent aduentu domini et redemptione
 saluati.

2] Ps. 49, 3 et 79, 2.

3 appare] manifestare *M* 5 sed omnes affectu pari *om.* *N* omnes
om. v 6 in forma . . . 7 permanens *om.* *M* 7 acciperet et se usque
Mv 8 acerbitates *N*¹ 9 submitteret *N* 10 intollerab. *M* dignis-
 simum *N*¹ est et indignissimum *Mv* ab is *N* a uiris *M* 12 ali-
 quantenus inquam *N* intellegentes *Mp* 13 intelligit *Mp* 14 con-
 centum *N*¹ 16 solueret *p*¹ possit *Mv* 18 quenquam *M* 19 per-
 transisset *M* 20 uitā *M* 21 ac . . . 22 fuerint *om.* *M* 22 ammodum *N*
 fuerunt *v* 23 aduentū *N* ab aduentu *M* 24 saluati. Explicit de in-
 carnatione xpi contra nestorium liber quintus *N* Explicit liber quintus *Mp*
 Incipit liber sextus *NMp*

LIBER SEXTUS.

I. Legimus in euangelio appositis iubente domino quinque panibus innumeram dei plebem esse satiatam, et quomodo id tamen factum sit, nec enarrare sermo nec colligere aestimatio
 5 nec concipere sensus potest. tanta et tam incomprehensibilis diuinae uis potestatis est, ut, cum habeamus in nobis facti ipsius conscientiam, impossibile tamen nobis sit facti scire rationem. iam primum enim quis comprehendere queat quomodo tam exiguus panum numerus non dicam ad esum ac
 10 saturitatem, sed etiam ad diuisionem ipsam appositionemque suffecerit, cum plura multo milia hominum fuerint quam panes ipsi, plura paene conuiuia quam de tot panibus fragmenta esse possunt? nata est ergo ex uerbo domini rerum copia, creuit 2
 in actu opus, et cum parum esset quod uidebatur, factum est
 15 inaestimabile quod dabatur. nullus ergo hic coniecturae, nullus humanae aestimationi est aut rationi locus. solum est quod in tali re fidelium ac sapientium mentibus scire liceat, ut, quamlibet magna sint quae a deo fiunt atque inaestimabilia, etiamsi ea sensu ipso non capiant, impossibilia tamen deo nulla esse
 20 cognoscant. sed de his tamen tam ineffabilibus diuinae uirtutis actibus, quod rectissime ineffabilibus sacri ortus miraculis coaptatur, quia ita res poscit, plenius postea.

II. Interim quia quinque panum fecimus mentionem, non incongrue, ut reor, quinque eos libris quos iam euoluimus con-
 25 paramus: sicut enim numero pares sunt, sic specie non dissimiles. nam cum illi hordiacii fuerint, et hi, quantum ad ingenium nostrum pertinet, hordiacii dici possunt, quamuis

3 saturatam *Mv* 4 sermone nec aestimatione colligere *M* 5 nec concipere *om. M* 7 impossibilem *N¹* nobis *om. Np* 9 hesum *NM*
 11 sufficerit *N* sufficeret *M* multum *M* 12 penae *N* fragmenta *M*
 13 possint *M* 15 inextimabile *M* 16 extimationi *M* estimationis *p¹*
 17 sapientum *p* 18 inextimabilia *M* 19 sensum *N* ipso *p*: ipsa *NM*
 20 set *p* tam *om. p* 24 eos] hos *M* 25 sicut . . . sic *av*: si . . . si *N¹Mp*
 sic . . . sic *N²* speciae *N* 26 illis *N^{2a}* ordeacii *Mp*
 fuerint . . . 27 hordiacii *om. Npa* 27 ordeacii *M*

testimoniis sacris locupletati despicabilibus inuolueris salutiferas
 opes contegant, etiam in hoc scilicet ab illis non discrepantes,
 quia, sicut illi, cum essent pauperes specie, facti sunt diuites
 benedictione, ita hi quoque, cum ingenio nostro uiles sint,
 sunt tamen sacra admixtione pretiosi, et cum praeferant in se
 ex sermone nostro hordei uilitatem, habent tamen intrinsecus
 2 ex dominicis testimoniis panis uiui saporem. superest ut ad
 exemplum illorum per diuini muneris gratiam innumeris ex
 se milibus salutiferos cibos praebeant, et sicut illi corporalem
 dederunt edentibus fortitudinem, ita hi legentibus spiritalem
 tribuant salubritatem. potens est autem dominus, cuius etiam
 hoc donum est sicut illud fuit, ut, qui per cibum illum fecit
 non deficere in uia saturatos, per hunc quoque faciat non de-
 3 uiare saturandos. sed tamen quia illic, ubi paruo quidem esu,
 sed magno munere innumera plebs dei pasta est, additi quin-
 que illis panibus duo pisces leguntur, par est ut nos quoque,
 qui offerri per nos omnibus sequentibus deum populis spiritualis
 prandii cibos cupimus, quinque illis libris quasi quinque
 panibus duos adhuc libellos quasi duos pisces adiciamus, te
 orantes, domine, te obsecrantes, ut uidens nisum officii ac
 uoti nostri des pio conatui opus efficax, et cum nos pro ob-
 sequio affectuque nostro numerum illum panum ac piscium
 libellorum numero exaequare cupiamus, tu uirtutem bene-
 dictionis illius in haec transferas, et qui scriptiunculam nostram
 numero euangelico muneraris, numerum quoque ipsum euan-
 gelico fructu expleas tribuasque haec ad sanctum et salubrem
 cibum cunctis ecclesiae tuae populis, omni aetati et omni sexui.
 4 et si qui forte iam letifero illo uirosi anguis spiritu afflati sunt

1 despicabilibus *M* salutiferas *M* 2 contingant *M* 3 speciae *N* 4 hii *p*
 uilescent *M* 5 admixtione *Np* 6 hordei *Mp* tamen *om. M* 8 eorum *M*
 ex se milibus *Np*: ex similibus *M* ex seminibus *v* 10 his *N¹* hii *p*
 spiritalem legentibus *Mv* spiritalem tribuant legentibus *p* 11 tribuant
om. M 12 fecerit *p* 13 saturatos] sanctos *M* quoque *om. M* 14 sa-
 turandos *p*: saturatos *NMav* 16 ut par *p* 17 spūalis *M* 20 domine]
 & *M* obsecramus *N* et *N* 21 uoti] uocati *M* despicio *N¹*
 24 transferās *p* 25 euangelico (*post ipsum*) *N* euangelicū *M* 26 sa-
 lubre *N¹* saluberrimum *M* 28 laetifero *N*

corruptoque animarum ac mentium statu pestiferos uenis lan-
guentibus morbos trahunt, des cunctis sani sensus uigorem,
des plenam fidei sanitatem, ut tribuens per scripta haec nostri
operis tui muneris salutarem omnibus curam ad instar penitus
5 sanctificati in euangelio a te cibi, sicut per esum illum cor-
roborasti esurientes, ita per hunc sanari iubeas tabescentes.

III. Igitur quia neganti deum haeretico abunde iam, ut reor,
cunctis superioribus scriptis diuinorum testimoniorum auctori-
tate respondimus, nunc ad fidem Antiocheni symboli uirtutem-
10 que ueniamus, in quo cum ipse baptizatus sit ac renatus, suis
eum professionibus argui, suis ut ita dicam armis conteri oportet.
hic enim ordo est, ut superatus iam testimoniis sacris etiam se
ipso ut ita dicam teste superetur. neque enim aliis iam rebus
contra eum agi necesse erit, cum palam se et euidenter ipse
15 conuicerit. textus ergo ac fides Antiocheni symboli haec est: 2
credo in unum et solum uerum deum, patrem omni-
potentem, creatorem omnium uisibilium et inuisi-
bilium creaturarum: et in dominum nostrum Iesum
Christum, filium eius unigenitum et primogenitum
20 totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula et
non factum, deum uerum ex deo uero, homousion patri:
per quem et saecula conpaginata sunt et omnia facta,
qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine,
et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus: et tertia
25 die resurrexit secundum scripturas, et ascendit in
caelos, et iterum ueniet iudicare uiuos et mortuos, et
reliqua. in symbolo, qui ecclesiarum omnium fidem loquitur,
scire opto quid sequi malis, hominum auctoritatem an dei?
quamuis ego tecum non censorie aut seuerè agam, ut tibi 3

*

4 tu *p* ad *om.* *M* 5 hesum *M* 9 finem antiocheni symboli *M*
12 hinc *N* his *M* enim . . . iam *om.* *M* 15 uerba textus . . . haec
est in *N* in noua linea litteris uncialibus rubris scripta sunt antio-
cheni symboli *M* 16 uerum *om.* *M* 17 creatorem omnium *om.* *Np*
18 creaturarum creatorem *Np* 19 eius *om.* *M* 21 uero *om.* *M*
omousion *p* 23 uirgine maria *p* 24 et ante tertia *om.* *Np* 25 ascen-
dit in caelos *Np*: in celū ascendit *M* in caelos ascendit *v* 27 sim-
bolo *Mp* 28 quod *M* 29 censoriae *N* sedere *M*

eligendae tantum alterius rei copiam tribuam et unum permittens alterum negem: utrumque enim do, utrumque concedo. et quid 'concedo' dicam? ad utrumque te, etiamsi nolis, traho. utrumque enim in symbolo esse si uis, oportet sapias uoluntarius: si non uis, necesse est compellaris inuitus. symbolus 5 quippe, ut scis, ex collatione nomen accepit. quod enim Graece σύμβολος dicitur, Latine collatio nominatur. collatio autem ideo, quia collata in unum ab apostolis domini totius catholicae legis fide, quidquid per uniuersum diuinorum uoluminum corpus in-
mensa funditur copia, totum in symbolo colligitur breuitate 10 perfecta, secundum illud apostoli: uerbum, inquit, consummans et breuians in aequitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram. hoc est ergo breuiatum uerbum quod fecit dominus, fidem scilicet duplicis testamenti sui in pauca colligens et sensum omnium scriptu- 15 rarum in breuia concludens, sua de suis condens et uim totius legis compendiosissima breuitate perficiens, consulens scilicet in hoc, ut piissimus pater, uel negligentiae quorundam filiorum suorum uel imperitiae, ut non laboraret utique quamuis simplex et imperita mens capere, quod possit facile etiam memoria 20 continere.

III. Uides ergo in symbolo auctoritatem dei esse: uerbum enim breuiatum fecit dominus super terram. sed hominum fortasse quaeris. ne id quidem deest: per homines enim id deus fecit. sicut enim inmensam illam scripturarum sacrarum 25 copiam per patriarchas et prophetas maxime suos condidit, ita symbolum per apostolos suos sacerdotesque constituit, et quidquid illic per suos larga ac redundanti copia dilatauit, idem

11] Rom. 9, 28.

1 tantam *M* et] ut *av* 2 alterutrum *p*¹ denegem *M* do utrumque] de utroque *M* 3 et quid concedo *om.* *N* ducam *N*² etsi *M* 4 simbolo *p* uoluntarias *N*¹ 7 sybolum *N* symbolum *Mp* ideo autem *p* 8 in unum collata *av* 9 quicquid *p* 11 secūdum *p* consummans *NMp* 14 dupplicis *p* 16 condens] concludens *M* 17 consulens] concludens *M* 19 labore *M* 20 memoriae *N* memorię *p* 21 contineri *Mv* 22 simbolo *M* 23 faciet *Mv* 24 hominē *M* 25 deus id *p* deus *om.* *a* inmensam] uniuersam *a* sacram *M* 27 symbolum *Mp* quicquid *pa* 28 redundancia *M* redēduntanti *p*

hic per suos plenissima breuitate conclusit. nihil ergo in sym-
 bologo deest, qui ex scriptis dei per apostolos dei conditus totum
 in se, quantum ad auctoritatem pertinet, habet quidquid uel
 hominum est uel dei, quamuis etiam quod per homines factum
 5 est dei existimandum sit, quia non tam illorum per quos factum
 est quam illius credendum est esse qui fecit. credo ergo inquit 2
 symbolus in unum et solum uerum deum, patrem omni-
 potentem, creatorem omnium uisibilium et inuisi-
 bilium creaturarum: et in dominum nostrum Iesum
 10 Christum, filium eius unigenitum et primogenitum
 totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula et
 non factum, deum uerum ex deo uero, homousion
 patri, per quem et saecula compaginata sunt et omnia
 facta: qui propter nos uenit et natus est ex Maria
 15 uirgine, et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus:
 et tertia die resurrexit secundum scripturas, et in
 caelos ascendit, et iterum ueniet iudicare uiuos et
 mortuos, et reliqua.

V. Si Arrianae aut Sabellianae haereseos assertor esses et
 20 non tuo ipso symbolo tecum uterer, conuincerem te tamen
 testimoniorum sacrorum auctoritate, conuincerem legis ipsius
 uoce, conuincerem denique probata per uniuersum mundum
 symboli ueritate: dicerem te, etiamsi expers intellegentiae ac
 sensus esses, oportere tamen sequi saltim consensum generis
 25 humani nec plus facere debere paucorum improborum per-
 uersitatem quam ecclesiarum omnium fidem, quae utique a
 Christo fundata, ab apostolis tradita non aliud existimanda
 esset quam uox atque auctoritas dei, quae haberet in se utique
 et uocem et sensum dei. et quid tandem, si sic apud te agerem, 2
 30 quid diceres? quid responderes? nonne, obsecro, illud: non ita
 te imbutum, non ita institutum esse: aliud tibi a parentibus,
 aliud a magistris atque auctoribus tuis traditum: non hoc te

1 simbolo *M* 2 scripturis *M* 3 quicquid *p* 4 propter *N* 6 est
 ante esse *om. M* 7 simbolus *M* 12 omousion *Np* 16 resurrexit a mor-
 tuis secundum *M* 19 sabelliana *M*² assertos *N*¹ 20 simbolo *p*
 23 expres *N*¹ intellig. *Mp* 24 saltem consensus *p* consensum saltim *M*
 25 pluris *v* 29 censum *M* 31 apparentibus *Np* 32 auctoribus *M*

in conuenticulo illo paterni dogmatis nec in ecclesia uestrae
 professionis audisse: aliud postremo textum ipsum atque ser-
 monem traditi tibi atque insinuati symboli continere: in eo te
 baptizatum, in eo renatum esse? hoc te tenere quod accepisses
 et in eo te uiuere diceres, in quo regeneratum esse didicisses? 5
 nonne, quaeso, dicens haec fortissimo te etiam contra ueri-
 3 tatem scuto uti arbitrareris? et uere in negotio quamuis im-
 probo non inopportuna defensio et quae non absurde etiam
 causam erroris diceret, si pertinaciam non sociaret errori.
 nam cum hoc teneres quod a paruo accepisses, plus haberet 10
 in te emendatio quod de praesenti errore corrigeret, quam
 seueritas quod de praeterito uindicaret. nunc autem cum in
 catholica urbe natus, catholica fide institutus, catholico bap-
 tismate regeneratus sis, numquid agere tecum quasi cum Arriano
 4 aut Sabelliano possum? qui utinam fuisses. minus dolerem in 15
 malis editum quam de bonis lapsum, minus fidem non habitam
 quam amissam, minus ueterem haereticum quam nouum apo-
 statam. minus enim intulisses cunctae ecclesiae uel labis uel
 pestilentiae, minus denique esses uel acerbus ad dolorem uel
 grauis ad exemplum, si popularis potius temptare quam sacer- 20
 dos ecclesiam posses. ergo, ut supra dixi, si Sabellianae aut
 Arrianae aut cuiuslibet haereseos discipulus atque assertor esses,
 tueri utique te parentum exemplo uelles, magistrorum institu-
 5 tione, plebis societate, symboli fide. non iniquum a te, haer-
 etice, non iniquum aut graue aliquid postul. hoc fac in 25
 catholica fide editus quod fueras pro peruersitate factururus.
 tene parentum institutionem, tene ecclesiae fidem, tene sym-
 boli ueritatem, tene baptismatis salutem. quod genus in te
 prodigii, quod genus monstri est? pro te tu non facis quod
 alii etiam pro errore fecerunt? sed progressi satis in altum 30
 sumus et pro cognatae urbis affectu sequentes doloris impetum

4 eo te renatum *Mv* hoc tenere *Mv* 5 dicere *Np* renatum *M*
 6 fortissime *M* 7 scuto uti] scutuatum *M* 8 etiam *om. Mv* 9 perti-
 nacium *Np* pertinaciam *M* 11 mendatum *M* 13 catholica urbe natus
om. p 15 qui] quod *av* dolorem *N¹* 18 mutilisses *M* uel labis] belli
 uis *M* uel labes *p* 19 pestilencias *p* 21 possis *N* 23 uelles *p*:
 uelis *NMv* 24 simboli *M* hereticae *N* 27 simboli *M* 31 effectu *N¹*

quasi uentum ferentem, dum cupidi cursus sumus, tenorem admodum recti itineris excessimus.

VI. Symbolus ergo, haeretice, cuius superius textum diximus, licet omnium ecclesiarum sit, quia una omnium fides, peculiariter tamen Antiochenae urbis atque ecclesiae est, id est illius in qua tu editus, in qua institutus, in qua renatus es. huius te itaque perduxit symboli fides ad uitae fontem, ad salutis regenerationem, ad eucharistiae gratiam, ad domini communionem — et quid plura? o nimium grauis et luctuosa conquestio — ad ministerii etiam officium, ad presbyterii culmen, ad sacerdotii dignitatem. facile hoc, infelix furor, aut leue esse arbitraris? non uides quid egeris, in quod te barathrum praecipitaueris? perdens symboli fidem totum quod fueras perdidisti: sacramenta enim sacerdotii ac salutis tuae symboli ueritate constabant. negare te tantummodo illum putas? te, te, inquam, ipsum negasti. sed negare te forsitan non putas. uideamus symboli textum, ut, si ea dicis quae prius, non arguaris: sin autem multo alia et contraria, non expectes iam ut a me confuteris, cum tu te ipse damnaueris. si enim et aliud nunc asseris quam in symbolo est et aliud quam prius ipse dixisti, quid reliquum est nisi ut nulli praeterquam tibi imputes animaduersionem tuam, cum eandem esse uideas sententiam in te omnium quam tuam? credo ergo inquit symbolus in unum deum, patrem omnipotentem, creatorem omnium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in dominum Iesum Christum, filium eius unigenitum et primogenitum totius creaturae, ex eo natum ante omnia saecula et non factum. iam primum ad haec respondere te conuenit, fatearis hoc de Iesu Christo

1 feruentem *Mv*: cf. *Uerg. Aen. III, 473. Seneca ad Gallionem 22, 3* cursu *M* ammodum *N* 3 symbolum *Mpv* haereticae *N* 5 antiochenae *M* 6 editus] eruditus *M* 9 o nimium *nescio quis*: omnium *codd. v* 10 ^{con}quaestio *N* mynisterii *N* presbiterii *Np* 11 sacerdoti *N* 12 baratrum *NM* 13 precitaberis *N* 15 simboli *N* constabat *N*¹ 16 te, te] te *M* forsitan *Mv* 17 simboli *p* 18 si autem male talia *M* 19 expetis *M* te tu *Mv* tu te]te *p* dampnaueris *NMp* 23 ergo *om. Mv* inquit *M* 24 simbolus *M* symbolum *pv* 29 confiteris *M* confitearis *v* de] dñe ex dño *M*

dei filio aut neges? si confiteris, sana sunt omnia: sin minus,
 quomodo nunc negas quod ipse ante confessus es? elige ergo
 quid malis: alterum enim e duobus fieri necesse est, ut eadem
 te tua ipsa confessio, si permanet, sola liberet, aut, si negatur,
 4 prima condemnet. credo enim dixisti in symbolo in domi- 5
 num nostrum Iesum Christum filium eius unigenitum
 et primogenitum totius creaturae. si unigenitus et
 primogenitus totius creaturae dominus Iesus Christus, ergo
 tua ipsa confessione indubitanter deus: neque enim alius uni-
 genitus et primogenitus totius creaturae nisi unigenitus dei 10
 filius, sicut primogenitus creaturarum, ita et creator omnium
 deus. et quomodo tu solitarium hominem ex uirgine natum
 5 asseris, quem deum ante saecula fuisse confessus es? deinde
 ex eo, inquit symbolus, id est ex patre natum ante omnia
 saecula et non factum. hoc symbolus per te locutus est, 15
 hoc tu per symbolum, Iesum Christum ante saecula ex deo
 patre natum et non factum. numquid aliquid de phantasiis
 his quibus nunc furis symbolus dicit? numquid etiam tu ipse
 dixisti? ubi hic statua, ubi organum tuum? tuum, inquam:
 absit enim ut hoc alterius sit quam tuum. ubi illud quod 20
 dominum Iesum Christum statuae instar adfirmans non quia
 deus, sed quia imago dei sit adorandum putas et ex domino
 maiestatis organum faciens non propter se eum, sed propter
 eum qui quasi in eo spiret ac resonet honorandum esse blas-
 6 phemas? dixisti in symbolo dominum Iesum Christum natum 25
 ex deo patre ante omnia saecula et non factum. quod utique
 non nisi unigenito tantum filio dei competit, ut natiuitas illius
 factura non sit et natus tantummodo, non factus esse dicatur,
 quia contra rationem rei ipsius atque honorem est, ut factor
 omnium factura esse credatur et sic ipse auctor coeptorum 30

1 negas *M* confitearis *p* si minus *M* 4 negatus *N* negaueris *av*
 5 condempnet *NMp* dixit *M* simbolo *M* 12 tu *om.* *Npv* 13 scia
Np saecula *M* est *M* deinde inquit symbolus (symbolum *pav*) ex
 patre *Npav* 14 simbolus *M* 15 hoc symbolus . . . 26 et non factum
om. *M* symbolum et locutum *pav* 18 symbolum *pav* 19 hec *p*
 tuum tuum *scripsi*: tuum *Npav* 22 sit *om.* *av* 24 speret *N¹* blas-
 phemias *p* 25 simbolo *p*

omnium coeperit, sicut ab eo cuncta coeperunt. et ideo natus, non factus dicitur, quia singularis ei est natiuitas, non factura communis: et cum sit deus ex deo natus, totum necesse est habeat diuinitas geniti, quidquid magnitudo generantis.

- 5 VII. Sequitur autem in symbolo: deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula con-
paginata sunt et omnia facta. et cum hoc totum dixeris, memento de domino Iesu Christo te cuncta dixisse. hoc enim
10 in symbolo habes, credere te in dominum Iesum Christum, filium dei unigenitum et primogenitum totius creaturae, et post haec atque alia: deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula con-
paginata sunt. quomodo ergo idem deus et non deus, idem deus et idem statua, idem deus et idem organum? non con- 2
15 cordant sibi haec, o haeretice, in aliquo nec conueniunt, ut eundem, cum uolueris, dicas deum, cum uolueris, putes esse figmentum. dixisti in symbolo uerum deum, nunc dicis hominem solitarium. quomodo haec sibi competere et coaptari queunt, ut idem sit summa uirtus, idem sola infirmitas: idem
20 summa maiestas, idem sola mortalitas? non conueniunt haec sibi in uno eodemque domino, ut eundem in cultum et in contumeliam diuidens ex parte qua uis facias honorem, ex parte qua uis facias iniuriam. dixisti in symbolo, cum sacramentum uerae salutis acciperes, dominum Iesum Christum
25 deum uerum ex deo uero, homousion patri, creatorem saeculorum, factorem omnium. ubi es, o dolor, ubi es ille qui tunc fuisti? ubi es illa fides? ubi illa confessio? ad quae portenta nunc, ad quae prodigia recidisti? quae te stultitiae, quae amentiae perdididerunt? deum totius potentiae ac maiestatis ad

4 quicquid *p* 6 omousion *Np* facta *N* saecula *Mp* 7 et ante
omnia *om. p* dixeris totum *M* 8 dixisset *N*¹ 9 symbolo *M*
12 omousion *Np* et *om. M* facta *Np* saecula *M* compaginata *Np*
15 hereticae *N* 17 in *om. p* symbolo *M* 18 competere . . . 20 haec
sibi *om. M* 19 quaeunt *N* 21 in *post* et *om. p* 22—23 qua uis . . . qua
uis *M*: qua uis . . . quā maioris *N* quam uis . . . quam uis *p*: cf. *supra*
u. 16 et 10, 6 23 facias *om. M* sacramenta *M* 25 uerum deum *M*
omousion *Np* 27 es *om. Mv* ad quae portenta] in portenta *av* 28 ad
que *Mp*: atque *Nav* recedisti *N* recessisti *a*

inanimam materiam et figmenta insensibilia transtulisti. profecit uidelicet fides tua tempore, profecit aetate, profecit sacerdotio. deterior senex quam quondam paruulus, nunc ueteranus quam tirunculus, deterior episcopus quam incipiens factus es nec discipulus postquam magister esse coepisti.

VIII. Sed uideamus cetera quae sequuntur. dicens ergo symbolus dominum Iesum Christum deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem saecula compaginata sunt et omnia facta hoc inseparabili statim conexione subiunxit: qui propter nos, inquit, uenit et natus est ex Maria uirgine. ille ergo, qui deus uerus, qui homousios patri, qui creator saeculorum, qui factor omnium, ille, inquam, uenit in mundum et natus est ex Maria uirgine secundum illud scilicet Pauli apostoli: at ubi uenit plenitudo temporum, misit deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege. uides quomodo scripturis sacris symboli sacramenta conueniant: apostolus filium dei missum a patre praedicat, symbolus uenisse confirmat. hoc enim erat consequens, ut, quem missum apostolus edocuerat, fides confiteretur nostra uenisse. deinde apostolus ait ex muliere factum, symbolus autem 'ex Maria procreatum'. aduertis itaque quod ipsa in symbolo scriptura loquitur, a qua symbolus ipse se descendisse testatur. bene autem apostolus factum inquit ex muliere factum pro nato posuit diuini eloquii consuetudine, quo factus pro nato ponitur secundum illud: pro patribus tuis facti sunt tibi filii, uel illud: priusquam Abraham fieret, ego sum: in quo scilicet euidenter dixisse noscitur 'priusquam Abraham nasceretur, ego

14] Gal. 4, 4. 26] Ps. 44, 17. 27] Ioh. 8, 58.

1 inanem *M* 3 senes *M* condam *M* nunc ueteranus *Np*: nunc paruulus nunc ueteranus *M* nunc peior ueteranus *v* 4 esse *N* 5 nec] nunc *p* 6 secuntur *NMp* 7 dominum] deum *N* 8 omousion *Np* 9 connexionem *Mp* 10 subiunxit *M* 11 qui deus] inquit deus *N* omousios *NMp* 13 est *om. Mv* 15 temporis *M* 17 simboli *M* conueniunt *Mv* 21 adertis *M* 23 se *om. Np* autem *om. M* inquit apostolus factum *M* 25 qua *v* 27 habraham *N* abraam *p* 28 habraham *N* nasceretur abraam *p*

sum', facti nomine rem natiuitatis ostendens, quia efficientiam
facti habet, quidquid non indiget iam ut fiat. qui propter
nos ergo inquit uenit et natus est ex Maria uirgine.
si homo solitarius ex Maria natus est, cur uenisse dicatur?
5 neque enim uenit nisi qui habet id ipsum in essentia ut uenire
possit. qui autem nondum id ipsum acceperat ut esset, quo- 4
modo id habere poterat ut ueniret? uides ergo quod ipso ad-
uentus nomine fuisse antea designatur adueniens, quia ueniendi
facultatem non habuerat, nisi cui ex hoc ipso quod erat sup-
10 petere poterat ut ueniret. homo autem ante conceptum omnino
non fuit: ergo in se non habuit ut uenire posset. deum ergo
uenisse certum est, cui in utroque praepotenti et esse suppetit
et uenire, qui utique et quia erat uenit, et quia uenire semper
potuit semper fuit.
15 VIII. Sed quid de uerbo argumentamur, cum res eluceant,
et in symboli textu indicia rerum quaerimus, cum ipse in eo
sit sermo rerum? repetamus confessionem symboli et tuam
(tua enim quae illius, quia confessionem illius tuam confitendo
fecisti), ut intellegas praeuaricatum te non tantum a symbolo,
20 sed et a te. credo ergo inquit symbolus in unum solum
uerum deum, patrem omnipotentem, creatorem om-
nium uisibilium et inuisibilium creaturarum: et in
dominum Iesum Christum, filium eius unigenitum et
primogenitum totius creaturae, ex eo natum ante
25 omnia saecula et non factum, deum uerum ex deo
uero, homousion patri, per quem et saecula conpagi-
nata sunt et omnia facta, qui propter nos uenit et
natus est ex Maria uirgine. propter nos ergo, inquit 2
symbolus, dominus noster Iesus Christus uenit et natus est
30 ex Maria uirgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato

2 quicquid *p* 4 dicitur *v* 5 in se sententiam *M* 7 id *om. M*
uides ergo . . . 10 ut ueniret *om. M* quod] quomodo *av* ipso *scripsi*:
ipse *Npav* 8 fuisset et designatus *p* ante *av* ueniendi *om. av*
11 posset *N²*: posset *N¹Mpv* 12 utroque ^{pre}potenti *N*: utroque re *ppo*-
tenti *p* utraque re *ppotenti Ma* 15 argumentorum *M* 16 symbolo *p¹*
textū *Np* 17 symboli confessionem *M* 20 et *om. N* 25 sc̃la *Np*
saecula omnia *M* uerum] uero *M* 26 omousion *Np*

et sepultus est, et resurrexit secundum scripturas. confiteri hoc ecclesias non pudet, apostolos praedicare non puduit. tu ipse, tu, inquam, ipse, cuius nunc omnis uox sacrilegium est, qui nihil admodum non negas, haec tamen omnia non negasti, deum utique natum, deum passum, deum 5 resurrexisse. et quid post haec? quo deuolutus es, quid effectus, in quae redactus? quid ais, quid euomis? quod ipse scilicet, ut quidam ait,

non sani esse hominis non sanus iuret Orestes.

3 quid enim dicis? quis est igitur qui a Christotoco natus 10 est filius dei? ut puta si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei unigenitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse accipit plagam? deus mortuus? et iterum fierine, inquis, potest ut, qui ante omnia saecula natus 15 est, secunda uice nascatur, et hoc deus? si fieri omnia haec omnino non potuerunt, quomodo ecclesiarum symbolus facta esse dicit? quomodo etiam tu ipse dixisti? conferamus enim cum his quae ante a te dicta sunt ea quae nunc a te 4 dicuntur. dixisti prius: credo in deum, patrem omni- 20 potentem, et in Iesum Christum filium eius, deum uerum ex deo uero, homousion patri, qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus est sub Pontio Pilato et sepultus est. nunc autem quid ais? si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei uni- 25 genitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse accipit plagam? acerbitas quidem atque impietas dicti tui

7] Persius III, 117 sq.

1 est *om.* *Mv* 4 ammodum *N* 6 qui defectus *p* 7 deuomis *M* quid ipse *M* 9 orestes (*es in ras. 6—8 litt.*) *N* ho-
restes *p* 10 quis] quid *p*¹ a *om.* *p* christoco *Np* christotoco *M*
12 uerum *M* omousion *NMp* 14 deum mortuum *p* 15 ne fieri *Mv*
fela *Np* secula *M* 16 si *om.* *M* 17 quomodo haec *M* 20 omni-
potentem *om.* *Mv* 22 omousion *NMp* 23 est post natus *om.* *Mv*
25 uerum *NMp* 26 ex patre natum *om.* *M* omousion *NMp* 28 disti *N*¹

cogere nos ad inmoderatum ac feruidum respondendi impetum potest: sed restringenda paululum pii doloris sunt retinacula.

X. Te ergo, inquam, te ipsum consulo. dic mihi, quaeso, si Iudaeorum quispiam aut paganorum catholicae fidei sym-
 5 bolum neget, num audiendum eum esse existimes? non utique. quid, si id ipsum haereticus aut apostata? multo certe minus, quia intolerabilius est ueritatem cognitam derelinquere quam incognitam denegare. duos igitur in te uidemus, catholicum et apostatam, et prius quidem catholicum, nunc apostatam. quem
 10 ergo nobis sequendum putes, ipse constitue: alterum enim praeponere in te non potes, nisi alterum in te ipse damnaueris. dicis ergo damnari a te eum qui prius fueris, damnari 2 a te catholicum symbolum, damnari omnium confessionem, damnari fidem. et quid igitur — o indignum facinus, o intolerabilis dolor — quid facis in ecclesia catholica, catholi-
 15 corum praeuicator? cur coetum populi polluis, qui fidem populi denegasti? insuper et consistere in altario et conscendere tribunal et offerre impudentissimum ac perfidissimum os tuum populo dei ausus es, occupare cathedram, praesumere
 20 sacerdotium, profiteri magistrum. ut quid doceas Christianos? 3 Christum non credere, eum ipsum in cuius dei templo sint deum negare. et post haec omnia — o insania, o furor — doctorem te et episcopum putas, cum eum ipsum utique — o infelix caecitas — eum ipsum, inquam, deum deneges, cuius
 25 te esse asseras sacerdotem. sed efferimur prae dolore. quid ergo inquit symbolum uel quid tu in simbolo ipse dixisti? dominum utique Iesum Christum, deum uerum ex deo uero, homousion patri, per quem et saecula creata sunt et omnia facta, hunc eundem propter nos uenisse et natum esse ex

3 consulo *N*¹ 5 num] non *M* eum] cum *M* esse *om.* *p* 8 negare *Mv* et apostatam . . . 9 catholicum *om.* *M* 10 constituat *N* 11 dampnaueris *NMp* et sic deinceps 13 catholicum a te *Mpv* symbolum *M* confessionum *M* 14 facimus *M* 15 catholicorum *M*¹ 17 in altario et consi (*reliquis recisis*) *p* in marg. *m.* 2 18 in tribunali *p* 20 utpote qui *p* 21 ipsum *om.* *Npa* 25 efferimus *N*¹ 26 ergo inquit *om.* *M* tu *om.* *Np* simbolo *M* 27 dominum] deum *Np* uerum *bis* *p* 28 omousion *NMp* facta *Np* saecula *M*

- 4 Maria uirgine. cum ergo deum natum ex Maria dixeris, quomodo Mariam dei matrem negas? cum deum uenisse dixeris, quomodo deum nunc negas esse qui uenit? dixisti in symbolo: credo in Iesum Christum filium dei, credo in deum uerum ex deo uero, homousion patri, qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus est. nunc autem dicis: si dixerimus: credo in deum uerbum filium dei unigenitum, ex patre natum, homousion patri, qui descendit et sepultus est, non statim auditus ipse accipit plagam? uides ergo destruere te penitus atque eradicare omnem catholici symboli, omnem catholici sacramenti fidem. o scelus, o portentum, ut ille ait, in ultimas terras asportandum, quia hoc rectius de te dicitur, ut in illas scilicet solitudines transeas, ubi nullum ualeas inuenire quem perdas. fidem ergo salutis nostrae, sacramentum spei ecclesiasticae tu auditus tui atque aurium plagam putas? et quomodo quondam, cum ad baptismum curreres, sanis haec sacramenta auribus audiebas? quomodo, cum te magistri ecclesiarum docerent, aures tuae non uulneratae sunt? sine ulla tunc certe plaga duplici oris atque aurium fungebaris officio, cum et audita ab illis diceres et ipse te dicentem dictor audires. ubi erant tunc haec aurium tuarum uulnera, ubi haec auditus tui plaga? cur non contradixisti et reclamasti? sed uidelicet pro arbitrio ac libidine tua, cum uis, discipulus es ecclesiae, cum uis, hostis: cum uis, catholicus, cum uis, apostata. dignus nimirum auctor, qui, in quamlibet partem te contuleris, ecclesias post te trahas, cuius uoluntas lex uitae nostrae sit, qui mutabilitate tua humanum genus mutes, ut,

[13] Cic. in Uerr. act. II, lib. I, 15 (40).

1 uirgine *om.* *Np* 2 neges *N¹* 5 omousion *NMp* 6 uirge *N¹*
 7 sepultus *N¹* 9 omousion *NMp* 11 erradicare *M* 12 catholi sacra-
 menti *N* 14 exportandum *Ciceronis codd.* 16 ergo *om.* *Np* 18 con-
 dam *M* baptismum *N* 21 duplici *p* of|officio *N* offitio *M*
 22 aliis *Mv* disceres *N²* dicente *M* 23 tunc *om.* *Np* 24 audi-
 tas *N¹* auditui *p* 25 arbitrio tuo ac *M* 28 postrahas *M* 29 ut
scripsi: et *NMp*

quia tu esse nolis quod omnes sint, omnes sint quod tu uelis: praeclara uidelicet auctoritas, ut, quia tu quod eras non es, esse mundus desinat quod fuit.

XI. Sed paruulum te forsitan, cum renascereris, fuisse dicis, et ideo nec sapere tunc nec reclamare ualuisse. uerum est: obstitit tibi infantia ne contradiceres, qui mori uir contradicendo potuisses. quid enim, si in illa fidelissima ac deuotissima Christi ecclesia, cum sacerdos symbolum respondenti et acclamanti populo dei traderet, muttire tu in aliquo aut reclamare temptasses? audiendus fortasse fueras, ac non statim ut nouum prodigii ac monstri genus in pestem aliquam exterminiumque mittendus? non quia piissima illa ac religiosissima plebs dei contaminari uel impiissimi cuiusquam sanguine uelit, sed quia in magnis plerumque urbibus feruens dei amore populus, cum exurgere contra deum suum quempiam uiderit, calorem fidei retinere non nouit. sed esto: infans, si tamen ita est, contradicere ac reclamare symbolo non potueris: cur aduultior iam robustiorque tacuisti? creuisti certe et uir factus es et ministerio ecclesiastico insertus. per tot ergo aetates, per tot officii ac dignitatis gradus numquam intellecta a te fides est, quam tamdiu ante docuisti. diaconum certe eius te et presbyterum fuisse nosti: si displicebat tibi salutis regula, cur suscipiebas eius rei honorem cuius non approbabas fidem? sed prouidus uidelicet uir et simplex religiosus ita temperare te inter utrumque uoluisti, ut teneres et sacrilegi perfidiam et catholici dignitatem.

XII. Plaga ergo auditus tui et uulnus aurium tuarum est deus natus et deus passus. et ubi illud est tuum, Paule apostole: nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stulti-

28] I Cor. 1, 23—24.

2 es *om.* *M* 3 non desinat *p* 4 renascereris *N*¹ dicis *Np*: at *cf.* II, 6, 1. VI, 15, 2. 20, 1 (*quamquam et dicis defendi potest: cf. Conl. XIII, 17, 3*) 7 si in illa] similia *p* 8 symbolum *M* 9 traheret *p*¹ muttire *pv* 15 exurgere *Mp* 17 aut *M* 19 es *om.* *Mv* insertus es *Mv* 20 officii ac] officia *Np* nunquam *M* 21 quam] quia *N* quid *p* eius te] iuste *M* presbyterum *Mp* 22 displicebat *p* 25 sacrilegii *Mv* catholice] *M*

tiam, ipsis autem uocatis Iudaeis et Graecis Christum dei uirtutem et dei sapientiam? quid est sapientia et uirtus dei? deus utique. Christum autem, qui crucifixus est, dei uirtutem ac sapientiam praedicat. ergo si absque dubio sapientia dei Christus, ergo absque dubio Christus deus. nos 5 ergo inquit praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis 2 quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. crux itaque domini, quae stultitia gentibus et Iudaeis scandalum fuit, tibi utrumque est. neque enim aut stultitia ulla maior est quam non credere aut maius scandalum quam audire nolle. 10 uulnerabantur ergo illorum aures ad praedicationem ac passionem dei, sicut nunc uulnerantur tuae: plagam esse hoc auditus sui putabant, sicut tu putas: et hinc erat quod ad nomen dei ac domini Iesu Christi praedicante Christum deum Paulo apostolo clauderant illi capitis sui aures, sicut tu claudis 15 3 animi. par in hac parte utriusque uestrum uideri posset impietas, nisi quod hoc maius est crimen tuum, quod illi eum negabant in quo adhuc passio ostendebat hominem, tu eum denegas quem etiam resurrectio iam probauit deum. ac per hoc illi eum persequerantur in terra, tu persequeris et in 20 caelo. nec solum id, sed hoc utique crudelius et scelestius, quod illi negabant per ignorantiam, tu post fidem, illi nescientes dominum, tu confessus deum, illi sub aemulatione legis, tu sub professione antistitis, illi eum a quo se arbitrabantur alienos, tu eum cuius sacerdos es. facinus indignum et inauditum! 25 eum ipsum persequeris insectatione, cuius adhuc uteris dignitate.

XIII. Sed magno uidelicet perfidiae atque impietatis tuae argumento ad negandum ac persequendum dominum deum uteris dicens: hominibus parienti debet esse natiuitas. nondum ad plenum dico ac profero in dei natiuitate penitus 30 hoc non esse seruandum, quia non parientis fuit natiuitas ipsa, sed nati, et ipse natus est ut uoluit, cuius fuit hoc ipsum ut nasceretur. interim quia hominibus parienti dicis

4] si *om. Ma* 5 sapientia . . . dubio *om. Npa* nos] noster *Np* sic *a* 11 et ad *Np* 14 dñi nři *p* 16 animi par] Non impar *p* possit *Mp* 22 ignorantia *N¹* 23 confessus es *p* 24 antistitis *M* 25 o facinus *v* 29 omousios *Np* omousius *M* parienti *N¹* 30 poenitus *N* 33 omousion *Np*

natiuitatem esse debere, ego dominum Iesum Christum homou-
 2 sion fuisse dico et patri pariter et matri. pro personarum
 enim diuersitate reddidit parenti unicuique similitudinem suam.
 secundum diuinitatem enim homousios patri, secundum carnem
 5 autem homousios matri fuit: non quod alter qui homousios
 patri, alter qui homousios matri, sed quia idem dominus Iesus
 Christus et homo nascens et deus utriusque in se parentis
 habuit proprietatem, dum et in eo quod homo est humanae
 matris reddidit similitudinem, et in eo quod deus est dei patris
 10 habuit ueritatem.

XIII. Alioquin si non idem Christus ex Maria est qui ex
 deo natus, duos absque dubio Christos facis secundum illud
 scilicet Pelagianae impietatis scelus, quae solitarium hominem
 ex uirgine natum asserens eruditorem eum dixit humani generis
 15 magis quam redemptorem fuisse, quia non redemptionem uitae
 hominibus, sed uiuendi dederit exemplum, uidelicet ut sequentes
 eum homines, dum similia agerent, ad consimilia peruenirent.
 una ergo impietatis uestrae origo, eadem errorum radix est.
 illi solitarium hominem ex Maria natum asserunt, et tu idem:
 20 illi filium hominis a filio dei separant, et tu idem. illi salua-
 torem aiunt per baptismum Christum esse factum, tu in baptismo
 templum dei factum: illi eum deum non negant factum post
 passionem, tu negas etiam post ascensionem. in uno ergo ad-
 modum tantum distat uestra peruersitas, quod illi in terris
 25 blasphemare uidentur dominum, tu et in caelo. uicisti, non
 negamus, quos imitaris, ac supergressus es: illi quasi ali-
 quando desinunt deum negare, tu numquam. quamquam nec
 illorum sit habenda ad plenum uera confessio, qui saluatori
 post passionem tantum honorem diuinitatis impertiunt, et cum
 30 eum ante deum negent, postea confitentur, quia, ut mihi uide-
 tur, in deo qui partem denegauerit totum negat, et qui non
 semper fuisse confessus fuerit semper negat: sicut et tu, etiamsi 3

1 omouision *NMp* 2 propter *N* 3 diuersitatem *N*² 4 omousios *Np*
et sic passim omousius *M* bis 5 fuit . . . 6 matri *om. M* quod aliter *p*
 7 deus est utriusque *Np* 9 est *om. Mv* 15 redemptione *Np* 23 am-
 modum *N* 25 deum *M* 27 non negare *N*¹*p* nunquam *M* 28 ha-
 benda sit *Mv*

hodie in caelo dominum Iesum Christum, qui ex Maria uirgine natus est, uerum deum dices, tamen nisi semper deum dices non uere confitereris. sed uidelicet non uis mutare in aliquo aut uariare sententiam: quem natum hominem solitarium dicis, etiam hodie deum non esse contendis. o noua ac singularis impietas. quem cum haereticis hominem esse asseris, deum nec cum haereticis confiteris. 5

XV. Sed tamen, ut dicere institueram, duos a te absque dubio Christos fieri, id ipsum dilucidandum est. dic mihi, quaeso, tu qui Christum a filio dei separas, quomodo in symbolo Christum ex deo natum esse fatearis? ais enim: credo in deum patrem et in Iesum Christum filium eius. habes ergo hic Iesum Christum filium dei. dicis autem ex Maria non eundem filium dei natum. ergo alter ex deo Christus, alter ex Maria. duo ergo in sententia tua Christi sunt, qui, cum in symbolo Christum non neges, alterum ex Maria 15
2 Christum asseris quam eum quem in symbolo confiteris. sed dicis forsitan Christum non esse ex deo natum. et quomodo in symbolo ais: credo in Iesum Christum filium dei? aut negaturus es ergo symbolum aut confessurus filium dei Christum. si autem confiteris in symbolo Christum filium dei, necesse est ut eundem ex Maria confitearis Christum filium dei: aut si alium ex Maria Christum asseris, duos utique Christos esse blasphemias. 20

XVI. Sed tamen etiamsi perfidia ac peruersitas tua hac symboli fide non concludatur, nonne, quaeso, ratione ipsa ac luce ueritatis obrueris? dic mihi, quaeso, quisquis ille es, haeretice — trinitas certe est quam credimus, quam confitemur, pater et filius et spiritus sanctus. de maiestate patris ac spiritus nulla quaestio est: filio calumniaris, eo quod non eundem ex Maria dicas editum quem ex deo patre generatum — dic mihi ergo, cum filium dei unigenitum natum ex deo non neges, 25 30

2 dicens *bis p* 3 confiteris *N*¹ 5 contendes *ex* contendas *M*
ac] et *p* 6 esse *om. M* 12 eius] dei *av* 16 simbolo *M* 17 asseras *M*
quam] quem *p* 19 simbolo *Mp* 20 symbolum *Mp* 26 non^o *M*
27 hereticae *N* 28 patrem et filium et spm scm *M*

hunc qui ex Maria natus est quem uelis esse? dicis hominem
solitarium iuxta illud quod ipse dixit: quod natum est ex
carne, caro est. sed appellari homo non potest solitarius 2
qui sola non est humanae creationis lege generatus: quod
5 enim in ea natum est, inquit angelus, de spiritu sancto
est. et hoc tamen etiam tu ipse, qui omnia admodum sacra-
menta salutis neges, negare non audes. cum ergo de spiritu
sancto natus sit, et dici homo non queat solitarius qui est deo
inspirante conceptus, si ille non est qui iuxta apostolum semet
10 ipsum exinaniuit formam serui accipiens et uerbum
caro factum est et humiliavit semet ipsum factus
oboediens usque ad mortem et qui propter nos egenus
factus est, cum esset diues, dic mihi ergo: quis ille est
qui et ex spiritu sancto editus et deo obumbrante conceptus?
15 alterum absque dubio esse dicis. duo ergo sunt, id est et ille 3
qui ex deo patre in caelo genitus, et ille qui ex Maria deo
inspirante conceptus. ac per hoc quartus est hic quem intro-
ducis, quem in tantum, cum uerbis hominem solitarium dicas,
re ipsa solitarium non fuisse confirmas, ut eum, etiamsi non
20 ita ut debes, tamen et honorabilem et uenerandum et ado-
randum esse fatearis. ergo cum et adorandus sit utique dei 4
filius qui ex patre natus, et adorandus qui per spiritum sanc-
tum ex Maria procreatus, duos ergo et honorabiles tibi et
uenerabiles facis, quos in tantum a se diuidis, ut peculiariter
25 suo quemque honore uenereris. ac per hoc intellegis quod
negando ac separando a se filium dei totum, quantum in te
est, sacramentum diuinitatis euertis. dum enim quartam in
trinitate personam conaris inserere, uides te totam trinitatem
penitus denegasse.

2] Ioh. 3, 6. 4] Matth. 1, 20. 9] Phil. 2, 7. 10] Ioh. 1, 14.
11] Phil. 2, 8. 12] II Cor. 8, 9.

2 dixit *v*: dixisti *NMp* 5 natum *av*: *om. NMp* inquit *N* 6 ammo-
dum *N* 7 negas *Mv*: *cf. ad III, 6, 5* de] ex *Mv* 9 apostolum paulum *M*
12 qui *om. M* 14 et ante deo] ex *p* 17 conceptus ac per hoc . . .
cap. 23, 2 utique a tempore *desunt in M*: *cum librarius uerborum con-*
textum non interruperit, archetypi folia compluria, fortasse etiam qua-
ternionem integrum intercidissee patet 25 intelligis *p*

XVII. Quae cum ita sint, negans unum Iesum Christum filium dei negasti omnia. nam haec ratio ecclesiastici sacramenti et catholicae fidei est, ut, qui partem sacramenti denegat, partem non ualeat confiteri. ita enim sibi conexas et concorporatas sunt omnia, ut aliud sine alio stare non possit, et qui unum ex omnibus denegauerit, alia ei omnia credidisse non prosit. itaque si negas deum dominum Iesum Christum, necesse est ut filium dei denegans etiam patrem neges, quia iuxta ipsius dei uocem qui non habet filium, nec patrem
 2 habet, qui autem habet filium, et patrem habet. negans ergo genitum etiam genitorem negas. negans quoque
 10 filium dei in carne natum consequens est ut etiam in spiritu natum neges, quia idem natus in carne qui prius natus in spiritu. non credens ergo in carne editum necesse est etiam
 15 passum esse non credas. non credens autem illius passionem quid reliquum est nisi etiam resurrectionem neges, quia fides suscitati ex fide mortui est nec stare potest ratio resurrectionis,
 3 nisi fides mortis ante praecesserit. negans ergo passum et mortuum, negans quoque ab inferis resurgentem consequens
 20 utique est ut neges etiam ascendentem, quia ascensio sine resurrectione esse non potuit, et qui resurrexisse non creditur, necesse est nec ascendisse credatur, dicente apostolo: qui enim descendit, ipse est et qui ascendit. ergo, quantum in te
 25 est, dominus Iesus Christus neque ab inferis resurrexit neque caelum ascendit nec ad dei patris dexteram sedit neque ad illum qui expectatur examinationis ultimae diem ueniet nec uiuos ac mortuos iudicabit.

XVIII. Intellegis itaque, o infelix et furiosa peruersitas, euacuasse te penitus omnem symboli fidem, omnem spei sacramentique uirtutem. et in ecclesia insuper stare ausus es et
 30

9] I Ioh. 2, 23. 22] Eph. 4, 10.

1 negans ergo v 2 nam et haec v 3 sacramenti denegat N: s. diuini negat p diuini s. negat v 7 deum om. N 9 iuxta p dei patris v 19 negas quoque v 20 ut om. p qui N¹ 23 et om. v 25 neque ad dextram dei patris sedet v 27 iudicauit N¹ 28 intelligis p 29 poenitus N 30 es] est p¹ et *deletum in p*

esse te sacerdotem putas, cum illa omnia denegaueris per
 quae sacerdos esse coepisti? redi ergo ad uiam rectam, recipe
 sensum pristinum, respisce tandem si aliquando sapuisti, re-
 gredere ad temet ipsum, si tamen habuisti in te quondam
 5 aliquid quo nunc regrediaris, agnosce sacramenta salutis tuae,
 per quae innouatus, per quae renatus es. non minus tibi nunc 2
 opus sunt quam tunc fuerunt, ut te per paenitentiam nunc re-
 generent quae per fontem ante generarunt. tene plenum sym-
 boli ordinem, tene perfectam fidei ueritatem: crede in patrem
 10 deum, crede in filium deum, in unum genitorem et unum
 genitum dominum omnium Iesum Christum, homousion patri,
 natum in deitate, natum in corpore, duplicis quidem natiuitatis,
 sed unius maiestatis, qui creator omnium creaturarum idem
 fuerit natus ex patre qui postea natus ex uirgine.

15 XVIII. Hoc enim, quod in carne atque ex carne uenit, ortus
 eius fuit, non imminutio, et natus tantum est, non demutatus,
 quia, licet in forma dei manens formam serui assumpserit, in-
 firmitas tamen habitus humani non infirmauit naturam dei,
 sed incolumi utique atque integra diuinitatis uirtute in carne
 20 hominis totum quod actum est profectus fuit hominis, non
 defectio maiestatis. nam cum editus in carne humana deus
 sit, non ideo est in carne natus, ne deus in se maneret, sed
 ut deo in se manente homo deus esset. et ideo Martha cum 2
 carnalibus oculis hominem cerneret, spiritualibus tamen deum
 25 confitebatur dicens: utique, domine, ego credidi quia tu
 es Christus filius dei uiui, qui in hunc mundum ue-
 nisti: ideo Petrus reuelante spiritu sancto cum extrinsecus
 filium hominis aspiceret, dei tamen filium praedicabat dicens:
 tu es Christus filius dei uiui: ideo Thomas cum carnem
 30 tangeret, deum se tetigisse credebat dicens: dominus meus

25] Ioh. 11, 27. 29] Matth. 16, 16. 30] Ioh. 20, 28.

3 si *om.* *N* 5 nunc *bis p* 6 innouatus per quae *om.* *p*¹ 7 peni-
 tentiam *Np* 9 deum patrem *v* 10 filium dei *p* et in unum geni-
 tum *av* 11 *post* genitum *add. v:* et eundem tamen unigenitum et primo-
 genitum: *om. Npa cf. cap. XXI adnot.* omousion *Np* 12 duplicis *p*
 15 ex carne atque in carne *v* 19 incolomi *N* 21 deus est, nondum
 est *v* 23 Martha *av:* maria *Np* 26 uiui *om.* *p* hunc *om.* *v*

et deus meus: unum enim Christum omnes confitebantur,
 3 ne duos facerent. hunc ergo crede, et ita crede dominum
 omnium Iesum Christum, unigenitum et primogenitum, eun-
 dem rerum creatorem quem hominum conseruatorem, eundem
 prius conditorem totius mundi quem postea redemptorem generis
 humani: qui cum patre atque in patre permanens, homousios
 patri, et iuxta apostolum formam serui accipiens humi-
 liauit se usque ad mortem, mortem autem crucis, et
 iuxta symbolum natus est ex Maria uirgine, crucifixus
 sub Pontio Pilato et sepultus, et tertia die resurrexit
 secundum scripturas et in caelum ascendit, et iterum
 4 ueniet iudicare uiuos ac mortuos. haec est enim fides
 uera, haec salus uera, deum ac dominum Iesum Christum eun-
 dem et ante omnia credere et post omnia, quoniam, ut scriptum
 est, Iesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula.
 15 in heri enim omne praeteritum tempus ostendit, in quo ante
 principium natus a patre est: in hodie autem saeculi istius
 spatia, in quo rursus ex uirgine natus est, passus est, resurrexit:
 in eo uero quod ipse in saecula dicitur, omnis futurae aeter-
 nitatis immensitas designatur.

XX. Sed dicis forsitan, si eundem in fine temporum natum
 dicam ex uirgine, qui ante omnia natus fuerit ex deo patre,
 carneum me etiam ante mundi initia deum dicere, qui ipsum
 dicam postea hominem quem semper deum, ac per hoc homi-
 nem illum qui natus sit postea semper fuisse. nolo te hac
 ignorantiae caecitate atque hac errorum nocte confundi, ut
 25 putes me hominem qui ex Maria natus est ante exordia rerum
 asserere, et deum etiam ante principia mundi semper corporeum
 2 praedicare. non ita, inquam, non ita dico, quod, priusquam
 nasceretur, homo in deo fuerit, sed quod postea in homine
 30 deus natus sit. non enim caro illa quae ex carne uirginis nata
 est semper fuit, sed deus qui semper fuit ex carne uirginis

7] Phil. 2, 7—8. 15] Hebr. 13, 8.

2 deum *N* 6 omousios *Np* 12 ac] et *v* est *om.* *p* fides uestra,
 haec est salus uestra *v* 15 hodie *N* sc̃la *Np* 17 sc̃i *Np* huius *av*
 19 sc̃la *Np* 23 ipsam *N*¹ 28 asserere *N* 31 natus deus *v*

in carne hominis aduenit. uerbum enim caro factum est: non
 carnem secum exhibuit, sed carni se hominis dignatione di-
 uinitatis uniuuit. dic enim mihi: quando uel ubi uerbum
 caro factum est, aut ubi exinaniuit semet ipsum for-
 5 mam serui accipiens, aut ubi egenus factus est, cum
 esset diues, nisi in illo sacro uirginis utero, ubi, dum incar-
 natur uerbum dei, caro dicitur factum, dum editur, formam
 serui in ueritate suscipit, dum humana condicione patibulo
 affigitur, fit egenus et pauper redditur passione carnali, cum
 10 esset diues maiestate diuina? alioquin si, ut ipse ais, post haec 3
 in eum, ut in unum prophetarum atque sanctorum, diuinitas
 uenit, ergo et in illis, in quibus habitare dignatus est, uerbum
 caro factum est, ergo et per unumquemque illorum exinaniuit
 semet ipsum formam serui accipiens, ac per hoc nihil no-
 15 uum nec praecipuum in Christo factum est, nihil singulare,
 nihil mirabile nec conceptio ipsius habuit nec natiuitas nec
 mors.

XXI. Et tamen, ut ad superiora redeamus, cum haec ita sint
 omnia sicut diximus, quomodo Iesus Christus, quem tu homi-
 20 nem tantummodo esse asseris, etiam antequam ex uirgine na-
 sceretur, semper fuisse legitur et a prophetis atque apostolis
 deus etiam: ante saecula praedicatur, dicente Paulo: unus do-
 minus Iesus Christus, per quem omnia, sed et alibi:
 quoniam in Christo, inquit, creata sunt omnia in caelis
 25 et in terra, uisibilia et inuisibilia? symbolus quoque et
 humana pariter et diuina auctoritate contextus credo, inquit,
 in deum patrem et in dominum Iesum Christum filium
 eius, et post alia: deum uerum de deo uero, per quem
 et saecula conpaginata sunt et omnia facta, et item:

22] I Cor. 8, 6. 24] Col. 1, 16.

1 est *om. v* 2 carnis *p* 5 aut] ut *p* 6 incarnatus *p* 8 ueri-
 tatem *p* suscepit *N²pv* conditione *Np* 10 maiestate diuina diues *v*
 13 et *om. v* 15 principium *a* 18 ut *om. N* 22 *sc̃la Np* deus *p*
 23 Christus *om. v* set *N²*, *om. N¹* 25 symbolum *v* 26 contextum *v*
 28 post eius *additum in v*: unigenitum et primogenitum totius creaturae
 de] ex *v* 29 *sc̃la N* saecula *p* conpaginata] creata *a*

qui propter nos uenit et natus est ex Maria uirgine, et crucifixus est, et sepultus est.

XXII. Quomodo ergo, cum ipsa confessione nostra ante uirginis partum atque conceptum dominicus homo omnino non fuerit, Christus tamen, qui a te solitarius homo dicitur, deus scriptis sacris sine exordio praedicatur, et tanta hominis ac dei unitas legitur, ut et homo deo semper antea coaeternus et postea homini deus compassus esse uideatur, cum utique nec
 2 ininitiabilis homo nec passibilis deus esse credendus sit? illud est utique quod iam superioribus scriptis testati sumus, quod
 10 unitus homini, id est suo corpori deus nullam fieri patitur inter hominem ac deum humana opinione distantiam nec admittere omnino uoluit, ut alius a quoquam filius hominis, alius dei filius crederetur, sed ita omnibus scriptis sacris dominicum hominem conecit deo atque concorporat, ut nec in tempore
 15 admodum hominem quis a deo nec in passione possit deum ab homine discernere. si enim ad tempus respicis, inuenies semper filium hominis cum dei filio, si ad passionem, inuenies semper cum filio hominis dei filium: ita scilicet unitum et indiuiduum sibi Christum filium hominis ac dei filium, ut, quantum
 20 ad uocem scripturae pertinet, nec homo separari a deo 4 tempore nec ab homine deus omnino ualeat passione. hinc enim illud est: nemo ascendit in caelum nisi qui de caelo descendit, filius hominis qui est in caelo: ubi cum dei filius loqueretur in terris, filium esse hominis testabatur in
 25 caelis et eundem filium hominis, quem ascensurum dicebat in caelum, descendisse quoque antea testabatur e caelo. uel illud: si uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius: cum eum qui ex homine natus est nominet, in supernis

23] Ioh. 3, 13. 28] Ioh. 6, 63.

2 et crucifixus et sepultus (est *utroque loco omisso*) v 3 *sqq.*] Dominicus homo maledicetur *margo* N 5 homo solitarius v 6 in scriptis sanctis v 7 ante v 8 deus *om.* N 9 credendus sit esse v 11 patiatur v 12 ammittere N¹ 13 aliud a p¹ 14 filius dei v 15 *sqq.*] nestorianus sensus est *margo* N connectit *pv* 16 admodum N 18 filio dei v 21 diuinae scripturae v 24 filius dei v

tamen semper fuisse testatur. sed et apostolus, si ad tempus respicitur, per Christum omnia facta praedicat: unus enim inquit dominus Iesus Christus, per quem omnia: si autem ad passionem, maiestatis dominum crucifixum esse designat: 5 si enim, inquit, cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent. et ideo etiam symbolus, unigenitum 5 et primogenitum dominum Iesum Christum, deum uerum ex deo uero, homousion patri et creatorem omnium docens, natum ex Maria uirgine et crucifixum postea et sepultum esse testatur, 10 ita concorporans scilicet dei et hominis filium et uniens hominem ac deum, ut nec in tempore fieri ulla ualeat nec in passione diuisio, cum idem utique dominus Iesus Christus et per aeternitatem temporis deus et per tolerantiam passionis homo esse doceatur: ac sic, licet nec homo ininitiabilis nec deus passibilis dici debeat, in uno tamen domino Iesu Christo et homo 15 ante perpetuus et deus mortuus praedicatur. uides ergo quod 6 Christus omnia est et nomen illius significatio est utriusque naturae, quia et homo et deus natus ita in se cuncta complectitur, ut in eius nomine nihil deesse noscatur. non ergo 20 ante partum uirginis eadem in praeterito aeternitas hominis quae dei: sed quia in utero uirginis unitus est deus homini, factum est ut in Christo omnino non possit alterum sine altero nominari.

XXIII. Quidquid ergo de domino Iesu dixeris, totum dicis. 25 et in dei enim filio filium hominis et in hominis filio dei filium nuncupabis, tropo scilicet synecdoches, quo et a parte totum intellegitur et a toto portio nominatur, docentibus id utique etiam scripturis sacris, in quibus dominus saepe hoc tropo utens, dum de aliis sic docet, sic etiam uoluit intellegi de se

*

2] I Cor. 8, 6. 5] I Cor. 2, 8.

6 crucifixeret *N* symbolum *v* 8 omousion *Np* dicens *v* 9 Maria *om.* *v* 10 scilicet concorporans *a* 13 tolerantiam *p* 14 ac sic licet *scripsi*: cf. cap. 23, 3 et 5 ac scilicet *Np* ac licet *v* ininitiabilis *Na*: cf. p. 348, 9 17 est ante utriusque *om.* *v* 18 natus in marg. *p* ita et in se *v* concta *N*¹ 22 ut in marg. *p* 24 quicquid *pv* Iesu Christo *v* 25 enim *om.* *v* 26 nuncupabis *N* a parte] aperte *N* 27 intelligitur *p* 28 scriptis *v* 29 intelligi *p* de se ipso uoluit intelligi *v*

ipso. neque enim in diuinis uoluminibus aliter uel dies interdum uel res uel homines uel tempora designantur: sicut illud, quod quadringentis Israhelem seruiturum annis in Aegypto deus praedicat dicens ad Abraham: sciens scito quia peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et seruituti 5 eos subicient et affligent eos annis quadringentis, cum, si omne tempus ex quo deus locutus est consideretur, plus sint quam quadringenti, si autem illud tantum quo ser-
 2 uierunt, minus. quod scilicet tempus nisi hoc tropo intellegitur, mentitur forsitan, quod absit a Christianis sensibus, dei sermo: 10 sed dum utique a tempore diuinae uocis et totum uitae tempus annos plus quam quadringentos et seruitus minus multo quadringentos habet, fit ut uel a toto pars uel a parte totum ualeat intellegi. non dissimilis quoque etiam de diebus interdum ac noctibus significatio est, ubi, cum in utroque tempore unus 15 dies intellegatur, in parte unius temporis tempus utrumque monstratur. hoc siquidem modo etiam illud quod de tempore
 3 dominicae passionis obscurum uidetur aperitur. cum enim sub exemplo Ionaе prophetae futurum filium hominis dominus in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus esse praedixerit, 20 et post sextam sabbati qua crucifixus est non nisi una tantum apud inferos die et duabus noctibus fuerit, quomodo diuini sermonis ueritas inuenitur? tropo scilicet synecdochico, id est ut et ad diem qua crucifixus est nox praeterita, et ad noctem qua resurrexit dies futura referatur: ac sic additis et nocte 25 quae praecessit diei suae et die qui subsecutus est nocti suae nihil deesse integro tempori noscitur, quod a sui parte suppletur. scatent his rationum exemplis scripturae sacrae, sed

4] Gen. 15, 13 (LXX). 19] cf. Matth. 12, 40.

2 uel homines *bis p* 3 Israelem *pv* annis seruiturum Aegyptiis
 deus praedicat *v* egipto *p* 4 abraam *p* 8 tantum] totū *N*¹ 9 in-
 telligitur *p* intelligatur *v* 10 mentitus *v* sermo uideatur *v* 11 diuine
 uocis] *hinc pergit M* 12 seruitutis *M* multo quam quadringentos
Mpv 13 et ita fit *M* ita fit *v* 14 intelligi *Mp* 15 significatio est]
 significatione *p* 16 intellig. *Mp* partē *Np* 17 de *om. M* 23 sine-
 doche *M* synecdoches *v* 24 et ante ad diem *om. Npv* 26 praeces-
 serit *M* subiectus *M* 28 scantent *N*

longum est uniuersa memorare. sic enim dicente psalmo: 4
quid est homo, quod memor es eius? a parte totum intel-
legitur, dum uno homine nuncupato plenitudo humani generis
demonstratur. sic etiam illud, ubi Achab peccauit, peccasse
5 plebs dicitur, dum uniuersitate appellata a toto portio de-
signatur. Iohannes quoque praecursor domini post me, inquit,
uenit uir qui ante me factus est, quia prior me erat.
quomodo igitur post se uenturum indicat quem ante se fuisse
designat? si enim de homine hoc qui postea natus est intel-
10 legitur, quomodo ante ipsum fuit? si de uerbo, quomodo post
me uir uenit, nisi quod in uno domino Iesu Christo et poste-
ritas hominis et uerbi antiquitas demonstratur? ac sic fit ut 5
unus idemque dominus et ante illum fuerit et post illum uenerit,
quia et secundum carnem est Iohanne posterior et secundum
15 diuinitatem omnibus prior. et ideo ille uirum tantummodo
nominans et hominem demonstrauit et uerbum, quia, cum
dominus Iesus Christus filius dei et homine consummatus
fuerit et uerbo, unum de eo dicens omnia demonstrauit. et
quid plura? dies me, ut reor, deficiet, si omnia quae de hoc
20 dici possunt colligere aut enarrare temptauero: et satis haec
quae nunc diximus in hac negotii parte dumtaxat et ad sym-
boli sunt expositionem et ad causae officium et ad libri modum.

LIBER SEPTIMUS.

I. Quod euenire his solet qui, cum pelagus iam euaserint,
25 aut praetentas portubus syrtes aut uicina litoribus saxa formi-

*

2] Ps. 8, 5. 6] Ioh. 1, 30.

1 memorari *Mp* 2 intellig. *Mp* 3 nuncupato *p* 4 illud *om. p*
Achab] a capacibus *M* peccasse *M* 6 quoque *om. Np* 9 intel-
lig. *Mp* 10 quomod (*sic*) *M* uir post me *Mv* 13 deus *M*
15 hominibus *M* 17 consummatus *M* 19 me] michi *p* deficit *Np*
deficiat *v* 20 collegero aut narrare *M* 21 hac] ac *M* et *om. M* sim-
boli *p* 22 ad ante causae *om. p* modum. Explicit liber VI de incarna-
tionē xpi *N* Explicit liber sextus (sextus liber *p*) *Mp* Incipit liber
septimus (VII *Np*) *NMp*

25 syrtes *M*

dant, hoc mihi admodum accidit, ut reseruatis ad ultimum
 quibusdam haeticorum calumniis, cum iam ad exacti laboris
 terminum uenerim, eum ipsum finem incipiam metuere ad
 quem desiderauerim peruenire. sed, ut propheta ait: dominus
 mihi adiutor est, non timebo quid faciat mihi homo, 5
 non timeamus praetentas haeticorum insidiantium foueas et
 obsaeptas spinis passim horrentibus uias, quae cum asperent
 magis itinera quam claudant, de emundatione nobis est potius
 labor quam de impossibilitate formido, quia, cum nobis agen-
 tibus rectum iter infirmiter se obiciant et horreant ambulan- 10
 tibus magis quam obsint, plus habet officium et opus nostrum
 in purgatione quod agat quam ex difficultate quod timeat.
 2 igitur ad monstruosum illud letiferi serpentis caput mittentes
 manum et pertractare omnia admodum colligata ingentibus
 spiris tortuosi corporis membra cupientes te, quem semper 15
 precati sumus, etiam atque etiam, domine Iesu, precamur, ut
 des nobis uerbum in apertione oris ad destructionem
 munitionum, cogitationes destruentes et omnem alti-
 tudinem extollentem se aduersus scientiam dei, ut
 captiuemus omnem intellectum in oboedientia tua, 20
 3 quia ille uere liber fit qui coeperit tibi esse captiuus. adesto
 ergo tuo officio, tuo operi, tuis pro te supra mensuram uirium
 contendentibus. da hiantia noui serpentis ora et tumentia leta-
 libus uenenis colla conterere, qui facis supra serpentes et scor-
 piones inlaesos credentium pedes ingredi ac super aspidem et 25
 basiliscum ambulare et conculcare leonem et draconem, tribuis-
 que per intrepidam innocentiae constantis audaciam, ut de-

4] Ps. 117, 6. 17] Eph. 6, 19. II Cor. 10, 4—5. 24] cf. Luc. 10, 19.
 25] cf. Ps. 90, 13. 27] Esai. 11, 8.

1 ammodum *N* ultimum dum *M* 3 eum] et *M* cum *p* me-
 tuere *om.* *M* 4 desideraueram *v* 6 praeteritas *M* romfeas *M*
 7 obseptas *NMp* 8 itinera] iē (*id est iter*) *M* emundatione *Np* mun-
 datione *M* pocius est *M* 9 possibilitate *v* 10 orreant *M* 11 et]
 atque *Mv* 13 luciferi *N* capud *Mp* 14 ammodum *N* omnia ad-
 modum omnia *M* illigata *Mv* agentibus *M* 15 menbra *p* 18 cogi-
 tationis *M* et *om.* *M* 23 connitentibus *Mv* nobis *M* hora *N¹p*
 24 contendere *p* 27 innocentis constantiē *M* delectur *M*

lectetur infans ab ubere super foramen aspidis, et in
cauerna reguli qui ablactatus fuerit manum suam
mittat. da ergo et nobis in cauernas huius inmanissimi ac 4
scelestissimi reguli innocuas manus mittere, et si in fora-
minibus iam quibusdam, id est in sensuum humanorum latebris
aut cubile habuit aut oua posuit aut squamosi tractus semitam *
dereliquit, aufer ab uniuersis perniciosissimi anguis huius sor-
didum et ferale contagium, extrahe illatas perfidiae inmunditias
et obsessas redolenti caeno animas uentilabro sacrae purgationis
10 emunda, ut speluncae latronum domus orationum sint, et in
quibus nunc ut scriptum est diuersoriis hericii et onocentauri
et pilosi et diuersorum prodigiorum monstra uersantur, in his
sancti spiritus tui dona, id est fidei ac religionis decora re-
splendeant. ac sicut eiectis quondam idolorum cultibus ex 5
15 terminatisque simulacris fecisti ex fanis daemonum templa
uirtutum, inserens in cauernas serpentium et scorpionum ful-
gentes luminis tui radios, et ex cubilibus errorum ac turpi-
tudinum domos ornamentorum ac pulchritudinum reddidisti,
ita in omnibus, quorum oculos caligo haereticae peruersitatis
20 obsedit, lucem misericordiae tuae ac ueritatis infunde, ut in-
carnationis tuae magnum ac salutiferum sacramentum reserato
tandem ac puro lumine contuentes ita te ex sacrosancto illo
inmaculae uirginis utero editum in mundo uerum hominem
esse intellegant, ut uerum tamen deum semper fuisse co-
25 gnoscant.

II. Ac priusquam de his rebus loqui incipio quas necdum
libris superioribus praelibauī, aequum arbitror ut ea nitar ex-

9] cf. Luc. 3, 17. 11] cf. Esai. 34, 13 sqq.

1 foramina *M* foramine *v* 2 cauernam *Mv* 3 mittit *M* et *om. M*
cauernis *p* ac] et *p* 4 sceleratissimi *M* 5 quibusdam iam *Mv*
latrebris *N¹* 6 aut et squamosi *M* 7 huius *om. M* 9 ceno *Mp*
10 orationis *M* 11 ericii *Mv* 12 diuersarum *M* 13 respondeant et
sicut *M* 14 condam *M* ydolorum *p* 15 fecistis *p¹* 16 serpentum *av*
fulgentis *Mv* 17 ouilibus *M* 18 pulchritudinum *p* 20 lumen *p*
ut] et *Np* 21 reseruato *N* 22 puro] aperto *M* 24 intelligant *Mp*
fuisse semper *M* 26 incipiam *Mp* 27 ut *om. M* ea nitar] anni-
tar *M* enitar *av* exoluere *av*

soluere quae iam ante promisi, ut expleta penitus sponsione
liberius de intactis dicere ordiar cum de pollicitis satisfecero.
ait ergo ad destruendam sacrae natiuitatis fidem sibilans in
2 dei ecclesia nouus coluber: nemo anteriorem se parit. pri-
mum ergo te non solum quid dicas, sed etiam unde dicas 5
nescire arbitror. si enim scires aut intellegeres unde diceres,
nequaquam unigeniti dei natiuitatem mortalis opiniunculae ratione
censeres neque ei qui extra conceptum humanae originis natus
est humanis definitiunculis praeiudicare temptares aut terrenas
impossibilitates omnipotentiae diuinitatis obiceres, si deo in- 10
possibile nihil esse cognosses. nemo ergo inquis anteriorem
se parit. dic mihi, quaeso, de quibus te loqui cauis, de quo-
rum animantium aestimas definire naturis? hominibus te an
feris, auibus an pecudibus legem putas ponere? ista enim sunt
3 et alia huiuscemodi de quibus haec dici possunt. nemo enim 15
ex his anteriorem se gignere praeualet, quia quae orta iam
fuerint redire in id rursum nequeunt ut noua creatione gene-
rentur: et ideo nemo anteriorem se parere, quia nec anterio-
rem gignere potest, quia non uenit causa pariendi nisi ex
possibilitate generandi. tu ergo id in natiuitate omnipotentis 20
dei quod in ortu terrenorum animalium considerandum putas,
et ei naturam humanae condicionis obicis qui est auctor ipse
naturae? uides ergo, ut supra dixi, nescire te unde aut de quo
dicas, qui facturam factori comparas et ad aestimandam dei
omnipotentiam earum rerum exemplo uteris, quae ipsae utique 25
non essent, nisi id ipsum ex deo essent quod sunt. deus ergo
4 ut uoluit, quando uoluit et ex qua uoluit aduenit. nec tempus
ei nec persona nec consuetudo hominum nec exempla rerum
praeiudicarunt, quia obsistere ei lex non potuit creaturarum

4 aecclesia *N* 6 intelligeres *Mp* 9 definitiunculis *M* 10 diuinae
omnipotentiae *Mv* impossibile] impossibilitate *M* 11 nichel *p* cogno-
sceres *M* ergo] enim *M* 13 amancium extimas *M* definire *p* te
om. *M* 14 ante *N* fort. scrib. anne: cf. *III*, 13, 1 peccoribus *M*
ponere putas *Mv* 15 possint *M* 16 ualet *M* quia ea quae *Mv*
iam orta *p* 17 non queunt *Mv* 18 se anteriorem *M* parere . . . ante-
riorem om. *M* 22 et] ut *p* conditiones *N*¹ conditionis *MN*² autor *N*
24 facturas *Mv* et om. *p* extimandam *M* 25 potenciam *M* 26 sunt
om. *M* 27 et quando *Mv* et ex qua uoluit om. *p*

qui est creator ipse cunctorum, et posse ei quod uoluit promptum fuit, quia potestas affuit uoluntati. uis scire aliquatenus quanta sit omnipotentia dei? ego id deum etiam de creaturis suis facere posse credo quod tu eum de se ipso facere potuisses
 5 non credis. omnia enim animantia quae posteriora se pariunt, si modo id deus iubeat, anteriora multo parere se facilius possunt. nam et cibi ipsi et pocula, si ea diuinitatis uoluntas sit, in conceptus quosdam et progenies uerti possunt. aquae denique
 10 ipsae, quibus ab exordio rerum manantibus aequae admodum omnia animantia utuntur, corporari, si id deus iubeat, in uisceribus et gigni possunt. quis enim sacris operibus modum statuit aut diuinam potentiam circumscripsit, aut quis, ut scriptum est, dicet ei: quid fecisti? si negas omnia deum posse, nega anteriorem nasci ex Maria deo nascente potuisse.
 15 si autem impossibile deo nihil est, cur ei impossibilitatem in suo ipso aduentu obiecis cui impossibile in omnibus nihil esse cognoscis?

III. Secunda autem peruersitatis tuae uel calumnia blasphematrix uel blasphemia calumniatrix est qua ais: homousios
 20 parienti debet esse natiuitas, non dissimilis superiori: uerbis enim magis quam re et genere diuersa est. cum enim de natiuitate agitur dei, idem dicis, potentiores ex Maria non potuisse nasci, quod superius, anteriorem non potuisse generari. et ideo uel id quod supra dictum est etiam de hoc
 25 responsum puta, uel id quod nunc dicendum est etiam de illo responderi existima. ais ergo: homousios parienti 2

13] Esai. 45, 9. Rom. 9, 20.

1 coniunctorum *M* prumptum *N* 2 affluit *p* uiscire *N*¹ 3 id deum *scripsi*: in deum *N* idem *M* deum *p* id etiam dominum *av*
 6 se parere *Mpv* facilius *om.* *Mv* 7 et post nam *om.* *Np* ea est diuinitatis *M* (*om.* sit) uolūtas *p* 8 et in progenies *M* 9 manentibus *N* ammodum *N* 12 statuatur *M* circumscribit *N* circumscribat *M* 13 scribitum *N* dicit *Mv* posse deum omnia *M* 16 cui] cum *p* 18 secundum *NM* peruersitatē tuam *M* 19 blasphemia] calumnia *N* blasphema *av* blasphematrix uel blasphemia *om.* *p* qua *α*: qui *N* quia *Mp* omousios *p* omousius *M* 20 parenti *p* 22 dei agatur (agitur *p*) *Mpv* 23 nasci . . . non potuisse *om.* *M* 24 et 25 id] in *p* 26 omousios *Np* omousius *M*

debet esse natiuitas. si ad terrenas creationes respicis, uel maxime ita euenit: sin autem ad ortum dei, quid in natiuitate eius naturae exempla consideras, quia constitutiones constitutori sunt obnoxiae, non constitutionibus constitutor? uis autem plenius scire quam non solum impiae, sed etiam ineptae sint haec
 * cantilena? dic mihi, quaeso, tu, qui non nisi ex paribus paria nasci putas, unde inexplicabilis illa quondam in heremo coturnicum innumerositas ad pastum Israheliticae plebis repente nata sit. non enim eas ante in aliquo loco a genetricibus suis
 3 editas, sed subito aduentu legimus illatas. cibus denique ipse ille caelestis unde per quadraginta annos in Hebraeorum castra defluxit? numquid mannam manna generauit? sed haec de uetustis rerum miraculis. quid de nouis? paucis panibus ac pisciculis innumeras populorum sequentium turbas dominus
 15 Iesus Christus in heremo non semel paut. satietatis ratio in cibis non fuit. quae esurientes causa inuisibilis et arcana saturauit, praesertim cum plus multo superfuerit satietati quam
 14 appositum fuerat esuritioni? qua ratione hoc totum, qua causa actum est, ut, cum satietatem edentes caperent, etiam aug-
 20 mentis ineffabilibus cibus ipse ditesceret? natum in Galilaea uinum de aquis legimus. dic mihi: quomodo disparem a sui qualitate substantiam dispar natura generauit, praesertim cum, id quod dominicae natiuitati maxime conuenit, nobilioris ad-
 5 modum rei ortus ex inferiore processerit? dic mihi ergo quo-
 25

8] cf. Num. 11, 31. 13] cf. Ex. 16, 13. 14] cf. Matth. 14, 16 sqq. et 15, 32 sqq. 21] cf. Ioh. 2, 3 sqq.

2 uenit si *M* quid] qui *M* 3 constitutori] constituto *M* 4 obnoxiae *N*¹ 5 hec *M* 6 uidentes *Np* (*non a*) poenitus *N* potentiam *M* 7 cantilena *M* 8 condam *M* 9 israheliticae *M* 10 sint *N* a om. *M* genetricibus *Mp* 11 llatas *M* 12 haebreorum *N* 13 manna manna *Mp* 15 piscibus *M* dominus Iesus Christus om. *M* 16 Christus om. *p* 17 inuisibili *p* archana *NMp* 18 praesertim om. *M* multa superfuerit satis etiam fuerat esuricioni *M* saturitati *av* 19 qua causa om. *Mav* 20 factum *av*, om. *M* etiam om. *M* 21 cibus *N*¹, om. *M* ipsi discerent *M* natum om. *M* 22 unum *M* 24 id om. *p* nobiliores *N*¹ ammodum *N* 25 ergo om. *M*

modo ex illa aquae simplicitate egregior uini et admirabilis
sapor natus sit? quomodo aliud sit haustum, aliud infusum?
numquid cisterna illa uel puteus hanc naturam habuit, ut
aquas ex se sumptas in optima uina mutaret? aut numquid
5 uasorum id qualitas aut ministrorum egit industria? nihil utique
ipsorum. et quomodo facti ratio cogitatione cordis non con-
prehenditur, cum facti tamen ueritas conscientiae firmitate ser-
uetur? caeco super oculos in euangelio lutum positum est et
oculi abluto eo nati sunt. numquid aut aqua hanc naturam
10 habuit ut oculos pareret, aut lutum ut lucem crearet? nihil
utique horum, praesertim cum aqua caeco nihil conferat, lutum
autem uidentibus etiam obesse possit. et quomodo res nocendi
uim in se habens officium remedii ac salutis exhibuit, et quae
obesse sanis solet, quasi ministra tunc sanitatis fuit? dicis
15 itaque dei hoc tribuisse uirtutem, dei praestitisse medicinam,
et omnia haec quae diximus omnipotentiam penitus effecisse
diuinam, qui potens sit utique et ex insolitis noua condere
et ex contrariis salubria constituere et ea, quae in impossibili-
tatibus atque inefficientiis sita sint, in rerum possibilitates
20 effectusque mutare.

III. Idem ergo de ortu ipsius domini quod de rebus omnibus
confitere. crede deum natum ut uoluit, quem non negas po-
tuisse quod uoluit: nisi forte uirtutem, quae ei ad alia omnia
affuit, ad se ipsum aestimas defuisse, et ipsi ad natiuitatem
25 suam omnipotentia sua defuit, quae ab eo procedens uniuersa
penetrauit. tu mihi in natiuitate domini obiecias: nemo ante-
riorem se parit, et in partu quo omnipotens deus natus
est dicas: homousios parienti debet esse natiuitas?
quasi uero cum quolibet hominum humanis legibus agas, cui

8] cf. Ioh. 9, 1 sqq.

1 et regius *M* egregius *v* ammirabilis *N* 2 austum *NM* 3 uel]
aut *M* 4 sumtas *a* 5 uasarum *M* 6 horum *Mv* cogitatio *N*
7 constituencie *M* 9 ab luto *Mv* eo *om.* *Mv* abluti eo *N*² cf.
cap. 4, 5 10 ut *ante* lucem *om.* *Np* 12 noscendi *N* 13 hac *N*
exhibuit *M* 14 tunc *om.* *M* 17 insolutis *N* utique et solitis *M*
19 in efficientiis *pv* sitae *NM* 23 omnia alia *M* 24 affluit *p*
extimas *M* 28 dicis *Mv* omousios *Np* homousius *M*

impossibilitatem suam obicias, quem terrena infirmitate con-
 2 cludas. communem omnium dicis condicionem esse nascendi,
 eandem legem esse generandi, non potuisse penitus in uni-
 uersitate generis humani uni tantum homini contingere quod
 uetuerit deus omnibus prouenire. non intellegis de quo dicas, 5
 non uides de quo loquaris: quia auctor utique omnium con-
 ditionum cunctarum lex naturarum est, per quem est et quid-
 quid homo potest et quidquid non potest, quia ipse utriusque
 rei penitus modum statuit, et usque quo accederet facultas et
 3 quo ulterius non progrediretur infirmitas. quam insane ergo 10
 tu ei impossibilitatem humanam obiecis, cui possibilitas ipsa
 debetur. si personam domini terrenis infirmitatibus aestimes
 et omnipotentiam dei humanis rationibus metiaris, nihil utique
 quod secundum corporeas ipsius passiones deo congruum ui-
 deatur inuenies. si enim ueri simile uideri potest ut Maria 15
 anteriorem se deum parere non quiuerit, quomodo ueri simile
 erit quod crucifixus ab hominibus deus fuerit? et tamen idem
 qui crucifixus est deus ipse praedixit: si affiget homo deum
 4 suum, quia uos affigitis me? si ideo natus ex uirgine
 dominus non putabitur, quia anterior parienti fuerit qui nasce- 20
 batur, quomodo deus sanguinem habuisse credatur? et tamen
 ad presbyteros Ephesiorum dicitur: regite ecclesiam dei,
 quam adquisiuit sanguine suo. postremo quomodo auctor
 uitae priuatus uita existimabitur? et tamen Petrus auctorem,
 inquit, uitae interfecistis. nemo in terris situs esse in caelo 25
 potest. et quomodo dominus ipse dicit: filius hominis qui
 est in caelo? si denique ideo natum ex uirgine deum non
 putas, quia homousios parienti debet esse natiuitas,

18] Mal. 3, 8. 22] Act. 20, 28. 24] Act. 3, 15. 26] Ioh. 3, 13.

1 quem] quae *Np* 2 conditionem *p* 3 poenitus *N* in *om. M*
 5 prouenire *M* intelligis *Mp* 6 conditionum *p* 7 et cunctarum *Mv*
 per quem . . . 8 non potest *om. M* 7 et 8 quicquid *pau* 8 utrius *M*
 10 quod *M* progrediretur *p* 12 aestimes *M* 17 quodquod *N* omni-
 bus *NM* 18 affigit *Np* 20 putauit *N¹* putatur *N²* 21 credi-
 tur *Mv* credetur *p* 22 presbyteros *NMp²* presbeteros *p¹* 24 exti-
 mabitur *M* 25 in celis esse *Mv* 26 et *om. M* 27 ideo] in eo *Np*
 28 omousios *Np* homousius *M*

quomodo res dissimiles ex dissimilibus crediturus es substitisse naturis? ergo apud te nec coturnices subito uentus intulit nec 5 manna decidit nec uinum ex aqua prodiit nec multa hominum milia exiguo cibo pasta sunt nec post lutum caeco lumen apparuit. quodsi haec omnia incredibilia utique et contra rationem uidentur nisi a deo facta credantur, cur in natiuitate eius denegas quod in operibus confiteris? aut numquid praestare ortui suo aduentuique non potuit, quod humanis remediis atque utilitatibus non negauit?

10 V. Longum est de hac re et prope fabulosum amplius dicere. sed tamen ad confutandam ineptiam atque insaniam tuam, quae ais quod homousios parienti natiuitas esse debet, id est quod dissimilem se quaelibet parere non possit, etiam terrenarum rerum exempla proferam, quo ex dissimilibus nasci 15 multa conuincam: non quod in tali re comparatio ulla aut fieri possit aut esse debeat, sed ut non dubites in sacro ortu existere id potuisse quod etiam in terrenis his et caducis uideas prouenire. apes, sicut minima admodum, ita prudentissima ac sollertissima animalia, ex diuersissimis edi legimus atque exire 20 naturis. cum enim sint miri ingenii animantia et non solum sensu, sed etiam prudentia abundant, excerptis quibusdam herbarum floribus procreantur. quod maius exemplum adhibendum aut assumendum putas? ex inanimis animalia, ex insensibilibus sensibilia nascuntur. qui opifex illic, qui fabricator est, qui formator 25 corporum, qui inspirator animarum? sonum denique ipsum, quo inter se quasi loquuntur, quis dedit? concinnitatem pedum, ingenium orium elegantiamque pinnarum quis finxit

*

21] cf. Aristot. hist. anim. V, 21, p. 553^a, 19.

3 ex | ex *p* milia hominum *Mv* 4 aperuit *NMp* 7 nunquid *M*
12 quod] quomodo *Np* omousios *Np* homousios *M* debeat *Mv*: cf.
§. 5 13 dissimile *M* se] sibi res *av*: *om. M fort.* a se possint *M*
14 quod *M* 17 caducis] catholicis *M* 18 ammodum *N* 19 sollertis-
sima *N* edi legimus] esse didicimus *M* 20 solo *p* 21 sensum *N*¹
exceptis *N* ex certis *M* 23 ex animis *M* insensibili *M* ex insensi-
bilibus sensibilia *om. p* 26 quo *pv*: quod *NM* locuntur *Mp* con-
cinnitates *N*²*p* concinnitates has *av* 27 ingenium orium *scripsi*: genio-
rium *N*¹ ingeniorum *N*² artem morum *M* geminorum *p* ingeniorum *a*
artem orium *v*: cf. *Gell. I, 9, 2* de oris et uultus ingenio pennarum *N*²*pa*

atque composuit? ingenium, iram, prouisionem, motum, placiditatem, concordiam, dissensionem, bella, pacem, ordinationem, dispositionem, officia, principatus, omnia denique quae sunt illis quasi cum humano genere communia, cuius doctrina aut cuius munere, quo imbuate atque instituite sumpserunt? numquid
 5 hoc a paterno semine indeptae sunt aut in genitali utero atque
 4 in materna carne didicerunt? nec uterum utique norunt nec semen sciunt: depasti tantummodo flores in aluearia congeruntur, ex quibus inaeestimabili opificio apes exeunt. nihil illic genetricum uiscera prolibus conferunt neque apes ex
 10 apibus eduntur: operariae tantum sunt, non procreatrices. ex herbarum flosculis animantia prodeunt: quid simile herbis et animantibus? quis fabricator igitur rerum istarum sit, credo, intellegis. i nunc et ambige, an potuerit natiuitati suae dominus id tribuere quod uides eum etiam facturis minimis praestitisse.
 15 5 superfluum forte sit post haec et alia addi aliquid: sed tamen etiam non necessaria ad exemplum addantur ad cumulum.
 * lucustis repente subtexi aëra, impleri terras uidemus. prode earum semina, prode ortus, prode generatrices. inde enim, ut uides, exeunt, unde nascuntur. praescribe his rebus omnibus,
 20 quod homousios parienti esse natiuitas sua debet, et tam inuenieris in praescriptionibus his ridiculus, quam nunc es in neganda domini natiuitate furiosus. et quid post haec? numquid progredi nos debere ultra uel tu ipse existimas? adhuc addimus tamen aliquid. ex ouis uoluerum, quas in Aegypto
 25 hibes uocant, basiliscos serpentes gigni indubitabile est. quid cognatum et consentaneum aui atque serpenti? cur homousios
 6 parienti natiuitas sua non est? et tamen haec omnia nec

18] cf. Basil. Hexaëm. 9, 2, 15.

1 placita *p* 5 sumserunt *N* nunquid *M* 7 carne *om. p*
 9 inextimabili *M* 10 genetricum *M* generatricum *p* 11 tantummodo *M* 12 producunt *M* erbis *M* 14 intelligis *p* i *om. M*
 in hunc *p* natiuitatis *N¹p* 15 faturis *p* 16 haec talia *M*
 aliquod *N¹* 17 non *om. M* adduntur *M* 18 locustis *N²Mpv*
 subtegi *M* terra *M* 21 omousios *Np* debeat *Mv* tamen *N¹Mp*
 22 ridiculis *N¹p* quem *N¹* qui *p* 23 nunquid *M* 26 hibes
NMp: ibes *v* basiliscos *p* quod *M* 27 omousios *Np*

gignentes agunt nec nascentes sciunt, sed fiunt latentibus causis et inexplicabili quadam atque multiplici gignentis lege naturae. et tu eius natiuitati terrenarum opinionum praescriptiunculas obicias, qui nec earum quidem natiuitatum rationem reddere
 5 potes, quae nutu ipsius ac praeceptione nascuntur, cuius arbitrium totum agit, cuius imperium totum efficit, cui nihil contra ire, nihil obsistere potuit et ad totum quod possibilitate agendum erat uelle sufficit.

VI. Sed tempus tandem est ut reliquas etiam occultiores
 10 et insidiosiores blasphemias tuas, quia, quod maluissemus, iam ignorare non possumus, saltem ne ignorantes capiant detegamus. posuisti in quodam pestifero tractatu tuo dicens: quoniam diuinae naturae imago est homo, hanc autem proiecit diabolus in corruptionem, doluit sic pro ima-
 15 gine sua deus, sicut pro statua sua imperator, et corruptam reparat imaginem: et sine semine formauit de uirgine naturam secundum illum qui sine semine natus est Adam, et per hominem humanam naturam suscitauit: quoniam enim per hominem mors, ideo et per
 20 hominem resurrectio mortuorum. ueneficorum quorundam, 2 ut aiunt, haec consuetudo est, ut in poculis quae conficiunt uenenis mella permisceant, ut dulcibus nocitura celentur, et dum quis mellis dulcedine capitur ueneni peste perimatur. ita ergo et tu dicens: diuinae naturae imago est homo, hanc
 25 autem proiecit diabolus in corruptionem, doluit sic pro imagine sua deus, sicut pro statua sua imperator, oras quodammodo poculi pestilentis dulcedine quadam et quasi melle circumlinis, ut haurientes ingestum poculum homines, dum illecebrosa degustant, perniciose non sentiant. dei nomen 3

2 et om. *M* gignenti *M* gignentes *p* 4 obicis *Mv* ne *v*
 7 nil *Np* 8 sufficit *M* 9 occultiores *NM* 10 et] atque *Mv* insi-
 diosiores *M* 11 saltem *Np* 14 deabñ *M* sic] sicut *Npv* yma-
 gine *p* 15 sua post statua om. *p* 16 reparauit *M* imagine *p* for-
 mauit . . . 17 semine om. *M* 18 nascitur *M* fort. recte 19 enim *v*:
 om. *NMp* per unum hominem mors *M* ideo om. *Np* 20 quorum-
 dam *p* 25 dñs *M* corruptionem *p* sic] sicut *Npv* 26 yma-
 gine *p* 27 ora *v* pestilenti dulcediñ *M* quodam *N* 28 aurientes
NM 29 perniciose *Np*

obicis ut religionis nomine mentiaris, sancta praemittis ut per-
 uersa suadeas et confitendo deum id efficias, ut eum ipsum
 neges quem confiteris. quis enim non uidet quo eas, quid
 moliaris? dicis quippe: doluit sic pro imagine sua deus,
 sicut pro statua sua imperator, et corruptam reparat 5
 imaginem: et sine semine formauit de uirgine natu-
 ram secundum illum qui sine semine nascitur Adam,
 et per hominem humanam naturam suscitatur: quoniam
 enim per hominem mors, ideo et per hominem resur-
 4 rectio mortuorum. hoc ergo tanto studio, hoc tanto actu 10
 praelocationibus blandis fallax insidiator egisti, ut deum in
 praecedentibus nominans ad hominem in consequentibus per-
 uenires, et eum ipsum solitarii hominis contumelia post affi-
 ceres cui subdolae humilitatis officio honorem dei antea detu-
 listi. dicis ergo quod imaginem dei, quam diabolus proiecerit 15
 in corruptionem, pietas diuina repararit: corruptam enim
 5 inquis reparat imaginem. iam hoc quam subdole quod ais
 corruptam reparat imaginem, scilicet ut persuadeas nihil
 plus fuisse in eo in quo imago reparabatur, quam in ea ipsa
 imagine fuerit cui reparatio praestabatur. ac per hoc idem 20
 tantummodo uis esse dominum quod Adam, nihil plus ima-
 ginis reparatorem quam ipsam imaginem corruentem. denique
 quid agas, quid moliaris, sequentibus probas dicens: sine
 semine formauit naturam secundum illum qui sine
 semine nascitur Adam, et per hominem humanam 25
 6 naturam suscitatur. similem in omnibus et parem Adae
 dominum Iesum fuisse asseris: illum utique sine semine et
 hunc sine semine, illum hominem solum et hunc hominem
 solitarium. ac per hoc uides te diligenter cauisse ac pro-
 spexisse, ne dominus Iesus Christus aut maior in aliquo Adae 30
 aut forte melior putaretur; cum ita eos sibi mensuris paribus

1 praemittis *M*¹ 2 persuadeas *Mv* dñm *M* eum] cum *M* 4 sicut
Npv 5 corruptam *p* reparat *M* 8 humanam *om. M* 10 hactu *M*
 11 exegisti *M*¹ 14 subdole *NM* detulisses *Mv* 16 corruptionem *p*
(ita saepe) 18 corruptam cui reparat *M* nil *M* 21 nil *M* 23 quod
 moliaris *N* 24 natura *N*² 25 humanam *om. Np* 26 aede *N*
 29 caruisse *p* 30 ade *M* Adamo *v*

conparaueris, ut derogaturum te quodammodo Adae aliquid crederes, si ei deum quippiam praetulisses.

VII. Quoniam enim inquis per hominem mors, ideo et per hominem resurrectio mortuorum. etiamne apostolico testimonio peruersitatem tuam ac scelus probare niteris et contagione impietatis tuae uas electionis infamas, uidelicet ut, quia a te auctor salutis tuae non intellegitur, idcirco etiam apostolus deum negasse uideatur? et tamen, si apostolicis testimoniis uti placebat, cur uno eius contentus cuncta siluisti et hoc non subdidisti statim: Paulus apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Iesum Christum, aut illud: sapientiam loquimur inter perfectos, et post alia: quam nemo, inquit, principum saeculi huius cognouit. si enim cognouissent, numquam dominum maiestatis crucifixissent, uel illud: quoniam in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, et: unus dominus Iesus Christus, per quem omnia? an in parte apostolum probans et in parte reprobans in eo tantum recipis in quo pro dispensatione hominem Christum nominat, in eo repudias in quo deum? Paulus enim hominem Iesum non negat, sed deum tamen eundem hominem confitetur et ita humano generi per hominem resurrectionem uenisse praedicat, ut in homine tamen ipso deum resurrexisse confirmet. uide enim, an eum qui resurrexit deum praedicet, qui eum qui crucifixus est deum maiestatis esse testatur.

VIII. Sed tamen ne dominum Iesum quasi unum de plebe redderes, dedisti ei aliquid dignitatis, tribuens ei honorem ut sancto homini, non diuinitatem ut uero homini ac uero deo. quid enim dicis? formauit deus dominicam incarna-

10] Gal. 1, 1. 12] I Cor. 2, 6. 13] 1. e. 8. 15] Col. 2, 9.
17] I Cor. 8, 6.

1 aliquod *N* 2 eidem quidpiam *av* 4 etiam *M* 5 probarē *N*
6 concione *M* 7 intelligitur *Mp* etiam et *M* 13 inquit *M* priu-
cipium *N* eius *p* 14 nunquam *M* 17 dominus noster *Np* 18 pro-
bas *NMp* et *om.* *Mv* reprobas *Mp* tantum] autem *M* 19 eum
recipis *Mv* 23 nomine *M*¹ confirmat *N*¹ 28 ut utero *N*¹ 29 *sqq.*
uerba nesth: *margo N*

tionem: theodochon formam honoremus cum deo sicut
 unam formam deitatis, sicut diuinae uoluntatis in-
 separabilem statuam, sicut imaginem latentis dei.
 superius imaginem dei Adam esse dixisti, hic Christum ima-
 2 ginem dicis: illum statuam et hunc statuam. sed gratiae uide- 5
 licet tibi pro honore dei agenda sunt, quod theodochon formam
 honorandam cum deo esse concedis. in quo non tam honor
 est quam iniuria: neque enim in hoc ipso tribuis domino Iesu
 Christo honorem diuinitatis, sed negas. subtili quippe impietatis
 arte honorandum cum deo dicis, ne deum esse fatearis, et hoc 10
 ipso, quo uideris eum fallaciter coniunxisse, disiungis. nam
 cum utique eum non ut deum colendum, sed quasi cum deo
 honorandum esse blasphemus, ideo ei tribuis diuinae uicinitatis
 3 coniunctionem, ut deitatis auferas ueritatem. impiissime et
 callidissime hostis dei, peragere uis scelus negantis sub nomine 15
 confitentis. honoremus, inquis, sicut diuinae uoluntatis
 inseparabilem statuam, sicut imaginem latentis dei.
 profecit uidelicet apud nos per beneficia sua honor creatoris
 ac redemptoris nostri domini Iesu Christi. si ideo ab eo de
 aeterno interitu redempti sumus, ut redemptorem nostrum 20
 statuam diceremus, digno uidelicet obsequio, digno cultu re-
 spondere benignitati ac pietati illius nitimur, si maiestatem,
 quam ille propter nos humiliare non rennuit, nos etiam au-
 ferre conemur.

VIII. Sed excusas uidelicet illatam domino contumeliam 25
 subditi honoris officio, dicens: tamquam imaginem latentis
 dei. in hoc quod imaginem dicis humanae eum comparas
 condicioni, in hoc quod latentis dei certissimae derogas digni-
 tati. deus enim inquit Dauid manifeste ueniet, deus
 noster, et non silebit. et uenit utique et non siluit, qui, 30

29] Ps. 49, 3.

1 theodocon *M* 6 et tibi *Np* theodocon *M* 9 quippe] inquis *p*
 11 quod *M* coniungisse *N* disiungas *Mv* 13 eis *M* uinitatis *M*¹
 15 quasi sub *M* 18 apud *N* creaturis *N*¹ creatoris sui *M* 19 nři
 dři nři *p* 23 renuit *p* 26 ymaginem *p* 28 conditioni *M* certis-
 sime *NMp* 29 ueniet e deus *p*

priusquam ipse quippiam post ortum suum diceret, aduentum suum et terrenis pariter et diuinis testibus declarauit, dum stella indicat, dum magi adorant, dum angeli annuntiant. quid quaeris amplius? adhuc uox illius silebat in terris et honor
 5 illius iam clamabat in caelo. latuisse ergo in eo ac latere tu deum dicis? at non hoc prophetae, non patriarchae, non denique lex uniuersa praedixit. non dicebant enim latitaturum, qui uenturum omnibus praedicebant. erras, infelix caecitas, causas blasphemandi quaerens et non inueniens. tu eum la-
 10 tuisse etiam post aduentum suum dicis: ego eum nec prius quidem latuisse comprobo quam ueniret. numquid enim patriarcham illum eximium, cui uocabulum uisio dei praesentis imposuit, qui ex subplantatoris nomine in Israhelis nomen ascendit, numquid sacramentum nascituri ex uirgine dei latuit? qui cum
 15 mysterium futurae incarnationis ex concertatione luctantis secum hominis agnouisset, uidi, inquit, deum facie ad faciem, et salua facta est anima mea. quid, quaeso, uiderat, ut uidisse se deum crederet? numquid inter fulgura se ei et 3 tonitrua deus protulit aut reserato intrinsecus caelo coruscans se ei facies diuinitatis ostendit? nihil utique eorum, sed e diuerso magis uidit hominem et agnouit deum. o uere dignus indepto nomine et qui interioribus magis quam exterioribus oculis uocabuli a deo dati meruit dignitatem. luctantem secum humanam speciem uidebat et uidere se deum protestabatur.
 20 sciebat utique, quod illa hominis species dei ueritas erat, quia, in qua tunc erat specie deus uisus, in ea erat speciei ipsius postea ueritate uenturus. quamquam quid miremur, si tantus 4 patriarcha indubitanter credidit quod ei ipse per se deus tam

16] Gen. 32, 30.

1 post ortum] pastor tamen (tñ) *M* 2 et ante terrenis *om. M* 4 silebit *p*¹ 6 at] an *M* 7 latitaturum *M* 8 quia *M* praedicabant *M* 10 ergo *N* 11 cum probo *p* approbo *Mv* patriarcha *N* 13 subplantoris *M* uirh *M* israelis *p* 14 nunquid *M* 15 misterium *NMp* ex] et *N* 16 dñm *M* 18 se ante deum *om. M* fulgora *N*¹ 19 reserato *N* 22 indēpto *M* 23 uocabulū . . . datū *M* dignitante *M* luctante *M* 26 speciei] specie *Mp* 27 quod *N* 28 per se *om. p*

* euidenter ostendit, dicente ipso: uidi deum facie ad faciem, et salua facta est anima mea? quid ei tantum deus praesentis diuinitatis ostenderat, ut demonstratam sibi faciem dei diceret? homo enim ei, ut uidebatur, tantummodo apparuerat, quem etiam in concertatione superauerat. sed hoc utique per
5 praecurrentia rerum indicia deus agebat, ut nemo esset qui deum natum ex homine non crederet, cum in humana specie deum iam patriarcha ante uidisset.

X. Sed quid ego in uno exemplo tamdiu commoror, quasi multa desint? numquid enim latere homines iam tum poterat
10 in carne uenturus deus, cum de eo quasi ad omne humanum genus palam propheta diceret: ecce deus uester, et alibi: hic est deus noster, et illud: deus fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis: et regni eius non erit finis?
15 sed et cum iam uenisset, numquid latebat eos quod uenerat, 2 qui uenisse eum palam confitebantur? numquid ignorabat dei aduentum Petrus dicens: tu es Christus filius dei uiui? numquid Martha quid loqueretur aut quem crederet nesciebat, utique, inquit, domine, ego credidi quia tu es Christus filius dei uiui, qui in hunc mundum uenisti?
20 omnes denique, qui ab eo uel morborum remedia uel membrorum restitutiones uel mortuorum uitam petebant, ab hominis id infirmitate an a dei omnipotentia postulabant?

XI. Diabolus denique ipse cum eum omni illecebrarum ambitu, omni nequitiae suae arte temptaret, quid aut nesciens
25 suspicabatur aut quid temptans scire cupiebat? aut quid tantopere eum mouerat, quod deum in hominis humilitate quaerebat? numquid documentis prioribus id didicerat aut umquam

12] Esai. 40, 9. 13] Esai. 25, 9 et 9, 6—7. 17] Matth. 16, 16.
19] Ioh. 11, 27.

1 ipso quia uidi *M* 5 quem] quē *M* etiam *om.* *M* superarat *M*
hoc *om.* *M* 9 quit *N* 10 desinit *M* 14 seculi *Mp* 16 quia *M*,
18 num maria *Np* 21 membrorum *p* remedia uel membrorum *om.* *Na*
23 omnipotentiā *M* 24 cum eum *om.* *Np* ille celebrarum *N* illebra-
rum *p* 26 aut temptans *Mv* aut quid . . . 27 quaerebat *om.* *M* 27 no-
uerat *Np* 28 umquam] quem *Mv*

uere in humano corpore deum uenisse cognouerat? non utique: 2
sed magnis signorum indiciis, magnis rerum experimentis et
ueritatis ipsius uocibus ad suspicionem et inquisitionem rei
huius compellebatur, utpote et qui semel iam ab Iohanne au-
dierat: ecce agnus dei, ecce qui tollit peccatum mundi,
5 et iterum ab eodem: ego a te debeo baptizari, et tu
uenis ad me? descendens quoque de caelo et stans supra
caput domini columba euidentem se ac manifestam declarati
dei indicem dederat. uox quoque eum non per aenigmata nec 3
10 per figuras a deo missa permouerat dicens: tu es filius meus
dilectus: in te conplacui. et ideo, licet hominem extrin-
secus in Iesu uideret, filium dei inuestigabat dicens: si filius
dei es, dic ut lapides isti panes fiant. numquid diabolo
contemplatio hominis suspicionem diuinitatis eripuit, ut per
15 hoc, quod hominem uidebat, crederet deum esse non posse?
non utique: sed quid ait? si filius dei es, dic ut lapides
isti panes fiant. non ambigebat utique esse posse quod an
esset perscrutabatur: de ueritate ei erat sollicitudo, non de
impossibilitate securitas.

20 XII. Atqui sciebat utique dominum Iesum Christum ex
Maria natum esse, sciebat pannis obuolutum in praeseptio
positum, pauperem eius inter humana exordia paruitatem fuisse
et egenam etiam legitimis incunabulorum ministeriis infantiam:
non dubitabat quoque eum ueram carnem habere, uere hominem
25 natum esse. et cur ei hoc ad securitatem parum uisum est?
cur eum, quem uere hominem esse nouerat, deum posse esse
credebat? disce ergo, infelix furor, disce, insana et crudelis
impietas, disce tandem uel a diabolo minoris esse perfidiae.
ille dixit: si filius dei es, tu dicis: filius dei non es. quod

5] Ioh. 1, 29. 6] Matth. 3, 14. 10] Luc. 3, 22. 12] Matth. 4, 3.

2 sed magis *Np* magis *bis a* 3 inquisicionem *N* 4 utpote *om. M*
a *Mv* 5 peccata *Mp* 6 iterum] item *M* 7 super *M* 8 capud *M*
columbam *N¹* coluba *M* euidenter *M* claritati *M* 12 ihm *p*
16 qui ait *N¹* 20 ut qui *Np* atquin *M* 21 inuolutum *M* 23 ege-
num *Np* legitimis] legimus *N²* 24 dubitat *M* 28 diabulo *N¹*
29 non est *M*

ille interrogauit, tu negas. nemo adhuc inuentus est praeter te qui diabolicam impietatem fuerit supergressus. quod ille in domino confessus est esse posse, tu non credis esse potuisse.

XIII. Sed cessauit postea forsitan et conquieuit cassatisque temptationibus suis deposuit suspicionem, quia non inueniebat effectum? mansit quin immo in eo semper et usque ad ipsam domini crucem suspicio in eo per formidines proprias cumulata peruenit. quid plura? ne tunc quidem opinari de eo filium dei desiit, postquam tantum in eum persecutoribus suis licere cognouit. sed callidus utique hostis inter ipsas quoque corporeas passiones signa diuinitatis aspiciens, etiamsi esse eum malebat hominem, suspicari tamen compellebatur deum, quia, licet hoc mallet credere quod uolebat, cogeatur tamen ad id certis rerum indiciis quod timebat. nec mirum. quamuis enim eum et consputatum et flagellatum et contumeliis affectum et in crucem actum uideret, cernebat tamen inter ipsas iniuriarum indignitates diuinas exabundare uirtutes, dum uelum templi scinditur, dum sol refugit, dum dies obscuratur, dum passionis uirtutem omnia sentiunt et cuncta etiam quae deum nesciunt opus diuinitatis agnoscunt. et ideo hoc uidens diabolus ac tremens omni modo peruenire ad dei agnitionem etiam in ipsa hominis consummatione temptauit, dicens per eos qui crucifixi erant: si filius dei est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. sensit utique dominum deum nostrum passione corporis redemptionem humanae salutis operari, simulque per eam et se destrui ac subiugari et nos redimi atque saluari, et ideo hostis generis humani omni modo et omni dolo cassari ea uoluit quae agi pro omnium redemptione cognouit. si filius

23] Matth. 27, 42.

4 et] ac *Mv* coequenit *p* et cassatis (quass. *M*) *Mv* 5 temptationibus *N* 6 et *om.* *Np* 7 supplicio *p* in eum *v* cum multa *p* 8 quidam *M* filio *M* 11 suspiciens *M* eum *om.* *M* 13 cogitabatur *N*¹ 15 eum et] eum *M* consputum *Mv* 16 cruce mactatum *M* 17 exabundare *p* 19 deum] domini *p* 20 uidens hoc *Mpv* 22 consummationē *M* consumatione *p* qui eum cruciferant *M* 24 sentit *p* nostrum *om.* *Np* 25 redemptione *N*¹*M* per eam] ea *v*, *om.* *M* 27 cassare *M*

dei, inquit, est, descendat nunc de cruce, et credimus
ei, scilicet ut motus uerborum contumelia dominus desereret
sacramentum, dum ulcisceretur iniuriam. uides ergo dominum
etiam in cruce positum filium dei appellari, uides eos hoc quod
5 nominant suspicari. disce itaque, ut superius dixi, uel a per-
secutoribus ipsis uel a diabolo filium dei credere. quis um-
quam aequauit daemonicam infidelitatem? quis supergressus
est? ille eum filium dei esse suspicatus est etiam cum mortem
pertulit, tu negas etiam cum resurrexit: ille eum deum su-
10 spicatus est cui se occultuit, tu negas cui probauit.

XIII. Uteris ergo aduersus deum scripturis sacris et suos
ipsos in ipsum testes agere conaris. sed quomodo? uere, ut
non solum dei, sed etiam testimoniorum ipsorum praeuicator
sis. nec mirum utique si, quia id quod uis non potes, id facis
15 solum quod potes: quia uertere in deum testimonia sacra non
uales, quod uales, ipsa peruertis. dicis enim: ergo et Paulus
mentitur de Christo dicens: sine matre, sine genea-
logia. interrogo te de quo hoc uelis dixisse Paulum? de filio 2
et uerbo dei an de Christo, quem tu a filio dei separas et
20 hominem tantum esse blasphemias? si de Christo, utique quem
hominem solitarium dicis, quomodo nasci homo sine matre,
sine genealogia maternae originis potuit? sin autem de dei
uerbo ac dei filio, quid facimus quod idem apostolus, ut tu,
sacrilege, aestimas, testis tuus, eodem loco atque eodem testi-
25 monio eum, quem tu sine matre asseris, etiam sine patre esse
testatur dicens: sine patre, sine matre, sine genealogia?
ergo superest ut apostoli testimonio utens, quia filium dei sine
matre asseris, etiam sine patre esse blasphemias. uides ergo 3
peruersitatis ac nequitiae tuae studio in quod te impietatis

17] Hebr. 7, 3.

1 inquit *om.* *M* 2 dissereret *M* 3 irascetur in iniuria *M* 4 hoc
scripsi: hic *Np* id *Mv* 5 nominat *M* 7 daemonicam *N*: scrib.
fort. daemonicam, cum forma daemoriacus nusquam nisi hoc loco occur-
rat 8 morte *M* 10 occultauit *M* 12 ipsos *om.* *Mv* 14 si] sed *M*
facias *M* 16 peruertes *N*¹ 17 mentitus *N* 21 matre et sine *Mv*
22 si autem *M* 24 extimas *M* 26 sine patre *om.* *p* sine matre *om.* *M*
27 ut *om.* *M* 28 blasphemias *M*

praeruptum ieceris, ut, quod nemo adhuc a saeculis nisi in-
 sanus fortasse dixit, dum filium dei matrem non habuisse
 dicis, etiam patrem ipsius denegares. et hoc tamen nescio
 impietate maiore an ineptia, quia quid stultius, quid ineptius
 quam filii nomen ponere et patris nomen uelle reticere? sed
 dicis: non reticeo nec nego. et quis ergo te furor compulsit
 testimonium illud ponere, ubi, dum matrem eum non habuisse
 4 dicis, etiam patrem eius negasse uidearis? nam cum in eodem
 testimonio sicut sine matre, ita etiam sine patre esse dicatur,
 necesse est ut, si sine matre ibi intellegi potest, eodem modo,
 10 quo sine matre esse ibi intellegitur, etiam sine patre esse
 credatur. sed hoc praerupta illa ad negandum deum insania
 non intellexit, quae, cum id truncum poneret quod integrum
 scriptum esset, non uidit reserata sacri uoluminis serie redar-
 5 gui impudens atque apertum posse mendacium. o stulta
 blasphemiae amentia, quae, dum ipsa non uidet quid sequi
 15 debeat, etiam illud non sapuit quid legi possit: quasi uero,
 quia auferebat sibi intellegentiam, auferre posset omnibus lec-
 tionem, aut ideo perdituri omnes ad legendum oculos capitis
 sui essent, quia ipse iam mentis oculos perdidisset. audi ergo,
 20 haeretice, quod furatus es: audi plena et integra, quae debilia
 ac truncata posuisti. apostolus duplicem dei natiuitatem in-
 sinuare omnibus cupiens, ut et in deitate natum dominum et
 6 in carne monstraret, ait: sine patre, sine matre. alterum
 enim proprium est diuinitatis natiuitati, alterum carnis, et
 25 sicut in deitate est sine matre, ita in corpore est sine patre
 generatus. ac sic, cum nec sine patre nec sine matre sit, et
 sine patre tamen et sine matre credendus est, quia, si dum
 ex patre nascitur respicis, sine matre est, si dum ex matre,
 sine patre. ac sic in singulis natiuitatibus alterum habens
 30

1 iaceris *M* saeculis *M* scilicet *p* 2 forte *M* 5 nomen *post* patris
om. *M* reticere *M* 7 ponere illud *p* eum] illum *M* 8 in *om.* *M*
 10 si *om.* *p* intellegi *Mp* 11 intellegitur *Mp* 13 truncum] erunt
 cum *N* 14 scribunt *N* esse *M* 16 blasphemia *M* mentia *N* men-
 tio *p* amenciaq; *M* blasphemia et amentia *v* quae *om.* *M* 17 quod
 legi *N*² 18 intelligenciam *M* possit *M* 21 hereticae *N* 22 truo-
 cata *N*¹ et trunca *M* duplicem *p* 23 deum *M* 25 et] quia *Mv*
 27 generatus *om.* *M*

alterum in utraque non habuit, quia nec diuinitatis natiuitas matre eguit et ad natiuitatem corporis sibi ipse sufficit. sine patre ergo inquit apostolus, sine matre, sine genealogia.

XV. Quomodo sine genealogia dominum fuisse dicit, cum euangelium Matthaei a genealogia coeperit saluatoris dicens: liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham? ergo et iuxta euangelistam habet genealogiam et iuxta apostolum non habet, quia iuxta euangelium ex matre habet, iuxta apostolum ex patre non habet. et ideo bene apostolus
 10 dicens sine patre, sine matre, sine genealogia ubi eum
 sine matre genitum esse posuit, ibi etiam sine genealogia esse memorauit. ac per hoc in utraque domini natiuitate et euangelica sibi et apostolica simul scripta conueniunt, quia et iuxta euangelistam habet genealogiam sine patre incarnatus,
 15 et iuxta apostolum non habet sine matre dominus in deitate generatus, Esaia dicente: generationem autem eius quis enarrabit?

*

XVI. Cur ergo, haeretice, non hoc modo quae legeras integra et incorrupta posuisti? uides itaque apostolum hac ratione,
 20 qua natum dominum sine patre posuit, hac etiam sine matre posuisse, ut et qua ratione intellexeretur esse sine patre, hac nosceretur esse sine matre, et sicut non posset utique sine patre credi, ita sine matre quoque non posset intellegi. cur 2
 ergo, haeretice, non hoc modo quae in apostolo legeras in-
 25 columia et inuiolata posuisti, sed partem ingeris, partem subtrahis, et ut astruere falsitatem per scelus possis, ueritatis uerba furaris? uideo a quo ductus. illius enim habere cre-

6] Matth. 1, 1. 16] Esai. 53, 8.

1 utraque *Np*: utroque *Mv* 3 sine alogia *M* 5 euuangelium *Np*
 mathei *Np* matthei euangelistae *M(v)* 6 habraam *N* abraam *p*
 7 euuangelistam *Np* euangl̃ *M* 8 euangl̃ *M* euuangelium *p* 10 dicit *p*
 patre] matre *p* eum] enim *p* 11 ubi *M* 12 euuangelica *Np*
 13 scribta *N* 14 euuangelistam *Np* euangl̃ *M* genealogia *N¹* in
 carne natus *v* 16 ysaia *p* autem *om. Mp* 17 enarrabit *M* 18 here-
 ticae *N* 21 et *om. Np* intellegetur *N¹* hac nosceretur] agnoscere-
 tur *M* 22 posset *scripsi*: possit *NMpv* 23 possit *Mv* intelligi *Mp*
 24 hereticae *N* incolomia *M* 27 ductus es *M*

dendus es institutionem cuius sequeris exemplum. sic enim diabolus in euangelio temptans dominum si filius, inquit, dei es, mitte te deorsum. scriptum est enim: quia angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uiiis tuis. et cum hoc dixisset, cohaerentia et subiecta 5 subtraxit, id est: super aspidem et basiliscum ambu-
 3 labis et conculcabis leonem et draconem. callide utique superiora posuit, inferiora subtraxit: illud enim posuit ut circumscriberet, hoc reticuit ne se ipse damnaret. sciebat enim se aspidem et basiliscum, se leonem et draconem pro- 10 phetica uoce signari. ita ergo et tu partem obiciens, partem subtrahens illud scilicet ponis ut circumuenias, hoc subtrahis, ne, si totum utique posueris, circumscriptionem tuam ipse condemnes. sed tempus tandem est ad ulteriora transire. nimis enim diu in singulis commorantes, dum affectu copiosae 15 responsionis ducimur, modum libri etiam longioris excedimus.

XVII. Ais ergo in alia disputatione, immo in alia blasphemia tua: et spiritum de diuina natura separauit, qui humanitatem eius creauit. ait enim quia, quod ex Maria natum est, de spiritu sancto est. qui et 20 iustitia repleuit quod creatum est. ait enim: apparuit in carne, iustificatus est in spiritu. item qui eum fecit et daemoniis metuendum. ego enim, ait, in spiritu dei eicio daemones. qui et carnem eius fecit templum: uidi enim spiritum descendentem quasi 25 columbam et manentem super eum. item qui ei donauit eleuationem in caelum. ait enim: dans mandatum apostolis, quos elegit, per spiritum sanctum eleuatus est. hunc denique qui tantam gloriam Christo

2] Luc. 4, 9—10. 3] Ps. 90, 11. 6] Ps. 90, 13. 19] Matth. 1, 20.
 21] I Tim. 3, 16. 23] Matth. 12, 28. 25] Ioh. 1, 32. 27] Act. 1, 2.

1 es] est *N* exempla *M* 2 euuangelio *Np* deum *Mv* 4 mandabit *scripsi*: mandauit *NMpv* cf. *Conl.* I, 20, 4 9 dampnaret *NMp*
 11 et] ut *p*¹ 13 si *om.* *M* 14 condempnes *NMp* 18 separauit (*scil.*
scriptura) *p*: separant *N* separas *M* separans *v* 19 qui] quia *M*
 ei *p* 24 ecio *p* 26 et *om.* *N*

donauit omnis ergo in his blasphemia tua haec est, 2
 ut nihil Christus per se habuerit, sed nec ipse, ut tu ais,
 solitarius homo aliquid a uerbo, id est a filio dei ceperit, sed
 totum in eo donum spiritus fuerit. si ergo omne id, quod tu
 5 ad spiritum refers, esse ipsius demonstrabimus, quid reliquum
 est nisi ut, quem tu ideo hominem uis intellegi, quia ut ais
 totum habuerit alienum, nos ideo probemus deum, quia habuerit
 totum suum? et quidem hoc non disputationibus tantum aut
 argumentis, sed uoce ipsius diuinitatis probabimus, quia nulla
 10 de deo rectius quam diuina testantur: et quia nulla se melius
 quam ipsa maiestas dei nouit, nullis de deo dignius creditur
 quam his, in quibus deus ipse est testis suus. primum ergo 3
 quod ais quia humanitatem eius spiritus sanctus crearit, posse-
 mus id nos simpliciter intellegere, si agnosceremus te id non
 15 infideliter protulisse. neque enim nos conceptam ex spiritu
 sancto domini carnem negamus, sed ita tamen conceptum
 corpus cooperante spiritu dicimus, ut creatum tamen sibi a
 filio dei hominem suum esse dicamus, dicente ipso in scriptis
 sacris spiritu sancto atque testante: sapientia aedificauit
 20 sibi domum. uides ergo quod id, quod conceptum est a 4
 spiritu sancto, aedificatum a filio dei atque perfectum est:
 non quia aliud opus filii dei, aliud spiritus sancti sit, sed quia
 per unitatem diuinitatis ac maiestatis et operatio spiritus aedi-
 ficatio filii dei sit et aedificatio filii dei cooperatio spiritus
 25 sancti. et ideo non solum spiritus sanctus in uirginem super-
 uenisse, sed etiam uirtus altissimi obumbrasse uirginem legitur,
 ut, quia sapientia ipsa plenitudo diuinitatis est, sapientia
 sibi domum aedificante omnem diuinitatis plenitudinem nemo

19] Prou. 9, 1.

1 complura intercidisse patet: cf. cap. 23, 1 2 tua ais *M* 3 aliquod *N^r*
 coeperit *N* 5 demonstrauius *N¹p* 6 intelligi *Mp* ait *M¹* 7 qui *p*
 8 aut] ut *M* 9 id ipsius *M* probauimus *N¹p* 11 nullus *N¹p*
 nulli *M* dignis *M* 12 hii *p* deus *om. M* suis *N¹* 13 sanctus
om. M possimus nos id *M* 14 intelligere *Mp* 16 dominicam *M*
 temen *N¹* 18 scripturis *Mp* 20 ergo id quod conceptum est de
 spiritu *M*

5 ambigat affuisse. sed infelix blasphemandi amentia dum separare
Christum a filio dei nititur, non uidet se ipsam a se diuinitatis
penitus separare naturam: nisi forte credit quod ideo aedificata
ei a sancto spiritu domus sit, quia idoneus ac potens ad aedi-
ficandum sibi domum ipse non fuerit. sed hoc quam insanum 5
est tam ridiculum, ut, qui nutu suo omnem caelestium ac
terrestrium uniuersitatem creasse creditur, aedificare sibi corpus
non potuisse credatur, praesertim cum uirtus sancti spiritus
uirtus eius sit et ita unita sibi atque inseparabilis diuinitas
sit trinitatis atque maiestas, ut nihil omnino in una deitatis 10
persona possit intellegi quod a plenitudine diuinitatis ualeat
6 separari. ergo hoc posito et intellecto, quod iuxta fidem scrip-
turae sacrae spiritu sancto superueniente et uirtute altissimi
obumbrante sapientia sibi domum aedificauerit, reliquae calum-
niarum blasphemiae nihil sunt. neque enim dubium est quod 15
ipse per se atque in se uniuersa fecerit, in cuius nomine ac
fide etiam credentium fides nulla non potuit: neque enim ille
auxilio alterius eguit, cum ne illi quidem eguerint, qui in uir-
7 tute ipsius crediderunt. atque ideo et illud, quod ais quia
spiritu iustificatus sit, et quod metuendum eum daemonibus 20
spiritus sanctus fecerit, et quod caro eius a spiritu facta sit
templum, et quod a spiritu sit eleuatus in caelum, sacrilega
et furiosa sunt omnia: non quia in his omnibus quae ipse
fecit unitas et cooperatio spiritus defuisse credenda sit, utpote
cum numquam deitas a se desit et in operibus saluatoris 25
semper uirtus fuerit trinitatis, sed quia tu domino Iesu Christo
quasi inopi et inbecillo opitulatum uis spiritum sanctum, qui
ea utique illi tribuerit quae praestare sibi ipse non quierit.
disce itaque ex sacris testimoniis deum credere et falsitatem

1 ambigeret *Mv* blasphemantis *N*² 4 s̄p̄u. sancto *p* ydoneus *p*
aedificandam *M*: cf. *II*, 3, 6. *III*, 2, 1 5 quam] tam *M* 6 tam]
iam *N*¹ quam *Mp* suo *om.* *Mv* 8 spiritus sancti *p* 9 diuinitatis
sit trinitatisque magestas *M* 11 intelligi *Mp* 12 hoc] hoc *M*, sed
si *deletum* intellectu *M* 14 edificauit *p* 15 est *om.* *M* 18 auxiliū *M*
eguit] eguisse credendus est *M* ille *p* 19 ait *p* 20 a spiritu *v*
21 sanctus *om.* *Mv* 22 eleuatus sit *Mv* 25 nunquam *M* 28 illi
utique *Mpv* nequiuert *M* 29 deum] dñi *p*

ueritati non admiscere, quia res non recipit et ratio perhorrescit, ut diuinis testimoniis daemonici spiritus intelligentia misceatur.

XVIII. Iam primum enim hoc, quod ais quia iustitia repleuerit quod creatum est, et hoc apostolico uis testimonio conprobare quo dicit: apparuit in carne, iustificatus est in spiritu, utrumque insano sensu et furioso spiritu loqueris, quia et hoc, quod a spiritu uis eum repletum esse iustitia, ideo ponis, ut ostendas eius uacuitatem cui praestitam esse asseras iustitiae adimpletionem, et hoc, quod super hac re apostolico testimonio uteris, diuini testimonii ordinem rationemque furaris. non enim ita ab apostolo positum est ut tu id truncum uitiatumque posuisti. quid enim apostolus ait? et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu. uides ergo quod mysterium pietatis uel sacramentum iustificatum apostolus praedicauit. non enim tam inmemor ipse dictorum suorum ac doctrinae erat, ut eum iustitia eguisse diceret quem ipse semper iustitiam praedicarat dicens: qui factus est nobis iustitia et sanctificatio et redemptio. alibi quoque sed abluti, inquit, estis, sed iustificati estis, sed sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi. quam longe ergo ab eo est ut adimpletione iustitiae indiguerit qui iustitia uniuersa conpleuit, et ut maiestas eius iustitiam non habuerit cuius etiam nomen cuncta iustificet. uides ergo uel quam inepta blasphemia tua uel quam insana sit, quia id auferre domino deo nostro niteris, quod ita ab eo in omnes credentes large semper effunditur, ut numquam in ipso tamen iugi largitate minuatur.

6] I Tim. 3, 16. 13] l. c. 19] I Cor. 1, 30. 21] I Cor. 6, 11.

1 ammiscere *N* perorrescit *M* 2 demoniaci *p(v)* intelligencia *M*
 5 hoc *om.* *M* 6 quod dicat *Mv* 8 a^b spū *M* 14 est pietatis est *p*¹
 16 misterium *NMp* est pietatis *p* 18 doctrinae suae *Mv* 20 ac
 redemptio *M* alii *N* 21 inquit *M* sed iustificati estis *om.* *M*
 22 nostri *om.* *M* 23 abimpletionem *N* 24 et *om.* *M* 25 iustificat *v*
 26 quia id] quod *M* 27 deo *om.* *Mav* 28 nunquam *M*

XVIII. Dicis quoque quod spiritus eum fecerit daemonibus metuendum. ad quod quidem respuendum ac refutandum etiamsi ipsa dicti execrabilitas satis sufficit, tamen adhibemus exempla. dic mihi, quaeso, tu, qui hoc quod eum daemones metuerint non suum dicis, sed alienum, nec potestatis hoc uis 5 fuisse, sed muneris, quomodo etiam nomen eius potestatem habuit qua ipse, ut tu ais, indigens fuit? quomodo in nomine eius daemones eiecti, debiles curati, mortui suscitati sunt? Petrus enim apostolus claudio illi, qui sedebat ad speciosam portam templi, in nomine, inquit, Iesu Christi surge et 10 2 ambula. et iterum in ciuitate Ioppe ad eum, qui ab annis octo paralyticus iacebat in lectulo, Aeneas, sanat te, inquit, Iesus Christus: surge et sterne tibi. Paulus quoque praecipio, inquit, tibi, ad spiritum Pythonis, in nomine Iesu Christi exi ab ea: et exiit ab ea daemonium. sed 15 quam longe haec inbecillitas a domino nostro fuerit, hinc intellege, quod ego ne illos quidem imbecillos fuisse dico quos ille per nomen suum potentes fecerit, siquidem nulli umquam apostolorum post domini resurrectionem uel daemonem uel 3 ullam infirmitatem obstitisse cognouimus. quomodo ergo me- 20 tuendum eum spiritus reddidit qui alios fecit esse metuendos, aut in se ipso infirmus fuit cuius fides etiam per alios super uniuersa regnauit? postremo hi qui potestatem a deo acceperunt numquam potestate ipsa ut sua usi sunt, sed potestatem ipsam ad eum a quo acceperant retulerunt, quia nec potestas ipsa 25 uim ullam umquam habere potuit nisi per nomen ipsius qui dedit. ideoque et apostoli et omnes ministri dei nihil in suo umquam, sed in Christi nomine atque inuocatione fecerunt,

10] Act. 3, 6. 12] Act. 9, 34. 14] Act. 16, 18.

1 quoque ergo quod *M* 3 execrabilitas *M* 5 timuerint *M* nec] *n̄ p* potestates *M* hoc uis . . . 6 potestatem *om. M* 7 qua] quia *M* tu *om. M* 9 enim] inquit *M* 12 paralyticus *Mp* lecto *Mv* aenea *N²M*: cf. *Satanas Conl. XXII, 10, 2* sanat *N²pv* 14 tibi inquit *M* phithonis *N* phitonis *p* fitonis *M* pythonem *av* 15 exire *Mv* et *Uulg.* 17 intellige *Mp* ne in illis quidem imbecillis *M* quo *M* 24 nunquam *M* 25 ad eum] a deo *N* ad deum *p* acceperunt *M* 26 umquam *om. p* 27 ministri *N*

quia potestas ipsa inde accipiebat uirtutem unde habebat ex-
ordium, et dari per ministros nequaquam poterat nisi ab auc-
tore uenisset. tu ergo, qui idem uis dominum fuisse quod 4
unum ex seruis suis (quia, sicut apostoli nihil utique habuerant
5 nisi a domino suo accepissent, ita tu nihil uis dominum ipsum
habuisse nisi quod a spiritu acceperit, ac per hoc et ipsum
quod habuit non ut dominum uis habuisse sed ut seruum ac-
cepisse), dic mihi ergo quomodo ille potestate ipsa ut sua, non
ut accepta utebatur? quid enim de eo legimus? surge, inquit
10 paralytico, tolle grabatum tuum et uade in domum
tuam. et iterum supplicanti pro filio patri uade, inquit,
filius tuus uiuit. et illud ubi unicus matris ad sepulchrum
deferebatur, adulescens, inquit, tibi dico, surge. num- 5
quid ergo, ut mos eorum erat qui potestatem a deo accipiebant,
15 potestatem quoque ille dari sibi ad efficiendum inuocatione
diuini nominis postulabat? cur non, sicut apostoli in nomine
ipsius, ita quoque ipse in nomine spiritus operabatur? denique
quid de ipso euangelium protestatur? erat, inquit, docens
eos sicut potestatem habens, non sicut scribae eorum
20 et Pharisei. aut superbum et arrogantem forsitan uis fuisse,
qui potestatem, quam a deo ut ais accepisset, suae potentiae
deputaret? sed quid facimus quod potestas numquam est ob-
secuta famulis nisi per nomen auctoris nec habere efficientiam
potuit, si aliquid sibi ex ea faciens deputauit.

25 XX. Sed quid tamdiu euidentibus quidem, sed tamen mino-
ribus argumentis contra furentem blasphemiam agimus? au-
diamus ipsum ad discipulos loquentem deum: infirmos
curate, mortuos suscite, leprosos munde, dae-

9] Matth. 9, 6. 11] Ioh. 4, 50. 13] Luc. 7, 14. 18] Matth. 7, 29.
27] Matth. 10, 8.

2 actore *M* 3 uis *om. Npa* dominum fuisse dicis *av* 6 ab *M*
et *om. p* 7 quod et *Np* deum *M* 9 legitimus *N* 10 para-
lytico *NMp* tolle inquit *M* tuum et ambula et *p* 12 sepul-
crum *p* 13 adulescens *Mp* 17 illius *M* ipse quoque *Mv* 18 euuan-
gelio *N* euuangelium *p* inquit *N* 20 aut *N* 22 nunquam *M*
24 aliquid *M* 25 qui tandiu *M* si tamen *p*¹

mones eicite. et iterum in nomine, inquit, meo daemonia eicietis. numquid ad potestatem exercendam alterius nomine eguit qui ipsum nomen suum potestatem esse fecit? sed quid adhuc additur? ecce, inquit, dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem uirtutem inimici. ipse certe mitem, ut uere
 2 erat, et humilem corde se esse dicit. et quomodo pro summa utique potestate in nomine suo operari alios praecepit, si ipse in nomine operabatur alieno, aut aliis dabat quasi suum, quod ipse, ut tu uis, non habuerat, nisi accepisset alienum? dic
 10 mihi autem: qui sanctorum potestatem a deo accipientes sic operati sunt? aut numquid non insanus Petrus creditus fuerat aut furiosus Iohannes aut amens Paulus, si quibuscumque aut aegris dixissent 'in nomine nostro surgite' aut claudis 'in nomine nostro ambulate' aut mortuis 'in nomine nostro uiuite' aut illud
 15 ad aliquos 'damus uobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones et super omnem potestatem inimici?' intellege ergo ex hoc ipso insaniam tuam, quia, sicut haec uerba insana sunt si sint humanae praesumptionis, ita tu insanissimus qui diuinae haec non intellegis potestatis. ex duobus enim
 20 alterum confitearis necesse est, aut posse hominem diuinam potestatem et habere et dare, aut certe, si nullus omnino hominum id potest, deum fuisse qui potuit. nemo enim diuinam uirtutem potest tribuere in munificentia, nisi qui habuerit in natura.

XXI. Sequitur autem in blasphemia tua quod caro eius templum a spiritu facta sit, ideo quia Iohannes dixerit: uidi enim spiritum descendentem de caelo et manentem super eum. quia furiosam assertionem tuam etiam diuinis testimoniis confirmare conaris, uideamus quam ob causam hoc
 30 quod tu ais testimonium sacrum dixerit. uidi enim inquit

1] Marc. 16, 17. 4] Luc. 10, 19. 6] cf. Matth. 11, 29. 27] Ioh. 1, 32.

6 item *Np* 8 post alios *p* repetit in suo nomine 10 ais *Mv*
 13 quibuscumque *M* 17 intellige *Mp* 20 intelligis *Mp* 24 munificentiam *M* 27 sit] est *Np* 28 manente *N* 29 etiam *om.* *Np*
 30 causam *N* 31 inquit *M*

spiritum descendantem sicut columbam et manentem
super eum. discerne hic, si potes, quis maior sit, quis hono- 2
rator? is qui descendebat an is ad quem descendebatur? is
qui deferebat honorem an is cui honor deferebatur? ubi hic
5 in testimonio sonat quod carnem eius templum spiritus fecerit,
aut in quo honorem dei minuit, si ad demonstrandum humano
generi deum deus ipse descendit, cum utique non minor intel-
legi debeat is cuius indicata sit dignitas, quam is qui index
fuerit dignitatis? sed absit ullam credere aut fieri in diuinitate 3
10 distantiam, quia eadem una deitas et aequalis potestas opi-
nionem penitus impiae inaequalitatis excludit. et ideo in hoc
negotio, cum et patris persona et filii et spiritus sancti sil, et
cum filius dei sit ad quem descenditur, spiritus qui descendit,
pater qui testimonium dicit, nullus plus habuit honoris, nullus
15 quicquam accepit iniuriae, sed aequaliter ad plenitudinem dei-
tatis totum redundat, quia quaeuis in trinitate persona honorem
in se totius continet trinitatis. et ideo dici hinc amplius non 4
necesse est nisi ad manifestandam tantum impietatis tuae
causam atque originem, quia spinarum utique ac tribuli ex radi-
20 cibus emergentes qualitate sui stirpem suam produunt et ex eo
ipso quod sunt indicant unde nascantur. ita ergo et tu, Pela-
giana haereseos spinosa suboles, idem ostendis in germine
quod pater tuus habuisse traditur in radice. ille enim, ut
Leporius discipulus suus dixit, dominum nostrum asserebat
25 Christum factum esse per baptismum, tu in baptismo templum
dei dicis factum esse per spiritum. non quidem ad plenum
eadem uerba sunt, sed ad plenum una peruersitas.

XXII. Addis autem etiam hoc praedictis impietatibus tuis
quod eleuationem domino in caelum spiritus condonarit, osten-
30 dens scilicet sacrilego sensu tuo, quod tam inbecillum ac tam

2 onorator *N* 3 is qui . . . descendebatur *om. M* descendeat *N*
his qui deferebat *M* 7 intelligi *Mp* 8 quam his *M* 9 ci | credere *p*
10 eadem *om. Np* 11 poenitus *N* 12 sēs *N* 13 cum *om. M*
19 tribuli *N*¹ 20 qualitatis sua *M* produunt *Np* 22 hereos *p*
subules *M* soboles *N*²*pa* 23 radice. Leporius ille *Mv* 24 nostrum]
non *M* 26 dei *om. M* spiritum] xpm *Np* 27 eandem *p*¹ 28 autem
om. Np suis *N*

egenum dominum Iesum Christum fuisse credis, quod, nisi
eum spiritus eleuasset in caelum, adhuc hodie forsitan futurum
aestimares in terra. ad probationem autem dicti etiam testi-
monium sacrum adhibens ait, inquis, enim: dans mandata
apostolis, quos elegit, per spiritum sanctum eleuatus 5
2 est. quid te appellem, quid te aestimem, qui corrumpendo
diuinas litteras id agis, ne testimonia sacra habeant uim testi-
moniorum? nouum audaciae genus, quae id efficere argumentis
nequitiae suae nititur, ut falsitatem ueritas confirmare uideatur.
non enim ita in apostolicis actibus dictum est, ut tu ais. quid 10
enim scriptura dicit? quae coepit Iesus facere et docere
usque in diem qua praecipiens apostolis, per spiritum
3 sanctum quos elegit, assumptus est. quod utique hyper-
baton est et ita intellegendum: quae coepit Iesus facere
et docere usque in diem qua assumptus est, prae- 15
cipiens apostolis, quos elegit per spiritum sanctum,
ut responderi tibi forsitan amplius quam testimonio ipso in
hac parte non habeat, quia sufficere utique ad plenum ueritati
debet integritas testimonii, si falsitati poterat satis esse cor-
ruptio. sed tamen tu, qui putas dominum Iesum Christum 20
non potuisse caelum ascendere nisi eleuatus esset a spiritu,
dic mihi quomodo ipse ait: nemo ascendit in caelum nisi
qui de caelo descendit, filius hominis qui est in
4 caelo? agnosce ergo quam ridicule et stulte putes non potuisse
eum caelum ascendere, qui, cum descendisset in terris, num- 25
quam afuisse dicatur e caelo, et an possibile ei fuerit linquenti
inferos caelum ascendere, cui promptum fuerit etiam in terris

4] Act. 1, 2. 11] Act. 1, 1—2. 22] Ioh. 3, 13.

3 extimares *M* 4 ais *M* enim *om.* *Np* 6 te ante estimem *om.* *p*
extimem *N* existimem *Mv* 7 literas *M* ais *M* 8 quæ *M*: que *p*
q̄te (*i. e.* quidem) *N*¹ quod *N*^{2v} fort. quae quidem 10 actis *M* 11 di-
cis *M*¹ 13 hiperbaton *p* 15 et docere *om.* *M* assumptus *N* 17 re-
ponderi *N*¹ respondere *M* 18 habeat *Np*: cf. Rössch, *It. u. Uulg.*
p. 449 adnot. 13 debeat *Mv* 19 debeat *Mv* correpcio *Mv* cor-
ruptio *p* ut solet 24 ridicula et stulta *M* 25 cum] de cēlo *M* de-
scendisset *M* terras *p* nunquam *M* 26 afuisse *p* dicatur *om.* *M*
e] ae *N* 27 scandere *Mp* proptum *N* fuerat *M*

sito semper in caelestibus permanere. quid autem illud quod ipse ait: ascendo ad patrem meum? numquid in ascensione hac intercessuram opem indicauit alterius, qui in hoc ipso quod ascensurum se esse dixit uirtutem propriae potestatis
 5 ostendit? Daud quoque de ipsa domini ascensione ascendit, inquit, deus in iubilatione, dominus in uoce tubae: euidenter maiestatem ascendentis per potestatem ascensionis explicuit.

XXIII. Sed uideamus tamen qua tandem praecedentes blas-
 10 phemias tuas adiectione concludas: qui tantam, inquis, gloriam Christo donauit. gloriam nominas ut contumeliam facias. nam in eo quod donatum dominum gloria asseris, dum accepisse dicis, indignuisse blasphemias. hoc enim agit impius sensus tuus, ut largitas munerantis indigentiam accipientis
 15 ostendat. et — o infelicem impietatem tuam — et ubi illud est quod de ascendente in caelum domino Iesu Christo ipsa olim diuinitas praenuntiauit, tollite, inquires, portas, principes, uestras, et introibit rex gloriae? cumque ipse 2
 sibi, ut solet sermo diuinus, quasi sub inquireris nomine respondisset: quis est iste rex gloriae? statim subdidit: dominus fortis et potens, dominus potens in proelio, sub proelii utique gesti nomine uictoriam domini triumphantis ostendens. deinde cum ad complendam rei expositionem textum
 supra dicti sermonis iterasset, hac maiestatem domini caelum
 25 introeuntis conclusione monstrauit dicens: dominus uirtutum, ipse est rex gloriae. scilicet ne susceptio corporis honorem summae inminueret diuinitatis, eundem hic dominum uirtutum et regem caelestis gloriae esse docuit, quem superius uictorem inferni proelii indicauit. i nunc et donatam domino gloriam 3

2] Ioh. 20, 17. 5] Ps. 46, 6. 17] Ps. 23, 7. 20] 1. c. 8.
 21] 1. c. 25] 1. c. 10.

1 posito *M* 3 indicat *M* quin in *p* 4 quo *v* 6 iubilo et *M*
et Uulg. 7 euidentem *Np* 8 expleuit *M* 10 quis *N* tantum *N*¹
 12 gloriam *N* glorię *M* 14 numerantis *N*¹ 15 o *om.* *M* 17 atol-
 lite *M(v)* 18 introiuit *N*¹ 20 subdit *p* 24 hanc *p* 27 minueret *p*
 29 praedicauit *Mp* i nunc *scripsi*: In hunc *Np* iam nunc *M* nunc *v*
 et *om.* *M*: cf. *III*, 15, 4. *VII*, 5, 4

esse dicito, cum et propheta eum regem gloriae esse dixerit et ipse de se ita testificatus sit: cum uenerit filius hominis in gloria sua. repugna, si potes, et contradicito, ut, cum ille se habere testetur gloriam suam, tu accepisse eum dicas alienam: quamuis nos ita dicamus eum gloriam habere propriam, ut non negemus tamen hanc ipsam gloriae proprietatem ei cum spiritu ac patre esse communem, quia, quidquid deus possidet, deitatis est, et regnum gloriae ita est filio dei proprium, quod non est tamen a totius deitatis proprietate diuisum.

XXIII. Sed tempus tandem est finem libro, immo uniuerso operi inponere, si pauca tamen sanctorum uirorum atque illustrium sacerdotum dicta subdidero, ut id, quod auctoritate testimoniorum sacrorum iam approbauimus, etiam fide prae-
 2 sentis temporis roboremus. Hilarius, uir uirtutum omnium
 15 atque ornamentorum et sicut uita, ita etiam eloquentia insignis, qui et magister ecclesiarum et sacerdos non per sua tantum merita, sed etiam per profectus creuit aliorum et inter procellas persecutionum ita immobilis perstitit, ut per inuictae fidei fortitudinem etiam confessoris ceperit dignitatem, in libro fidei
 20 primo deum uerum ex deo uero dominum Iesum Christum et ante saecula natum et postea hominem genitum esse testatur.
 * 3 item in secundo libro: unus unigenitus deus in corpuseculi humani formam sanctae uirginis utero insertus accrescit. qui omnia continet et intra quem cuncta
 25 sunt, humani partus lege profertur. item in eodem
 * libro: angelus testis est, deus nobiscum est, ille qui
 * nascitur. item in libro decimo: nati quoque in hominem ex partu uirginis dei sacramentum docuimus. item in eodem: namque cum in homine deus natus sit, non id- 30

2] Matth. 25, 31. 23] II, 25. 27] II, 27. 28] X, 7. 30] I. c.

3 gloriam suā *M* 4 se ille *M* 5 nos ita dicamus nos *M* 7 quicquid *p* 9 proprietatē *M* 12 paucorum *Mv* 14 iam *om.* *M* fide] exemplis *M* 15 hylarius *p* uir *om.* *M* 17 per *om.* *N* 20 coeperit *N* 23 in *post* deus] ipse *p* 24 forma *M* 25 accepit. *p* intra quem] intra quem et per quem *Hilar.* 28 nati . . . 29 item *om.* *M* 30 in *om.* *Np* in homine] in hominem (*uar. lectio* in homine) *Hilar.*

circo natus est, ne deus non maneret. item eiusdem in
 prooemio expositionis euangelii secundum Matthaeum: erat
 namque primum necessarium nobis, ut unigenitus
 deus nostri causa homo natus cognosceretur. item in
 5 consequentibus: ad id quod deus erat, homo, id quod
 tum non erat, gigneretur. item in eodem: tertium deinceps
 illud congruum fuit, ut, quia deus homo genitus
 in mundo, et cetera. haec quidem pauca sunt de satis 4
 multis, sed tamen uides etiam ex his quae diximus, quod
 10 palam et euidenter natum ex Maria deum praedicat. et ubi
 illud tuum: non potuit creatura parere creatorem, et:
 quod natum est ex carne, caro est? longum est de sin-
 gulis personis conuenientia dicere: enumeratio magis quam
 exsecutio dictorum agenda est, quia sibi ad executionem sui
 15 ipsa sufficiunt.

XXV. Ambrosius, eximius dei sacerdos, qui a manu domini
 non recedens in dei semper digito quasi gemma rutilauit, in
 libro qui est ad uirgines ita memorat: fraternus meus can-
 didus et rubeus, candidus quia patris splendor est, *
 20 rubeus quia partus est uirginis. memento tamen in
 eo antiquiora diuinitatis insignia quam corporis sacra-
 menta. non enim coepit ex uirgine, sed qui erat,
 uenit in uirginem. item ipsius in natale domini: uidete 2 *
 miraculum matris dominicae: uirgo concepit, uirgo
 25 peperit, uirgo cum parturiit, uirgo grauida, uirgo
 post partum, sicut in Ezechiele dicitur: et porta erat

2] hoc prooemium hodie non extat: cf. Migne, Patrol. Lat. VIII,
 p. 912. 18] I, 46. Cant. 5, 10 (LXX). 23] ?? 26] Ezech. 44, 2.

1 ne non deus *Hilar.* in eiusdem in *M* 2 p̄mio *M* prooemio *p*
 euuangelii *p* matheum *N* math̄m *p* 6 tercio *M* 7 congru|gruum *p*
 8 haec quidem] equidem *M* 11 et *om.* *M* 12 est ante ex *om.* *Np*
 13 conuenientiā *M* 14 execucio *p* exsecusationem *M* executionem *p*
 16 dei *om.* *M* domini] dei *M* 18 fratrueis *N*² frater *Mv* 19 et
 20 robeus *N*¹ 19 est *om.* *Ambros.* 20 antiquiora in eo *Mv* 22 quia
 non coepit a *Ambros.* cepit *NM* cepit *p* 23 natele *N* natali *v*
 25 cum *N:* *om.* *M* dum *p* parturit *Mpv* 26 hiezechiele *N* ieze-
 chiele *p* et *om.* *p*

clausa et non est aperta, quia dominus transiuit per eam. gloriosa uirginitas et praeclara fecunditas. dominus mundi nascitur, et nullus est gemitus parientis: uacuatur uterus, infans excipitur, nec tamen uirginitas uiolatur. fas erat ut deo nascente meritum 5 cresceret castitatis, nec per eius egressum uiolarentur integra, qui uenerat sanare corrupta. item in expositione euangelii secundum Lucam: quod ea potissimum
 * lecta est ut deum pareret, quae erat desponsata uiro.
 3 natum certe ex uirgine deum praedicat, matrem Mariam dei 10 nominat. et ubi illa est prodigiosa atque execrabilis uox tua qua ais: quomodo mater potest esse alieni a natura sua? si autem mater ab ipsis uocatur, humanitas est quod natum est, non deus. ecce eximius fidei magister et hominem dicit eam esse quae genuit et deum docet esse qui 15 natus est, et tamen hoc non infidelitatis causam, sed fidei esse miraculum.

XXVI. Hieronymus, catholicorum magister, cuius scripta per uniuersum mundum quasi diuinae lampades rutilant, in
 * libro ad Eustochium dei, inquit, filius pro nostra salute 20 hominis factus est filius. decem mensibus in utero ut nascatur expectat, et ille, cuius pugillo mundus includitur, praesepis continetur angustiis. item ipsius
 * in commento Esaiæ: dominus enim uirtutum, qui est rex gloriae, ipse descendit in uterum uirginalem et 25 ingressus est et egressus orientalem portam, quae semper clausa est, de qua Gabrihel dicit ad uirginem: spiritus sanctus superueniet in te et uirtus altissimi

8] II, 1. 20] epist. 22, 39. 24] lib. III, cap. 7, u. 14 (haud
 paucis mutatis). 26] cf. Ezech. 44, 1. 28] Luc. 1, 35.

2 uirginitas] diuinitas *N* 3 parturientis *M* 4 euacuatur *p* 8 euangelii *p* 9 electa *p* et *Ambros.* dominum *Ambros.* uirgo *N* 10 dei mariam *p* 12 aliena *Mp* 13 ipsa *M* 14 magister fidei *Mv* et *om.* *M* 15 eum esse quem *Np* 16 et *om.* *M* causa *M* 18 hieronimus *N* 19 hieronimus *M* 20 eustochiam *N* 23 praesepii *Mv* 24 commentario *Mv* ysaie *p* 25 utero *N* 27 quo *Mv* gabriel *p*

obumbrabit tibi. propterea, quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei, et in Prouerbiis: sapientia aedificauit sibi domum. compara hoc, si placet, doctrinae tuae, immo blasphemiae qua ais: deus enim mensum creator est et non mensum partus. ecce enim Hieronymus, uir sicut maximae scientiae, ita probatissimae purissimaeque doctrinae, isdem prope uerbis, quibus tu dei filium mensum partum negas, ille partum mensum esse testatur. decem enim inquit mensibus in utero ut nascatur expectat. sed parua tibi forsitan uiri huius uideatur auctoritas: idem omnes atque isdem uerbis putato dicere, quia, quicumque dei filium partum esse uirginis non negat, partum esse mensum confitetur.

XXVII. Rufinus quoque, Christianae philosophiae uir, haud contemnenda ecclesiasticorum doctorum portio, ita in expositione symboli de domini natiuitate testatur: filius enim, inquit, dei nascitur ex uirgine, non principaliter soli carni sociatus, sed anima inter carnem deumque mediante generatus. numquid obscure deum ex homine natum testificatus est? Augustinus Hipponae Regiensis oppidi sacerdos ut autem homines, inquit, nascerentur ex deo, primum ex ipsis natus est deus: Christus enim deus. et Christus natus ex hominibus non quaesiuit nisi matrem in terra, quia iam patrem habebat in caelo, natus ex deo per quem efficimur, et natus ex femina per quem reficeremur. item illic: et uerbum caro factum est et habitauit in nobis. quid ergo miraris, quia homines ex deo nascuntur? attende ipsum deum natum ex

2] Prou. 9, 1. 15] cap. 13. 20] in euang. Ioh. tractat. II, 15.
25] I. c. Ioh. 1, 14.

1 obumbrabit *N* nascitur in te *M* 4 blasphemiae qua . . . cap. 31, 1
etsi nunc praesentia non *desunt in M* 5 est *om. p* mensium *p*¹;
hieronymus *N* ieronimus *p* 6 puraeque *v* 7 hisdem *Np* 8 esse
om. p 10 uidetur *v* 11 hisdem *Np* 13 ruffinus *p* hant *p* 15 ergo
Rufin. inquit *N* 17 media *Rufin.* 19 hippone *Np* magnus sacerdos
v 20 primo *Aug.* 21 ipsius *p*¹ et *om. p* 22 quaesiuit
quidem nisi *Aug.* 24 efficeremur *Aug.* 25 reficeremur *N*¹

* hominibus. item eiusdem in epistula ad Uolusianum: sed et ipse Moyses et ceteri prophetae ueracissime dominum Iesum prophetauerunt et ei gloriam magnam dederunt. hunc non tamquam parem sibi nec in eadem miraculorum potentia superiorem, sed plene dominum deum omnium et hominem propter homines factum uenturum pronuntiauerunt. qui propterea et ipse talia facere uoluit, ne esset absurdum, quae per illos fecerat, si ipse non faceret. sed tamen et aliquid proprium facere debuit, nasci de uirgine, a mortuis resurgere, in caelum ascendere. hoc deo qui parum putat, quid plus expectet ignoro. 5 10

XXVIII. Sed forte, quia hi quos enumerauimus uiri in diuersis mundi partibus fuerunt, minus probabiles tibi auctoritate uideantur: ridiculum id quidem, quia loco fides non imminuitur, et quid sit quis, non ubi sit, considerandum, praesertim cum religio omnes uniat et hi qui in fide una sunt in corpore quoque uno esse noscantur. sed tamen aliquos tibi, quos non 2 despicias, etiam de orientalibus proferemus. Gregorius, splendidissimum scientiae ac doctrinae iubar, qui, cum olim iam uita functus sit, etiam nunc tamen auctoritate ac fide uiuit, et cum olim iam corpore absit ab ecclesiis, uoce tamen ac magisterio non recedit, cum ergo, inquit, processisset ex uirgine deus in ea quam adsumpserat humana natura, unum e duobus sibi inuicem contrariis existens, carne ac spiritu, aliud in deum adsumitur, aliud in deitatis 25

*

1] Epist. CXXXVII, cap. 4 (13). 23] Gregor. Nazianz. opera ed. Iac. Billius (Parisiis 1630), tom. I, p. 620 (oratio XXXVIII): προσελθὼν δὲ θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως ἐν ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, σαρκὸς καὶ πνεύματος. ὧν τὸ μὲν ἐθέλωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη. ὃ τῆς καινῆς μίξεως, ὃ τῆς παραδόξου κράσεως! ὁ ὧν γίνεται καὶ ὁ ἄκτιστος κτίεται καὶ ὁ ἀχώρητος χωρεῖται διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς μεσιτευσούσης θεότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι, καὶ ὁ πλουτίζων πτωχεύει.

1 epistola *N* ep̄la *p* 2 moyses *N*¹ ueracissimi *Aug.* 3 iñm *p* Christum *Aug.* magnam] mean. *N* gloriam magnam ei *Aug.* 4 tanquam *p* 5 plene *Npa*: plane *v Aug.* 8 quae] qui *Np* 9 si] sibi *N*¹*p* si sibi *N*² 13 hii *p* diuersi *p* 22 tamen] taçm̄ *N* 25 inuice *N* carnem *N*¹*p* 26 spiritum *p* in ante deitatis om. *v*

gratiam praestat. o noua et inaudita permixtio, o mira
et inexquisita conpago. qui erat, fit, et creator creatur,
et qui inensus est, capitur, mediante anima deo et
carni, et ille qui omnes diuites facit pauper efficitur.
5 item rursus de epiphania: sed quid fit? quid de nobis 3 *
agitur uel pro nobis? noua quaedam et inaudita ef-
ficitur permutatio naturarum, et deus homo fit. item
illio: et dei filius coepit esse etiam hominis filius, non
conuersus ex eo quod erat, inconuertibilis namque
10 est, sed adsumens quod non erat, misericors enim
est, ut capi posset qui capi non poterat. uides quam 4
praeclare atque magnifice ita maiestatem deitatis praedicat, ut
dignationem incarnationis insinuet, sciens utique admirabilis
fidei doctor, ex his omnibus, quae nobis in mundum ueniens
15 deus tribuit, beneficiorum esse cumulum, non honoris inminu-
tionem, quia, quidquid homini deus praestitit, augere eius in
nobis debet affectum, non inminuere dignitatem.

XXVIII. Athanasius, Alexandrinae urbis sacerdos, eximium
constantiae ac uirtutis exemplum, quem haereticae persecutionis
20 procella non conterruit sed probauit quique similem semper
splendenti speculo uitam habens prius paene indeptus est mar-
tyrii meritum quam confessoris caperet dignitatem, uideamus
quid de domino Iesu Christo uel de domini matre senserit.
haec ergo, inquit, intentio est et character sanctae 2 *

5] *ibid.* p. 631 (oratio XXXVIII): τί γίνεται καὶ τί τὸ μέγα περὶ
ἡμᾶς μυστήριον; καινοτομοῦνται φύσεις καὶ θεὸς ἄνθρωπος γίνεται . . . καὶ ὁ
υἱὸς τοῦ θεοῦ δέχεται καὶ υἱὸς ἀνθρώπου γενέσθαι τε καὶ κληθῆναι, οὐχ ὃ ἦν με-
ταβαλὼν, ἄτρεπτον γάρ, ἀλλ' ὃ οὐκ ἦν προσλαβὼν, φιλόανθρωπος γάρ, ἵνα χωρηθῇ
ὁ ἀχώρητος. 24] Athanas. contra Arianos or. III (Vol. I, pag. 273 ed.
Commelin. a. 1600): σκοπὸς τοίνυν οὗτος καὶ χαρακτήρ τῆς γραφῆς, ὥς πολ-
λάκις εἶπομεν, διπλὴν εἶναι τὴν περὶ τοῦ σωτῆρος ἀπαγγελίαν ἐν αὐτῇ, ὅτι τε αἰεὶ
θεὸς ἦν καὶ ἔστιν ὁ υἱός, λόγος ὢν καὶ ἀπαύγασμα καὶ σοφία τοῦ πατρὸς, καὶ ὅτι
ὑστερον δι' ἡμᾶς σάρκα λαβὼν ἐκ παρθένου τῆς θεοτόκου Μαρίας ἄνθρωπος γέγονεν.

1 gratia *v* 2 creatus *N* 4 carne *v* 5 quod de *Npa* 10 assum-
mens *p* 11 possit *v* 12 maiestate *N* 13 indignationem *p*¹ am-
mirabilis *Np* 16 quicquid *p* 19 persecutionis *om.* *p* 20 conterruit *N*
contruiuit *v* semper *spl.*] persplendenti *p* 21 indemptus *p* martirii *p*
martyris *v* cf. 30, 1 23 quod *N'p* 24 character *Np*

- * scripturae, quod saepe diximus, duplicem esse in eadem saluatoris significationem, quod et semper deus fuit et est filius, uerbum et lumen et sapientia patris, et quod postea propter nos carnem sumpsit ex Maria uirgine theotoco et homo factus est. item post alia: 5
- * multi ergo sancti fuerunt et mundi a peccato: Hieremias uero ab utero sanctificatus est et Iohannes, cum esset in utero, exultauit in gaudio uoce Mariae 3 theotoci. deum utique, dei filium, qui, ut uerbis ipsius fidem uniuersorum loquar, uerbum est et lumen et sapientia 10 patris, propter nos carnem sumpsisse dicit, et ideo theotocon uirginem Mariam, quia sit dei mater, appellat.

- XXX. Iohannes, Constantinopolitanorum antistitum decus, cuius sanctitas absque ulla gentilitiae persecutionis procella ad martyrii merita peruenit, quid de filii dei incarnatione senserit 15 ac praedicarit ausculta. et illum, inquit, quem, si nuda deitate uenisset, non caelum, non terra, non maria, non ulla creatura sustinere potuisset, inlaesa uirginis 2 uiscera portauerunt. huius ergo fidem atque doctrinam, si aliorum ignorabas, sequi ac tenere debueras, cuius utique amore 20 ac desiderio te antistitem sibi plebs religiosa delegit, quia, cum de Antiochena ecclesia te sibi sumeret sacerdotem, ex qua illum ante praelegerat, recepturam se in te credidit, quidquid in illo habere desisset. nonne, quaeso, hi omnes quasi prophetico olim spiritu ad confutandas blasphemias tuas cuncta 25 dixerunt? tu enim dominum saluatoremque nostrum Christum esse clamitas non deum, illi autem Christum dominum uerum deum: tu Mariam Christotocon, non theotocon esse blasphemias, illi

6] l. c. p. 275: πολλοὶ γοῦν ἄγιοι γεγόνασι καὶ καθαροὶ πάσης ἀμαρτίας· Ἱερემίας δὲ καὶ ἐκ κοιλίας ἡγιάσθη καὶ Ἰωάννης ἔτι κυοφορούμενος· ἐσχίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει ἐπὶ τῇ φωνῇ τῆς θεοτόκου Μαρίας. 16] ? ?

1 duplicem *p* 2 eadem *N*: eodem *pv* saluatoris *scripsi*: saluatore *Npv* 4 sumpsit *N* 6 ieremias *p* 9 theotocae (-e) *Np* uerbis] uerbum *N* 11 sumpsisse *N* 13 antistitem *N* 15 martirii *Np* 16 ausculta *p* 19 etiamsi *v* 21 religiosa *N*¹ 22 se tibi *Np* 23 quicquid *p* 24 desisset *N* dixisset *p* desiisset *v* 25 confutandas *a*: confutendas *N* confundendas *pv* 28 maria *N*¹ illi ita] illud a *p*

ita Christotocon non negant ut theotocon esse cognoscant. non
res tantum blasphemis tuis sunt oppositae, sed et uerba rerum,
ut aperte intellegamus olim aduersus blasphemias tuas munimen
a deo inexpugnabile praeparatum, quod uenturam quandoque
5 uim haereticae impugnationis parato iam muro frangeret ueritatis.
et tu, o impiissime atque inpudentissime praeclarae urbis
contaminator et catholicae ac sanctae plebis grauis et exitiosa
contagio, stare in ecclesia dei ac loqui audes, et blasphemis ac
furiis uocibus tuis sacerdotes semper inlaesae fidei et catholicae
10 confessionis infamas, dicens magistrorum priorum uitio plebem
Constantinopolitanae urbis errare? tu ergo emendator priorum
antistitum, condemnator ueterum sacerdotum, tu Gregorio excellentior,
tu Nectario probatior, tu Iohanne praestantior omnibusque aliis
orientalium urbium sacerdotibus, qui, etsi non
15 eiusdem nominis cuius hi quos nominaui, eiusdem tamen fidei
fuerunt? quod quidem, quantum ad hanc causam pertinet, sufficit,
quia, cum de fide agitur, omnes in eo idem sunt quod optimi,
in quo consortes sunt optimorum.

XXXI. Unde ego quoque ipse, humilis atque obscurus nomine
20 sicut merito, licet mihi inter eximios Constantinopolitanae urbis
antistites locum magistri usurpare non possim, studium tamen
discipuli affectumque praesumo. adoptatus enim a beatissimae
memoriae Iohanne episcopo in ministerium sacrum atque oblatus
deo, etsi corpore absum, affectu illic sum, et illi dilectissimo
25 mihi ac uenerandissimo dei populo, etsi nunc praesentia
non admisceor, tamen mente coniungor. et hinc est quod
dolens ei atque conpatiens in uocem nunc quasi communis
tristitiae ac doloris erupi, et, quod unum potui, per opusculorum
nostrorum flebilem querimoniam quasi pro membrorum atque
30 artuum meorum infirmitate clamaui. etenim si iuxta apostolum
dolente quidem minore corporis parte condolet maior atque
conpatitur, quanto magis dolente maiore minorem conpati oportet.

30] cf. I Cor. 12, 26.

2 et om. p 8 blasphemis v 12 tu condemnator v 15 hii p
16 quod] quomodo p 19 ergo N¹ 20 mihi sicut inter Np 24 affectum N¹
27 uoce N 29 per M membrorum p 31 quidem]
quod N¹ quid p fort. recte

tet. inhumanissimum quippe est ut in uno atque eodem corpore maiorum infirmitatem minora non sentiant, cum minorum
 3 maiora patiantur. unde obsecro ac deprecor omnes uos, qui intra Constantinopolitanae urbis ambitum siti et per affectum patriae ciues mei et per unitatem fidei fratres estis, ut separetis
 5 uos ab illo, ut scriptum est, lupo rapaci, qui deuorat dei populum sicut cibum panis. ne tetigeritis neque gustaueritis quicquam illius, quia sunt omnia in interitum. exite de medio eius ac separamini, et inmundum ne
 4 tetigeritis. mementote magistrorum ueterum sacerdotumque
 10 uestrorum, Gregorii per orbem nobilis, Nectarii sanctimonia insignis, Iohannis fide ac puritate mirabilis, Iohannis, inquam, Iohannis illius, qui uere ad similitudinem Iohannis euangelistae et discipulus Iesu et apostolus quasi super pectus domini semper affectumque discubuit. illius, inquam, mementote, illum sequi
 15 mini, illius puritatem, illius fidem, illius doctrinam ac sanctimoniam cogitate. illius mementote semper doctoris uestri ac nutritoris, in cuius quasi gremio quodammodo amplexuque creuistis, qui communis mihi ac uobis magister fuit, cuius
 20 discipuli atque institutio sumus. illius scripta legite, illius informationem tenete, illius fidem ac meritum amplexamini. quod etsi adsequi grande est ac difficile, sequi tamen pulchrum atque sublime, quoniam summarum rerum non adeptio tantum, sed etiam imitatio ipsa laudanda est, quia numquam fere aliquis
 25 eius rei portione ad plenum caret, ad quam scandere ac peruenire contendit. ille ergo uobis in sensu semper et quasi in conspectu sit, ille in animo atque in cogitatione uersetur, ille denique ipse uobis etiam haec quae a me sunt scripta commendet, quia haec quae ego scripsi ille me docuit. ac per hoc

6] Ps. 52, 5. 7] Col. 2, 21—22. 9] II Cor. 6, 17.

1 in *om.* *M* 3 atque *M* et *p* 4 effectum *N* 5 hunitatem *M*
 6 scribtum *N* deuoret *p* 8 quidquam *M* 9 existe *p*¹ eius *om.* *M*
 separemini *M* 10 ueterum] uestrorum *M* 13 euuangelistae *p* 14 discipuli *M*
 semper domini *M* 19 cummunis *N* 20 scribta legimus *N*
 informatione *N* 21 illius fidem *om.* *M* merita *M* 22 pulcrum *p*
 24 nunquam *M* 25 eiusdem *p* 26 contenderit *Mv* 28 scribta et
 29 scribsi *N*

non tam mea haec quam illius esse credite, quia riuus ex
 fonte constat, et quidquid putatur esse discipuli, totum ad hono-
 rem referri conuenit magistri. te autem praeter omnia ac super
 omnia, deus pater domini nostri Iesu Christi, aequae uoce ac
 5 mente supplici obsecro, ut haec, quae ex largitate tui muneris
 scripsimus, tu dono tui amoris insinues. et quia, ut ipse nos 7
 dominus deus noster unigenitus tuus docuit, ita dilexisti hunc
 mundum, ut pro salute mundi unigenitum tuum mitteres, dones
 hoc plebi tuae quam redemisti, ut de incarnatione unigeniti
 10 filii tui et tuum donum et affectum illius sapiat, et hoc, quod
 pro nobis unigenitus tuus dominus deus noster et natus et
 passus est et resurrexit, ita omnes et intellegant et ament, ut
 dignatio sacrae maiestatis profectus sit nostri amoris, nec in
 animis uniuersorum humilitas illius imminutionem habeat ho-
 15 noris, sed augmentum semper pariat caritatis, ac beneficia sacrae
 misericordiae ita omnes pie ac sapienter intellegamus, ut tanto
 plus debere nouerimus nos deo nostro, quanto humilior propter
 nos factus est a se deus.

7] cf. Ioh. 3, 16.

2 quicquid *p* putatus *N* potatus *M* 3 referre *M* 6 scripsimus *N*
 tuo dono *M* 9 ut incarnationem *M* 10 tuo dono *M* 12 intellegant *Mp*
 13 sacrae] suae *Mv* 16 intellegamus *Mp* 17 nostro deo *M* 18 deus.
 Explicit liber · VII · cassiani de incarnatione dñi (dñi om. *p*) contra ne-
 storium *Np* Amen *M*

